

ҒАҒУР ҒУЛОМ
номидаги
Адабиёт ва санъат
нашриёти
Тошкент
1974

Мақсуд
М. Шайхзода

АСАРЛАР

ОЛТИ ТОМЛИК

ОЛТИНЧИ ТОМ

Публицистика
Эълон
қилинмаган
шеърлар
Таржималар

Уз
Ш 18

РЕДКОЛЛЕГИЯ

К. Яшин, Миртемир, Туроб Тўла, Овод Шарафиддинов, Н. Маллаев

7—3—3—59
Ш—М—392—06—74 127—74

БАШАР ДИЛБАНДИ

Бугун бутун кишилик олами, ўзининг энг азиз байрами деб, Владимир Ильичнинг туғилган кунини чуқур севинч ва чинакам ғурур билан кутиб олмоқдалар. Ҳа, дарҳақиқат севинч ва ғурур билан! Севинч билан; чунки Ленин дунёмизга нур ва бахт келтирувчи таълимотнинг муаллифидир! Ғурур билан; зероки, ҳар бир ҳалол инсон XX асрда, яъни Ленин ва коммунизм даврида яшагани билан фахрланишга, Ленин каби оламшумул бир сиймо билан асрдош бўлгани билан ифтихор қилишга ҳақлидир! Дарҳақиқат, минг йиллик инсоният тарихида орзу қилинган, куйланган, кутилган баркамол, олижаноб одамнинг барча мусбат хислатларини ўзида гавдалантирган Владимир Ильич замонамиз ва келгуси давронлар учун жонли тимсол бўлиши билан кишилар қалбига ва фикрига шундай хулосани талқин этади: ана, қаранг, башар насли одамзоднинг истеъдоди нақадар мукамал, нақадар пок ва нақадар донишманд шахс яратишга қодир экан. Биз ҳам, ҳар биримиз ҳам одамзод уруғига, башар жамиятига мансуб бўлишимиз билан қувонишга сазовормиз-ку!

Тасодифий эмасдирки, шу сўнгги ўн йил мобайнида совет халқи, барча социалистик мамлакатларнинг халқлари ва умуман бутун прогрессив башарият В. И. Лениннинг вафот этган кунини алоҳида мотам тутмасдан, балки унинг туғилган кунини — 22 апрелнинг мовий кундузини байрам

қилмоқдалар. В. И. Ленин хотирасига бўлган муносабатнинг шундай тус олишида чуқур ҳикмат бор. В. И. Ленин 1924 йилнинг 21 январида бевақт вафот бўлиши совет халқининг қалбига, бутун инсониятнинг дилига чуқур қайғу, аччиқ жароҳат келтирди. Бинобарин, ҳар йили 21 январда халқимиз шу улуғ мусибатни эсга олиб, ғамгинликка ботар эди. Йиллар ўтиб, Ленин ғоялари оламшумул ғалабаларга эришди. Инсониятнинг учдан бир қисми капитализм кишанларидан қутулган ҳолда социализм ва коммунизм иморатларини қуриш билан шуғулландилар. Ленинизм таълимоти Лениннинг илми, фалсафаси, инқилобий ҳикматлари, бахтли ҳаёт қуриш назарияси миллионларнинг зеҳнига, фикрига ва ҳиссиётига ҳоким бўлиб қолди. Жаҳоннинг деярли ҳамма мамлакатларида меҳнаткашларнинг илғор отрядлари — революцион новаторлик партиялари пайдо бўлиб, ўзларига Ленин номини унвон, ишларига Ленин номини дастак қилиб олдилар. Бутун дунёда энг кўп нашр этилиб ёйилган китоблар В. И. Лениннинг асарларидир. Ленин номи Ер юзининг бутун меҳнаткашлар аҳли учун энг азиз исм бўлиб қолди. Ер юзининг энг узоқ чеккаларида, турли қитъа кишилари бир-бири билан кўришганда, улар бир-бирининг тилига тушунмаса-да, биронтаси «Ленин» исмини зикр этиши билан, ўша дамгача бир-бирига ёт бўлган одамлар дарҳол иноқ бўлишади, меҳру садоқатга тўлишади ва тарихнинг буюк йўлларида бир-бирига йўлдош эканликларини англаб оладилар.

В. И. Ленин бугун тириклар ўртасида энг бардам тирик доҳий сифатида жаҳоннинг иқболи ва бахти, инсониятнинг осойишталиги ва бирдамлиги учун курашмоқда, эрк ва сулҳ лашкарларига саркардалиқ қилмоқда. Унинг илми, таълимоти, ҳаёти ва насиҳатлари замонамизнинг энг мушкул муаммоларини ҳам ечмоққа ёрдам беради. Унинг аниқлаб берган ва тавсиф қилган қонунлари, дунё ҳодисаларини тўғри англаб олишга имкон туғдиради, унинг ҳаё-

ти ва фаолияти ёшу қари, эру хотин ҳамма виждон аҳлига — уларнинг миллий, диний ва ирқий белгиларидан қатъи назар, чин инсон умрининг яққол намунасини беради.

Ана шу сабабдан кишилик олами, В. И. Ленин туғилган азиз кунни юксак қадрлайди ва баҳорнинг шу хушвақт чоғига ташаккур билдиради, зеро у севгили устозини ҳамиша тирик, доимо барҳаёт ва истиқболга элтувчи раҳбар сифатида кўргиси келади.

Инсоният жамиятида турли қавм ва уруғларда, турли халқ ва миллатларда азалдан бери одат бўлиб келган талай ҳайитлар, байрамлар, тантаналар анъана ҳукмига кириб кетган. Булардан бир қанчалари ўткинчи ва хурофий моҳиятда бўлгани учун аста-секин амалдан чиқиб унутилади, соғлом ва эстетик тарбиявий аҳамиятга эга бўлганлари эса сақланиб давом этади. Аммо башарнинг жаҳоншумул интернационал байрами сифатида Владимир Ильичнинг таваллуд кунини ҳаёт ва бахт, озодлик ва қардошликнинг улуг қувончли тўйидан ҳар йил ва ҳамиша барҳаёт Лениндан далолат қилгусидир.

Инсон умри чекланган
муҳлатли дафтар.
Лекин Ильич ҳаёти
ҳар баҳорда тикланган.
Абадий ёшлик қадар
тирик, ижодий...
Апрель — кўклам фаслининг
зангор кўзли дилбари,
Ленин башар наслининг
Шунқор кўзли раҳбари.
Коинотда қачон ҳам
апрель қариган?
Ҳар йил апрель ёш бўлиб
туғилар экан —

апрелларнинг фарзанди,
башар дилбанди —
Ленин мангу ёшликнинг
Тимсоли экан,
Демак ҳар хил заводдан
у холи экан!

Абадий барҳаёт Ильичимизнинг покиза байроғини ба-
ланд кўтариб, коммунизм уфқларига қараб халқимизни
бошлаётган партиямизга, унинг қаҳрамон фарзандларига
офарин!

Партиямизнинг штаби, ҳамиша, ҳамма вақт барҳаёт
Ленин раислик қилаётган Марказқўмимизнинг ленинчи
раҳбарлари, ҳормасинлар!

1964

ЎЗБЕКИСТОН ИНТЕЛЛИГЕНЦИЯСИНИНГ I СЪЕЗДИДА СУЗЛАНГАН НУТҚ

(1957 йил, октябрь)

Уртоқлар, Ўзбекистон интеллигенциясининг шу съезди яна бир марта очиқ ва ойдин исбот қилиб берадики, коммунизмнинг идеаллари халқнинг кенг оммасига маърифат нуруни олиб келади, билим ва фанга нисбатан зўр ҳавас уйғотади, янги типдаги интеллигентни, чинакам халқ интеллигенциясини вужудга келтиради.

Бу ерда съездимизнинг минбаридан қилинган докладда ва ундан кейин бир қанча нотиқлар сўзиде ўзбек ёзувчиларига катта талаб қўйилди, янги, ҳақиқатан бадий асарларнинг яратилишига халқнинг муштоқ эканлиги айтиб ўтилди.

Ҳеч сўзсиз шоирларимиз ва ёзувчиларимизнинг ишларида қанча хато ва камчиликлар бўлмасин, совет даврида ўзбек совет адабиётининг умумий ҳаракати ҳамisha олға қараб ва доимо равнақ топиб келган бир ҳаракатдир. Биз тез ва жадал юксалиш бобида яхши традиция орттирганмиз, энди шу традицияни бойитишимиз лозим.

Дўстлар! Бизнинг бу съездимиз зиёли меҳнатнинг барча соҳаларида меҳнат қилиб келаётган билимдон кишилар намояндаларининг йиғилишидир. Бу ерда партиявий интеллигенция — зиёлилар армиясининг илғор отряди, илмий, инженер-техник, медицина, педагогик, агрономик ва бадий интеллигенция вакиллари тўплангандир.

Биз кибрланмаймиз, бироқ биз ақлий меҳнат ходимлари

бўлганимиз билан фахрланамиз, биз — ўзбек интеллигентлари буюк рус мутафаккирлари Чернишевский, Герцен ва Плехановдай фикр паҳлавонлари бўлган ажойиб кишилар мансуб бўлган интеллигенция табақасига киришимиз билан ифтихор қиламиз. Биз ҳар қайсимиз фикрлашувчи инсон бўлганимиз билан фахрланамиз. Биз кишилик тарихида майдонга чиққан зиёлилар рўйхатидан Ер сайёрасининг энг гениал сиймолари бўлмиш Карл Маркс, Фридрих Энгельс ва Владимир Ильич Ленин исмларининг турганини кўриб ўзимизни бахтиёр ҳис этамиз! (Қарсақлар.)

Биз, устозларимизнинг асарларини ўқир эканмиз, ҳақиқатан ҳам зўр эстетик завқ туямиз ва: одамзоднинг мияси нақадар юксак билимларга ва нақадар чуқур таҳлилий қудратга эришмоғи мумкин экан, деб ҳайрон бўламиз.

Ўртоқлар, биз халқ интеллигенциясига нисбатан халқ, давлат ва партия доимо қилиб келаётган ҳурмат, ғамхўрлик ва муҳаббатга одатланиб, ўрганиб қолганмиз. Лекин биз ҳамма вақт ва ҳамма ерда айнан шундай бўлиб келган ва бўлмоқда дея олмаймиз.

Эксплуататорлик системаси, қайси бир ижтимоий формацияда қарор топмасин, ўзининг асли зотидан олижаноб гуманизм идеяларига, нур ташувчиларга, яъни илғор интеллигенцияга душмандир. Мана шунинг учун ҳам ҳозирги тараққийпарвар интеллигенция,— у қайси бир ижтимоий табақадан чиққан бўлишидан қатъи назар, «Инсониятнинг ақли ва талантига нажот — коммунизмдир!» деган хулосага келмоқда. Кекса Бернард Шоу, ўзининг қарийб юз йиллик умр йўлининг охирида: «Коммунизмни инкор қилувчи киши ўзини маданий деб ҳисоблашга ҳаққи йўқ!» деб эътироф қилиши бежиз эмас, ахир. (Қарсақлар.)

Ҳозир мен интеллигенцияга бағишланган шеъримни ўқиб бермоқчиман. Бу шеърнинг сарлавҳаси «Чароғбонларга»дир. Хонаси келганда шуни ҳам қайд қилиб ўтиш

керакки, ўзбекчада «интеллигент» сўзи билан бир қаторда илгаритдан бери «зиёли» сўзи ҳам қўлланмоқдаки, бунинг маъноси ёруғ ва нур эгаси демакдир:

Илк ёзув ихтиро қилинган кундан,
Тинчликни унутди изловчан фикри.
Айирмоқ истади ёлғонни чиндан —
Нимаси тўғри-ю, нимаси эгри?
Кўп замон ахтарди, қидирди буни,
Кўзга илмай кетди уйни, уйқуни...
Нимада ҳаётнинг мағзи, маъноси?
Дарвоқе бормикан арвоҳ дунёси?
Қаерда негизи адлу инсофнинг?
Билимнинг қаноти қайгача учар?
Қанча узоқлиги Миррихнинг, ойнинг,
Уйларди билимдон толиқмай, ўжар!..
Истади меҳнатга берсин енгиллик,
Яратсин ҳусидан кошоналарни.
Битган китоблари турсин минг йиллик,
Сақлаб келгусига афсоналарни...
Яшасин оналар меҳрибонлиги,
Жанг эмас, ижоднинг қаҳрамонлиги,
Аммо истакларга топмади чора,
«Ҳаққу-ҳақиқат!» деб бўлди овора,
У олий ниятлар, азиз ҳисларни
Жаллодлар топтади, эзди, сўлдирди.
Ақли зўр, зўри йўқ у ожизларни
«Бизга итоатли банда бўл!» дерди.
Сенинг итоатинг, қўшиқ ва қурол
Бизга каниз бўлсин ва ёки қарол
Зеҳннинг машъалин сўндирмоқ бўлди.
Илмнинг қаламин синдирмоқ бўлди.
Чириди зиндонда Бу Али Сино,
Улуғбекнинг нурли боши кесилди,

Гулханда ёқилди Жордано Бруно,
Ростгўй Машраб Балхда дорга осилди.
Радишчев Сибирга кетди сургунга,
Қотил ўқин узди жўшқин Пушкинга.
Муфтихўрлар билмади талантнинг қадрин,
Хуноб бўлиб ёзди Фурқат ҳар сатрин:
«Чархи кажрафторнинг бир шевасидан доғман,
Айшни нодон суриб, кулфатни доно тортадур.»
Серзаҳмат бўлганди дононинг йўли,
Хурофот ичида маънонинг йўли.
Аммо емирилмади башарнинг ақли,
Ҳақсизлик олдида чўкмади ҳақли.
Нурни қилич билан чополмадилар,
Бўрилар офтобни қополмадилар.
Агар бўлса эдим мен ҳайкалтарош,
Энг қадим карвонлар йўлида балки
Йўниб қўяр эдим шундай ҳайкалки,
Унинг бутун қадди бўлса қора тош,
Номаялум олимга бўлса шу ҳайкал,
Қўлида қирмизи ёқутдан машъал.
Тагида шу ёзув: «Ахтар ва юксал!»

* *
*

Дўстлар, чароғбонлик унвони билан
Элда кўп мўътабар мавқеимиз бор,
Коммуна уфқидан дилимиз равшан,
Ўтмишни англашга уқувимиз бор.
Кечани ўқиймиз ва ибраг деймиз,
Бугуннинг эркига кўп раҳмат деймиз.
Эртани севамиз ва ҳиммат деймиз.
Советлар асрида бўлдик зиёли.
Биз меҳнат фарзанди, нурга хизматкор,

Кўрсин европалик, билсин осиели,
Ўзбек пойтахтида академия бор.
Кўпайсин чироғлар, чароғбон бўлсин —
Илмнинг, санъатнинг улуғларидан
Ҳар кўча, ҳар қишлоқ гулистон бўлсин!
Файз олиб камолнинг ёруғларидан
Юрда ҳар бир киши чароғбон бўлсин!

Уртоқлар! Маълумки, шоирлар одатда хаёлпарастлик-ка мойил бўладилар. Мана мен ҳам шу тарихий съездимиздаги вазиятга қараб ўйлайман:— кошки шоиримиз Зокир-жон Фурқат бугун шу ерда президиумда ўтирган бўлса эди! Зотан бундай орзуда табиатга хилоф ҳеч қандай гап йўқ. Чунки, совет кишилари учун юз йиллик умр сўнгги чек эмас, ахир! Агарда Фурқат бугун тирик бўлганда эди, у 98 да бўлур эди. Бу Жамбул умридан бир ёш кам, эндиликда барҳаёт юрган озарбайжонлик Маҳмуд Эйвоз ўғлидан эса эллик ёш кичикроқ умр бўлар эди. (*Залда жонланиш.*) Демак, бугун Фурқат шу ерда тирик бўлганда эди, эҳтимол, навбатдаги мажлисимизга раислик ҳам қилган бўлар эди. Шунда у юқорида келтирилган машҳур байти-ни бир қадар ўзгартириб, эҳтимол, шу тарзда янгидан ўқиб берган бўлар эди:

Чархи — рострафторнинг шул шева-сидан шодман,
таънани нодон кўриб, ҳурматда доно ортади!

(*Қарсақлар.*)

Ҳа, унинг бу сўзи замонимизга айнан мос тушган бўлар эди. Чунки биз ҳаммамиз шундай нуруний айёмга қараб бормоқдамизки, у ерда ҳамма, бутунлай ва ҳеч қандай мустасносиз зиёлилар жамиятининг аъзолари бўлажақлар. (*Давомли қарсақлар.*)

1957

ИНТЕЛЛИГЕНЦИЯ ВА ЗАМОНАМИЗ

Бугун Совет Ўзбекистонимизнинг шонли пойтахти — Тошкент шаҳрида республикамиз зиёлиларининг: олимлар, инженерлар, агрономлар, ўқитувчилар, ёзувчилар, санъаткорлар, врачлар, журналистлар, партия ва совет ташкилотларида ишловчи интеллигенция намоёндаларининг съезди очилади. Съездга қардош республикалар — Урта Осиё ва Закавказье халқларининг вакиллари ҳам меҳмон бўлиб келганлар.

Ўзбек совет маданиятининг тарихида катта ҳодиса бўлган шу съезд гоят чуқур сиёсий, маданий ва тарбиявий аҳамиятга эгадир.

Буюк Октябрь социалистик революциясидан илгари мустамлака шароитида эзилиб келган кўп халқлар қаторида ўзбек халқи ҳам энг ибтидоий-инсоний, сиёсий-маданий, миллий ва ижтимоий ҳуқуқлардан маҳрум бўлган мазлум ва маҳкум бир халқ эди. Фақат социалистик революциягина, фақат Ленин бошлиқ Коммунистик партиягина ва унинг раҳбарлигида эрк йўлида мардонавор кураш олиб борган рус пролетариатигина бизнинг халқларимизни янги ҳаёт, ижод, илм, маданият, давлат қурилиши, бадавлат турмуш соҳаларида буюк ғолибиятларга тайёрлади, йўллади ва оғир кунларда қўллади.

Илгари асосий кўпчилиги саводсиз бўлган ўзбек халқи бугун кўп сонли, юксак савияли ва ўз Ватанига содиқ

мингларча зиёлилар отрядига эга. Бу отряд бутун Совет Иттифоқидаги катта интеллигенция армиясининг тенг ҳуқуқли бир қисмини ташкил этади. Ўзбек совет интеллигенцияси жаҳон ва рус маданиятларининг улуғ ютуқларини илмий ва ижодий равишда эгаллаб олиш билан бирга, ўз миллий-маданий традицияларига ҳам содиқ ва мухлис бўлган зиёлилар коллективидир.

Ўзбек халқи ўзининг кўп асрлик маданий тарихида бир қанча юксак маърифатли илм ва санъат арбобларини етиштирганки, булар умум башариятнинг билим ва санъат хазинасига кўп ажойиб ҳиссалар қўшганлар. Дунёдаги илғор кишилар математик ва философ Муҳаммад ибн Муса Ал-хоразмийнинг (IX аср), табиёт, тарих, математика ва тиб (медицина) олими Абунаср Форобийнинг (X аср), гениал табиб, математик, астроном, энциклопедист олим ва шоир Абу Али ибн Синонинг (X—XI аср), машҳур географ, сайёҳ ва философ, ҳаким Абурайҳон Берунийнинг (X—XI аср), буюк мунажжим Мирзо Улуғбекнинг (XV аср), улуғ шоир, олим ва мутафаккир Алишер Навоийнинг (XV аср), шоир, таржимон ва этнограф Заҳриддин Бобирнинг (XVI аср) исмларини зўр ҳурмат билан зикр этадилар.

Феодализмнинг бўғиқ ва иссиқ ҳавосида қийналиб, минглаб азобу-уқубатларга дучор бўлиб яшаган ва курашган халқпарвар, тараққийпарвар ва виждонли зиёлиларни бугун бахтиёр ва озод совет интеллигенцияси ихлос ва миннатдорчилик билан эсга олади. Чунки маданиятимизнинг бугунги равнақи ва тараққиётида уларнинг ҳам қўшган ҳиссаси, ҳозир ҳам яшаётган традициялари бор. Албатта, эксплуататор жамиятидаги интеллигентларнинг ҳаммаси эмас, балки оз қисмигина халқ манфаатларини кўзда тутиб прогрессив роль ўйнагандир. Кўпчилик эса феодал ва руҳонийларнинг, кейинчалик эса буржуаларнинг хизматида юриб кун кўрган кишилардан иборат бўлган.

Интеллигенциянинг тарихда ўзича мустақил роль ўйнаши мумкин эмас. Чунки у алоҳида синф эмас. Бинобарин ё ҳоким синфларнинг эҳтиёжини ўтаб, унга хизмат қилишга мажбур ёки оқимга қарши туриб ва ўз виждонининг амрини тинглаб, халқ позицияларига кўчишга мойил бўлади. Ҳозирги капиталистик мамлакатларда ҳам интеллигенция иккига бўлинган. Капиталнинг кишанларидан қутулиб, эзилганлар томонига кўчиш эса ҳар бир зиёлидан катта ирода, журъат ва фидокорликни талаб этади. Буржуазиянинг интеллигенцияга нисбатан қўпоровчилик сиёсатини К. Маркс ва Ф. Энгельс ўз вақтида жуда тўғри характерлаб, шундай деган эдилар: «Ҳозиргача фахрий деб ҳисобланган ва ҳамма ихлоскорлик билан қараб келган барча фаолият соҳаларидаги муқаддас шуҳратни буржуазия йўқотиб юборди. Врачни, юристни, руҳонийни, шоирни, фан арбобини у ўзининг ёлланган хизматкорларига айлантирди».

Маркс ва Энгельснинг шу баҳоси капиталистик жамиятга доир айтилган бўлса-да, барча эксплуататор тузумларга ҳам хосдир. Бизнинг тарихимизда ҳам кўп зиёлилар сарой хизматида юриб, феодаллар учун хизмат қилишга мажбур бўлганлар.

Фақат социализм тузумигина интеллигенциянинг фахрий, маънавий, илмий, ижодий томонидан гуллашига замин тайёрлаб боради. Илгариги интеллигенция кўпинча мулкдор синфлардан чиққан кишилар бўлса, совет интеллигенцияси чинакам халқ зиёлаларининг армиясидир. Бугунги совет зиёлиси ишчи, деҳқон ёки меҳнаткаш интеллигенция ва касиб оилаларидан чиққан намоёндалардир. Ўзбек совет интеллигенциясининг халқ манфаатларидан, коммунизм ғояларидан бўлак манфаатлари ва ғоялари йўқдир ва зотан бўлиши мумкин ҳам эмас.

Бугун ўз пойтахтига тўпланиб келган Ўзбекистон зиёлалари ўзларининг шу олий ва мўътабар мажлисида йил-

лар давомида йиғилиб келган тажрибаларини ўртоқлашадилар. Партия ва Совет давлати улар олдига қўйган улуғвор вазифаларни яхшироқ ва тезроқ бажариш йўларини ва усулларини муҳокама қиладилар. Коммунистик идеологиянинг ташвиқотчиси, тарғиботчиси ва амалиётчиси бўлган партия, совет, комсомол зиёлилари, илмий, бадий ва педагогик интеллигенциянинг Коммунистик партия XX съезди томонидан олдимизга қўйилган улуғвор вазифаларни амалга ошириш соҳасида съездда илҳомланиб, қуролланиб, ҳар бири ўз ихтисосига яна ҳам астойдил берилиб ишлашига шак-шубҳа йўқ.

Партиямизнинг XX съезди шундай вазифа қўйган эди:

«Барча партия ташкилотларининг идеология ишининг даражасини юқори кўтариш, бу ишни коммунизм қурилишининг амалий вазифаларини ҳал қилишга қаратиш; коммунистларнинг партиянинг назарияси ва тарихий тажрибасини ижодий равишда ўрганишни таъминлаш; идеология ишида ҳушёрликни ошириш, буржуа идеологиясига қарши шафқатсиз кураш олиб бориш; оммани коммунизм руҳида тарбиялаш ва кишилар онгидаги капитализм сарқитларини йўқотиш ишини кучайтириш; ғоявий таъсир кўрсатишнинг барча воситаларидан — пропаганда, агитация, матбуот, радио, маданий-оқартиш ташкилотлари ва муассасалари, фан, адабиёт ва санъатдан ана шу мақсадлар йўлида тўлароқ ва активроқ фойдаланиш керак».

Қилинган ишларимиз кўп ва шарафли. Бироқ, совет кишилари ва шу жумладан совет интеллигентларига ютуқлардан эсанкираш ва хотиржам бўлишлик кайфиятлари бегонадир.

Илм, фан, маориф, адабиёт, санъат, матбуот, тарих соҳаларида қиладиган ишларимиз талай; ҳал бўладиган проблемаларимиз кўпгина турибди.

Илмий ва фанний тадқиқот ишларини халқ хўжалигининг талабларига мослаш, Ўзбекистон шароитида пахта

2 Шайхзода, VI т.

17

чиликнинг ривожланишига хизмат қилиш, янги ерларни ўзлаштириш, саҳроларни гулистонга айлантиришда халққа дастёр бўлиш, техниканинг, саноатнинг тез қадамлар билан олға боришида мададкор бўлиш — олимларимизга ҳам қарз ва ҳам фарз!

Ўсадиган ёш авлоднинг билимдон, тарбияли, одобли, интизомли, иродали, ахлоқли, садоқатли, олижаноб бўлиб тарбияланишига саркорлик қилиш — маориф-маданият ходимларининг, фан ва санъат арбобларининг шарафли бурчи! Истеъдодли ёш бўғинларни авайлаб ўстириб, фан ва санъат соҳаларида ижодкор ўринбосарларни парвариш қилиш — келажакнинг ғамини ейиш эканини унутмаслик тажрибали ва ёши ўсган интеллигенциямизнинг виждоний бурчидир!

Ғолиб ва талабчан халқимизга завқ ва савиясини кўзда тутиб, уни маданиятнинг чўққиларига чақирадиган ва ҳаваслантирадиган асарлар яратиш, коммунистик ахлоқ нормаларини ҳаётга сингдиришда партиямизга ёрдам бериш — адибларимизнинг, шоирларимизнинг, артистларимизнинг, тарихчиларимизнинг, композиторларимизнинг, рассомларимизнинг шарафли вазифасидир.

Республикамизнинг комсомоллари барча ишчи, деҳқон, зиёли, хизматчи ёшлари Ўзбекистон интеллигенция съездини ёшлар истиқболи ҳақида партия ва давлатимизнинг ғамхўрлик формаларидан бири деб тушунади ва барча зиёлиларимизга, яъни ўзларининг ўқимишли оғаларига, опаларига ва ўртоқларига илмий, ижодий ва амалий муваффақиятлар тилайдилар.

БАДИИЙ АДАБИЁТ — БИЗНИНГ ГУЗАЛ ДУСТИМИЗДИР

Коммунизмнинг буюк устози Владимир Ильич Ленин бир вақтлар: «Меҳнатсиз ҳаёт ўғрилиқдир, санъатсиз ҳаёт эса — ваҳшийлиқдир!» деган эди. Бу ажойиб ҳикматли гапдан кўринадики, инсонни ҳалол меҳнат билан яшаш қанчалик шарафлантирса, санъатни севиш ва унга меҳр қўйиш ҳам киши руҳини шунчалик бойитади, гўзаллаштиради.

Бадий адабиёт ҳам санъатларнинг бир туридир. Санъат эса музика, рассомчилик, адабиёт, ҳайкалтарошлик, меъморчилик, кино ва театрлардан иборат бўлиб, ўзининг ҳар бир турида турлича восита ва қуроллардан фойдаланади. Масалан, музика — товуш ва овозлар орқали, рассомлик ёки бошқача қилиб айтганимизда тасвирий санъат — бўёқлар ва чизиқлар орқали, ҳайкалтарошлик — мрамар тош, пўлат орқали ўз вазифасини бажаради ва бошқалари ҳам ўзига яраша...

Модомики, санъат турларидан ҳар бирининг ўзига хос қуроллари ҳамда воситалари бор экан, у ҳолда бадий адабиётнинг ҳам ўзига яраша ифода воситалари бўлади. Бу қурол — сўздир. Адабиёт ўз материални сўз орқали шакллантиради. Демак, бадий адабиёт турмушни акс эттириб, сўзлар орқали суратлар ясайди. Дарҳақиқат, бирон роман, ҳикоя, поэма, шеърни олиб ўқисангиз тирик одамлар, воқеалар, жойлар, ерлар, йўллар, шаҳарлар,

қишлоқлар, табиат манзаралари ва бошқалар кўз олдингизда жонланадилар. Уқиган асарингизда биронта расм бўлишига ҳеч қандай ҳожат йўқ, кўзингизни юмиб асарни ўйлагудек бўлсангиз, хаёлингизда айнан турмушда кўраётганингиздай конкрет (аниқ, равшан) одамлар ҳамда воқеалар пайдо бўлади. Бу пайдо бўлаётган одамларни ёки манзараларни адабиётчилар образ деб юритадилар. Бу русча сўз бўлиб, ўзбекча қилиб айтганда сурат деган маънога келади. Шунинг учун бу сўзни соддагина қилиб сурат деб қўлласак ҳам бўлади. Масалан, Абдулла Қодирийнинг «Ўтган кунлар» ёки Ойбекнинг «Қутлуғ қон» романларини ўқиганимизда бизга Отабек ёки Кумуш, Йўлчи ёки Гулнор турмушда учраган, дарвоқе бир вақт яшаб ўтган одамлардай туюладилар. Ҳолбуки, буларни ёзувчилар фақат сўзлар орқали ишлаб, худди рассом қўли билан чизилган яққол сурат даражасига кўтарганлар.

Бундай адабиёт асарларини кўп ўқиган кишининг маълумоти, дунёқараши, турмуш ҳақидаги тасаввури кенгайди. Китоблар орқали ўзингиз кўрмаган узоқ мамлакатлар ҳақида, аллақачон ўтиб кетган даврлар тўғрисида маълумотга эга бўлиб қоласиз! Масалан, Ойбек ўзининг машҳур романи «Навойи»да халқимиз тарихининг энг бўронли даврларидан бири бўлган XV аср ҳаётини катта маҳорат билан тасвирлаб берган.

Адабиёт асарларини ўқиганимизда бизда туғилган гўзаллик ҳисси ҳар бир асардан ўзимизга тегишли хулоса чиқаришга ёрдам беради. Биз ўқиган асарларимиздаги яхши образларга эргашиб уларга ўхшашга, ёмон образларга эса аксинча, сира ўхшамасликка интиламиз. Адабиётнинг шу хусусияти жуда катта аҳамиятга эгадир. Масалан, Абдулла Қаҳҳорнинг «Синчалак» қиссасини ёки Ш. Рашидовнинг «Бўрондан кучли» романини ўқиган совет хотин-қизлари Саида ва Ойқиздан ибрат олишга, «Юрак сирлари» спектаклини кўрганлар эса Сурмахонга

ўхшамасликка ҳаракат қиладилар. Демак, адабиёт кишига маълумот ва лаззат бериш билан бир қаторда китобхонларда тўғри, фойдали хулқ ва ахлоқнинг мустақамланишига, камчилик ва нуқсонлардан қутулишга ёрдам беради.

«Адабиёт» сўзининг асл маъноси арабчада кишига одоб ва ахлоқ ўргатувчи ҳунар демаклиги бежиз эмас. Айниқса, совет адабиёти ва шу жумладан ўзбек совет адабиётининг бу соҳада тарбиявий роли бағоят буюқдир.

Романлар, ҳикояларни ўқиш, пьесаларни саҳнада кўриш билан бир қаторда шеърларни ҳам муттасил ўқиб туриш керак. Шеър ёки умуман айтганда поэзия кишида нозик, ажиб туйғулар уйғотади. Киши руҳини ҳамма ҳолатлари — қувонч, умид, севги, дўстлик, соғиниш, кутиш, айрилиқ, ҳасрат, қайғу, ишонч, бахт ва ҳоказолар жуда кўп маротаба шоирлар томонидан куйланган мавзулардир. Навоийнинг, Бобирнинг, Фурқатнинг, Пушкиннинг, Лермонтовнинг, Умар Ҳайёмнинг, Ҳофизнинг ўлмас шеърлари шу учун ҳам халқ ўртасида яшайдиларки, бу санъаткорлар бошқа замон ва бошқа шароитда яшаган бўлсалар-да, одамзоднинг руҳини шу қадар чуқур билганларки, шу билганларини шу қадар маҳорат билан куйлаганларки, ҳозирда ҳам уларни ўқиганимизда худди ўз дилимизнинг кайфиятларини ўқигандек бўламиз.

Бизнинг совет шоирларимиз Ҳамза Ҳакимзода, Маяковский, Ҳамид Олимжон, Фафур Ғулом, Алексей Сурков, Николай Тихонов, Степан Шчипачев ва бошқалар кўп ажойиб шеърларида совет кишисининг улуғлигини, Ватанимизнинг ҳусни ва қудратини, коммунизм ғояларининг олижаноблигини кўп яхши тараннум этганлар. Бу шоирларнинг шеърларини ўқиган киши ўзида маънавий-руҳий кучларнинг, ҳузур ва ҳаловатнинг кўтарилганини сезмасдан қололмайди.

Баъзи ўртоқлар «шеърга тушунмайман» деб поэзияни қандайдир камситгандай бўладилар. Албатта яхши ва

ёмон, ғализ ва равон шеърлар бор. Гап ўқиладиган шеърларни,— тажрибали ўртоқларнинг маслаҳати билан,— танлаб ола билишда. Ўзини зиёли, маданиятли деб ҳисоблаган ҳар бир киши қанча-қанча шеърларни ёдлаб олиб, шу билан катта завқ олади ва фахрланади. Чунки шеър киши руҳининг сероҳанг сози!

Адабиётни севмоқ керак! Шахсий кутубхоналарни яхши ва ўзингизга ёққан китоблар билан бойитмоқ, умуман кутубхоналардан фойдаланиб, мунтазам равишда асарларни мутолаа қилиб турмоқ керак!

Буюк устозимизнинг бадий адабиётга бўлган муносабати тўғрисида унинг рафиқаси Н. К. Крупскаянинг хотираларидан бир парчани эслаб ўтайлик:

«Мени Владимир Ильич билан биринчи мартаба таништирган ўртоқ: «Ильич олим киши, у фақат илмий китобларнигина ўқийди, ўз умрида биронта романни ўқигани йўқ. У умри бино бўлгандан бери ҳеч қандай шеър ўқиган эмас»,—деб огоҳлантирган эди. Мен шунга ҳайрон бўлиб қолган эдим. Ахир мен ўзим ёшлигимда барча классикларни қайта-қайтадан ўқиган эдим. Лермонтовнинг деярли барча асарларини ёддан билар эдим, Чернишевский, Лев Толстой, Ушинский сингари ёзувчилар менинг ҳаётимда муҳим ўрин тутар эдилар. Шу туфайли, бундай нарсаларга сира қизиқмайдиган бу киши менга ғалати одам бўлиб туюлди.

...Кейинчалик Сибирда билсам, Ильич классикларни мендан кам ўқимабди, ўқишгина эмас, ҳатто қайта-қайта ўқибди, чунончи, Тургеневни. Мен Сибирга жўнаб кетганимда, ўзим билан Пушкин, Лермонтов, Некрасов асарларини олиб борган эдим. Владимир Ильич буларни ўз кравотининг бошига, Гегель билан бир қаторга қўйиб, кечқурунлари уларни такрор-такрор ўқиб турар эди».

Крупская Владимир Ильични қаерда, қачон бўлмасин, ҳамшиша бадий адабиётни зўр меҳр билан ўқиб юрганини

Ўз хотираларида бир неча бор таъкидлайди ва ҳатто сўнги нафасигача роман ва шеърлар ўқиб беришини талаб қилганини айтиб ўтади.

Бадий адабиётни севишда биз Владимир Ильичдан намуна олмагимиз лозим.

Коммунистик партиямиз, кишиларимизни коммунистик руҳда тарбиялашда бадий адабиётнинг ролини юксак баҳолаб, адабиётни турмушга, халққа янада яқин туришга чақиради. Чунки, М. И. Калинин айтганидай: «Маданиятни кўтариш — биринчи навбатда бадий адабиётни билиш демакдир. Бадий адабиёт одамни, бошқа ҳамма нарсалардан кўра кўпроқ бойитади, одамнинг ўсишига имконият беради, кишиларни яхшироқ билиб олишимизга кўмаклашади».

Ҳозир Ватанимиз бевосита равишда коммунизм қурилишига кириб кетган бир маҳалда, адабиётимизнинг тарбиявий роли янада ошиб кетди. Партиямизнинг XXI тарихий съезди адабиёт олдига қўйган буюк вазифалар, замона қаҳрамонларини юксак маҳорат билан тараннум этиш вазифалари совет халқининг онгини, ахлоқини, интизомини, садоқатини юксак талаблар даражасига кўтаришга қаратилганлар.

Чиндан ҳам адабиёт бизнинг содиқ дўстимиздир. Бу дўст билан доимий алоқа боғлаб туриш — ҳаммамизнинг бурчимиздир.

ҲАЁТ ИЖОДЧИЛАРИ

Аввал баҳорнинг эндигина уйғонган тирик нафаси бутун дунёдаги аёлларнинг одат бўлиб келган байрамларини қутлаб туришида улуг бир символик маъно бор. Баҳор — табиатнинг ҳаётга, ижодга, яратишга бошлаш мавсуми бўлганидай, хотинлар ҳам кишилик дунёсининг тириклик чашмасидирлар. Шу кечаю кундузда жаҳон бўйлаб тинчлик, осойишталик, дўстлик, биродарлик учун олиб борилаётган тарихий курашда хотин-қизларнинг олижаноб ролини ким инкор эта олур?

Аёлларнинг сулҳу саломатликка, айниқса тарафдор бўлишларининг ҳикмати шундаки, инсониятнинг туғилиши, нашъу намоси, улғайиши, завқ ва дид эгаси бўлиши, яхши ҳамда хайрли хислатларни эгаллаши хотинларнинг унутилмас хизматларига боғлиқдир. Гўдакларнинг тили чиқиб қолганда улар эндигина сўзлаша бошлаган «луғат» ларидаги илк сўз «она» сўзидир (бу сўзни ҳар миллатнинг боласи ўзича талаффуз қилса-да, сўзнинг асл моҳияти бу билан ўзгармайди). Ана шунинг учун бўлса керак, одамзод ўзининг сўзлашиб турган тилини «Она тили» деб атайди.

Ҳаётнинг мураккаб ва серкураш йўлларида йигитларга паҳлавон қудратини, ботирларга арслон шижоатини, олимларга донишмандликни, ишчиларга матонатни, бастакорларга рангли куйларни, rassomларга куйловчан ранглар-

ни, сайёҳларга сабру тоқатни, шоирларга сўлмас латофатни бахш этиб келган муҳаббат-чи? Бу олижаноб ҳисни, бу ижодкор истейдодни бизларга асраб берган хотинлар ўзлари улуғ яратувчи куч эмасми?

8-Март — жаҳон бўйлаб хотин-қизларнинг озодлик, дўстлик, тинчлик учун анъанавий кураш байрамларидир. Эллик йилдан бери давом этиб келган бу байрам миллионлаб хотин-қизлар учун онг ва шуур мактаби, синфий идрок мактаби, озодлик учун кураш мактаби бўлди. Бу ярим аср мобайнида янгидан-янги хотин-қизлар авлоди туғилиб, башариятнинг озодлик курашига актив қатнашиб турдилар. Шу муддат ичида СССР бошлиқ жаҳон социализм системаси вужудга келиб, бу системага қирадиган мамлакатларда хотинлар ҳар жиҳатдан эркаклар билан тенг ҳуқуқли бўлиб қолдилар.

Бизнинг бепоён ватанимизда, хотин-қизларни «ўртоқ» деб қақришимиз гоят чуқур тарихий, ижтимоий ва ахлоқий ўзгаришларнинг маҳсулидир. Хотин-қиз ўртоқларимиз коммунизмнинг ижодкор, фаол қурувчиларидир. Бу тарихий ўзгаришлар, айниқса Совет Шарқида яққол ва мужассам бўлиб кўзга ташланмоқда.

Республикамизда хотин-қизлардан чиққан минглаб, ўн минглаб меҳнат қаҳрамонлари — Социалистик Меҳнат Қаҳрамонлари, муаллимлар, врачлар, ишчи-усталар, инженерлар, агрономлар, артисткалар, олималар, адибалар, партия-совет ходимлари ва ҳоказолар социалистик жамиятимизнинг ҳаётчан қудратига жонли далиллардир.

Замонамизнинг фазилатларини яна яхши англамоқ, совет жамиятининг моҳиятини янада чуқурроқ фаҳмлаб олмақ учун одатда тарихий муқоясалар жуда фойдали бўлади.

Ҳаммамизнинг эсимизда. Лайли ўз севгани Мажнунга ёзиб юборган мактубида ўз аҳволини ва шу билан хотин-

ларнинг шўрлик тақдирини шундай тавсиф қилиб, шикоятланган эди:

Мискин мену зору пойи баста,
Йўқ, йўқки, заифу пошикаста.
Не майли сукун, не ҳадди рафтор,
Юз қайди бало аро гирифтор.
Бўлмоқ юз алам уйида маҳбус —
Бир ён, яна бир ён ўлди номус,
Эр мажлиси ичра роҳ эрур зеб,
Хотун кишига салоҳ эрур зеб...

Навой Лайлиснинг мактубидан олинган шу парчани шарҳлаб баён этсак, кўзимиз олдида олижаноб, ақлли, меҳрибон, садоқатли, гўзал ва ифбатли бир қизнинг даҳшатли фожиаси гавдаланиб қолади.

Биз бу ғуссали фарёдни эшитганимизда, аёлларимизнинг бугунги ҳур ва хушвақт турмушлари билан солиштиришимиз ва Ватанга бўлган меҳру ихлосимизни янада оширишимиз керак.

Мана, олдимизда «Правда» газетасининг 7 март сонидан бир фотосурат босилган. Бу суратда тўртта қизнинг расмини кўрамыз. Қучоқлашиб кулиб, бизга қараб турган бу ёш аёл ва қизлардан биттаси — Социалистик Меҳнат Қаҳрамони Турсунўй Охунова — ўзбек, Социалистик Меҳнат Қаҳрамони Тожиҳон Эрматова — қирғиз, Бозоргул Қўшпанқулова — қозоқ, Уғилхон Қаландарова — туркман қизидир. Пахтачиликдаги оғир, машаққатли меҳнатни енгиллаштириб, хотин-қизлар соғлиғига эгов ҳисобланган қўл меҳнатини, қўл билан пахта териш заҳматини бекор қилиб, донишманд машиналарни эгаллаган доно қизлар. Совет Шарқининг ҳур, бахтиёр, ақлли, онгли қизлари шулар!

Совет Шарқи хотин-қизларнинг озода ва озода, умидли ва сермаъно ҳаётлари ҳозирги пайтда халқаро аҳамиятга

эга бўлиб қолди. Ахир, шоира Зулфиянинг шеъри, Халима-махоннинг ашуласи, Зулфия Умидованинг табобатдаги донғи, Хадича Сулаймонованинг давлат арбоби ва академик сифатида олинган суратлари нариги Шарқ мамлакатларига ҳам маълум ва манзур бўлмоқда. Озодликка кўтарилаётган Шарқ хотин-қизлари ўзларининг Совет ҳамшираларидан ибрат ва ўрнак олмоқдалар. Бугунги тўй эгалари — ҳурриятпарвар, тинчликсевар хотин-қизларнинг ягона fronti дунёнинг беш қитъасини ихота қилиб олиб, ер юзида севги ва саодатнинг, тинчлик ва дўстликнинг, эрк ва фаровонликнинг тантанасига томон силжимоқда.

1960

БИРИ БИРИГА ШОГИРД, БИРИ БИРИГА УСТОЗ

Шу кунларда Ўзбекистоннинг адабиёт доиралари, маданият олами ва умуман меҳнаткашлари ҳаётида зўр қувончли ҳодиса юз бермоқда.

Бизнинг пойтахтимиз — гўзал Тошкентимиз кечагина қардош Озарбайжоннинг бир гуруҳ ёзувчиларини ва санъат ходимларини худди эмикдош биродардай ўз бағрига босиб, қабул қилди. Шу билан Озарбайжон адабиётининг Ўзбекистондаги ҳафтаси бошланиб кетди.

Нақадар қувончли ҳол, нақадар шарофатли дақиқалар! Озарбайжонликларнинг Ўзбекистондаги адабий ҳафтаси худди шунингдек яқин фурсатда ўзбек ёзувчиларининг Озарбайжонга, худди шу ният билан ўзбек адабиёти ҳафтасини ўтказиш мақсадида жўнаб кетишлари икки халқ ўртасидаги руҳий-маънавий ва шу билан бирга тарихий ҳам замонавий қардошлик учун ғоят вазмин ва сермаъно бир рамздай жаранглайди.

Озарбайжоннинг шўх қўшиқлари ўзбекнинг дилини нақадар силаса, ўзбекнинг ўйноқи рақси ҳам озарий биродарнинг руҳини шу қадар жўш урдиради. Озарбайжон пахтакори ўзбек пахтакорларидан нақадар миннатдор бўлса, Андижоннинг нефтчилари боқулик нефть омилкорларидан шунчалик розидир. Фузулийнинг ўлмас ғазаллари ўзбек хонадонларига илҳом бағишлаганидек, Алишер На-

войининг гениал дostonлари ҳам озарбайжонлик шоирларга қанот берган.

Бизнинг дўстлигимиз тоғлар қадар қадим, дарёлар сингари жўшқин ва оналарнинг сути каби соф, азиздир. Бу дўстлик зўр маданий, адабий ва бинобарин буюк маънавий бир анъанага айланганки, бу дўстлик ҳар иккала тилда — озарбайжонча ва ўзбекча айни маънони берадиган кўп ажойиб бир сўз билан — «қардош» (ўзбекча) ва ёки «гардош» (озарича) сўзи билан жуда яхши изҳор этилади. Қизиғи шуки, шу икки миллатнинг вакили — ишчиларими, ўқувчиларими, олимларими, деҳқонларими, хизматчиларими — барибир юз кўришганларида «қардош» деб чақирадилар. Чунки бу сўз ҳар иккала халқ учун тушунарли, мўътабар ва анъанавий жаранглайди.

Ўзбекларнинг ва озарбайжонларнинг қардошлиги ва азалий дўстлиги, ўртадаги масофанинг узоқ бўлишига қарамасдан, ажойиб ва олижаноб иттифоқнинг кўп ибратли намунасини яратди. Ахир, ҳоким синфларнинг зўравонлиги, диний ва маҳаллий хурофотларнинг разолати, феодалларнинг «мен-мен»лиги ҳамда худбинлиги ва тағин минглаб шундай ғовлар халқларимиз ўртасида бир-бирига бўлган рағбат, ҳурмат ва муҳаббатга асло губор чўктиролмади. На озарбайжон ва на ўзбек дostonларида, қўшиқларида, эртакларида, латифаларида, мақолларида бир-бирининг шаънига сал бўлса ҳам иснод келтирадиган биронта имо ёки ишорага дуч келиш мумкин эмас. Аксинча, бу халқларнинг халқ ва ёзув ижодларида «Ширвон дилбарлари» билан бир қаторда «Бухоро жононлари», Қорабоғ паҳлавонлари билан бир қаторда «Туркистон ўғлонлари» гараннум этилган.

Шунинг учун ҳам бу дўстлик ва чин рағбат икки халқнинг руҳий олами, бадий хазинасини бойитишга хизмат қилган. Буюк Низомий ўз дostonларини яратганда бир қанча Шарқ мамлакатлари билан бир қаторда Урта Осиё

ва ўзбек халқларининг ҳам сўнмас фасонавий гавҳарларидан фойдаланди. Хоразмлик Қутб XIV асрда ўзбекча ёзган «Хисрав ва Ширин» дostonида Низомийни улугъ эҳтиром ила тилга олиб, ўз асарини унинг бевосита таъсирида яратганини эътироф этди:

Қозондек қайнатиб савдо пиширдим,
Низомий болидан ҳалво пиширдим.

Шеъримизнинг ифтихори ва ўлмас сиймоси бўлган Алишер Навоий ўз «Хамса»сининг ҳар бир дostonига дебоча қилиб киргизган қисмларида Низомийга алоҳида боб бағишлайди ва уни ўзига ҳақиқий устоз деб таърифлайди. Шунингдек, озарбайжон шоири Муҳаммад Фузулий ўз «Лайли ва Мажнун» дostonида Навоийни катта ҳурмат билан тилга олади. Гўзал традиция кейинги асрларда шундай бир ҳолга етиб бордики, Хева ва Қўқондаги шоирлар ўзбекча билан бир қаторда бевосита озарбайжонча ғазал ёзадиган бўлиб қолдилар, худди шунингдек Озарбайжондаги Қаробогъ вилоятининг шоирлари ҳамда Дарбанддаги озарбайжонлик шоирлар бир қанча қасида ва ғазалларни ўзбекча ижод этдилар. Бу воқеа адабий ва маданий алоқаларнинг нақадар мустаҳкам бўлиб кетганидан далолат беради.

Лекин халқларимиз ўртасидаги биродарлик қанчалик қадим бўлмасин, ўтмишдаги ижтимоий тузум ва сиёсий шароитлар бу олижаноб интилишларни қаттиқ чеклаб қўяр эди.

Совет даври Ленин ва Коммунистик партия халқларимизнинг анъанавий дўстлигига янги жон киргизиб, бу дўстликни олий даражага, юксак поғонага кўтарди ва аслида янги, ўтмишда мисли кўрилмаган маъно ва мазмунга тўлдирди. Совет даврида, барча совет халқларидек ўзбек ва озарбайжон халқларининг коммунизм қуриш йў-

лидаги ҳамкорлиги ва ҳамроҳлиги янги типдаги дўстлик намунасини яратди. Фикри, нияти, мақсади, тузуми, дили ва давлати бир бўлган халқларимиз том маъноси билан биродарона бир хонадонга аъзо бўлиб қолдилар.

Совет даврида ўзбек ва озарбайжон халқларининг иқтисодий, сиёсий ҳамкорлиги бир бутун бўлгани учун адабий ва маданий алоқаларимиз ҳам умумхалқ ишидай барқ уриб яшнаб кетди. Адабий ва маданий алоқалар тез-тез бир-бирини зиёрат қилиб туриш, таржималар, шерикли тадбирлар ва бошқалар дўстлигимизга кенг миқёслар берди ва бу алоқаларнинг баракали натижаларини гоёят кўпайтирди. Биз ўзбек ва озарий адабиётларнинг ҳамкорлиги ҳақида гапирганимизда, дарҳол Гафур Ғулум ва Самад Вурғуннинг, Ғайратий ва Сулаймон Рустамнинг, Меҳти Ҳусайн ва Асқад Мухторнинг шахсий, ижодий дўстликларини кўз олдимизга келтирамиз.

Озарбайжон ёзувчиларининг Ўзбекистонда ўтаётган адабиёт етти кунлиги фақат шаҳримизга меҳмон бўлиб келган олти азият дўстларимизнинг ижодий рапорти бўлиб қолмасдан, балки бутун озарий совет ёзувчиларининг, бутун озарбайжон адабиётининг камолотини барала намойиш қиладиган тарихий ҳафталик бўлиб қолади.

УРУШГА — «ЙУҚ!»، ТИНЧЛИККА — «ХА!»

Еппасига қуролсизланиш ва тинчлик учун курашга бағишланган Жаҳон конгрессининг Москвада тўпланиши ва бу ерда ўз ишини давом эттириши дарҳақиқат улугвор оламшумул аҳамиятга эгадир. Конгресснинг том маъноси билан жаҳоншумул бўлиши шундан келиб чиқдики, бу муаззам анжуманда беш-ўн ёхуд йигирма-ўттиз мамлакатдан келган вакиллар эмас, деярли ер юзининг барча ўлка ва диёрларидан — бир юз йигирма мамлакатдан икки минг беш юздан ортиқ вакил намоянда ва меҳмонлар иштирок этди. Булар юзлаб миллат ва қавмларнинг ирода ва хоҳишларини акс эттирадилар. Демак, конгрессда юзлаб тилда гаплашаётган, ўнлаб диний ақидаларга ихлос қўйган, турли мансаб ва лавозим, ҳунар, касб ва табақаларга мансуб бўлган одамлар бир йиғин, бир мажлисда қатнашадилар.

Дунёнинг узоқ ва яқин, иссиқ ва совуқ, бадавлат ва фақир катта-кичик диёрларидан шунча одамни бир жойга тўпланиб, бир ҳафта мобайнида қизгин музокаралар, кескин мунозаралар олиб боришга мажбур қилаётган зарурат нима экан? Инсонларни ташвишга солаётган, мўйсафидларни, бола-чақа ва аёлларни, ёзги таътилга чиқиб дам олиши керак бўлган ёш студентларни, ҳар дақиқаси ва сонияси банд бўлган муҳтарам олимларни жойидан қимирлатиб шу анжуманга келишга қистаган боис нимадан иборат экан!

Шу сабабли шу ташвиш одамзод толеини эсон-омонликда, соғ-саломатликда сақлаш ғамхўрлигидан келиб чиқади. Чунки қадимий ва азалий маконимиз бўлган Ер юзини ёппасига харобага, боғларни ғўристонга, ҳаётни ўлим сукутига, қўшиқни фарёдга айлантиришни истамайди, бугун башариятнинг виждони!

Ўзининг ижтимоий мавқеи, сиёсий қараши, диний эътиқоди, касби, ихтисоси, ёши ва жинсий айирмаларига қарамай, шунча хилма-хил шахсларнинг бир анжуманга йиғилишининг ўзи ҳозир инсониятнинг зеҳини банд қилиб турган проблемани анча муҳим ва зарур бўлганлигига яққол далилдир. Ахир, бир хил қараш ва тушунчага эга бўлган маслақдошларнинг маълум бир қарорга келиб розлашуви қийин эмаслиги ҳаммага равшан-ку. Энди гап турли ва ҳатто баъзан бир-бирига зид бўлган маслақдаги одамларнинг иродасини бирлаштириш, ягона бир мақсадга йўналтиришдан иборатдир. Конгресснинг ташаббускорлари, албатта хаёлпараст одам эмаслар. Улар бу зўр ташаббуснинг барча имкониятларини чўтлаб чиқиб, конгресс олдига қўйилган вазифаларнинг реал эканини аниқлагандан кейингина ўз даъватларини, давлатномаларини дунёнинг ҳамма пойтахтларига юборганлар. Чунки, конгрессга келган турли маслақдаги кишиларни бирлаштиришдан асосий мақсад ҳаммага дахли бўлган ва ҳаёт-мамот аҳамиятига эга бўлган проблемадирки, бу проблема ҳамма вакилларни йўлдош ва сафдош бўлишга мажбур қилади. Зотан ҳаётни, тирикчиликни, ободончиликни ва табиат манзараларини ҳимоя қилишни бир гуруҳ жаллод ва бевиждон авантюристлардан бўлак ҳамма хоҳлайди-ку! Бунда ҳеч қандай сир йўқ. Чунки урушни хоҳламаслик — киши ўз сиҳат-саломатлигини сақлашни истагани демакдир. Урушни бўлдирмаслик ҳаракати ҳар кимнинг уйи ва оиласи, шаҳри ва қўшиғи, севгиси ва тилини ҳимоя қилиш демакдир.

Албатта, инсоният тарихида энг биринчи жанглар би-

лан ёндош ўлароқ тинчлик орзуси ҳам доимо яшнаб келган. Ўлимни кўрсатган кишининг ҳаётни қадрлаши, қишда қийналган одамнинг баҳорни севиши, сувда бўғилганларни кўрганда кишининг соҳилга эътибори ошуви нақадар табиий бўлса, уруш фалокатларида хуноб бўлган халқларнинг, меҳнаткаш инсонларнинг тинчликка, осойишталикка меҳр қўйишлари ҳам шунчалик табиий бир ҳолат бўлган. Адолатсиз ҳукмдорларнинг, босқинчи саркардаларнинг халқлар бошига туширган уқубатлари, қирғинлар, талон-торождлар ва ўлим даҳшатлари инсонларнинг дилида ҳамиша жаллодларга қарши нафрат, сулҳ ва тотувликка эса меҳру муҳаббат туғдирган. Юз йиллар давомида яратилган халқ қўшиқларида ва дostonларида, пешқадам мутафаккирларнинг асарларида, шоирларнинг байтларида, бастакорларнинг тароналарида, рассомларнинг лавҳаларида тинчлик ҳаётининг, дўстлик ва меҳрибончилик фазилатлари тараннум этилиб, подшолар, уруш ҳалокатлари аёвсиз қораланган. Урушни «бу гўё жаҳон ичра тўфон эрур» деб лаънатлаган Алишер Навоий ва юзлаб ўтмиш санъаткорлар энг мудҳиш пайтларда ҳам башариятнинг виждони ухламаганига, илғор ва олижаноб инсонлар ноҳақ ишларни, қонли урушларни дадил қоралаганига далил бўлади. Лекин афсуски, бундай айрим кишиларнинг ҳатто алоҳида гуруҳларнинг жасур овозлари жанг ва зафарлар карнайларининг шовқин-сурони ичида бўғилиб кетган. Чунки халқларнинг кенг қатламлари, уруш олдини, урушқоқ ҳокимларнинг нафсини тийиб, бўғиб қўйиш йўллари билмас эдилар.

Ҳозир жаҳоннинг сиёсий харитаси, давлатларнинг кучларига нисбатан ва таносиб, халқлар оммаси билан ҳукуматлар ўртасидаги муносабат тамомла бошқача бўлиб кетди. Қаҳрамон совет халқи бошчилик қилаётган социалистик мамлакатларнинг енгилмас қудрати тинчлик кучларига дарға, сулҳ лашкарларига имон, оддий ва содда кишиларга

умид бахш этаётир, кўзимиз олдида мустамлакачиликнинг зўравон, аммо ичи чириб кетаётган иморати қулаб кетиб, унинг сўнгги гишталарини ҳам ҳар кун замона шамоллари суғуриб, лаънат уммонига иргитиб ташламоқда. Шу сўнгги бир ҳафтанинг ичидаёқ аламзада Жазоирнинг мард халқи ўзининг миллий мустақил давлатини буюк фахр билан оммага эълон қилди. Африканинг бағрида яна икки мустақил давлат — Руанда республикаси, Бурунда қиролиги пайдо бўлди. Эрк кўчасига кириб кетган собиқ мустамлакалардаги аламзада халқлар урушга ва урушбозларга ашаддий душманлар. Африка ва Осиёдан вакил бўлиб келган меҳмонлар ўзларининг бу талабларини конгресс минбаридан туриб, бутун жаҳонга барала эшиттирадилар, албатта!

Ҳозир дунёда уруш хавфи туғдираётган империалистик давлатлар ва уларнинг садақаси билан кун кўраётган малайлари экани кун сайин, соат сайин аниқланиб, ҳозиргача иғво ва ёлгонга қурбон бўлиб келаётган оддий кишиларнинг ҳам шуурига бу ҳақиқат бориб етмоқда. Империализм оламида ҳам кенг халқ табақаларининг урушга қарши мардона кураш олиб боришлари, қуролсизланиш учун бошланган ҳаракатлари ҳозирги пайт учун характерли бир ҳодисадир. Қуролсизланиш ва тинчлик учун кураш йиғинига империалистик мамлакатлардаги халқларнинг киришиб кетуви сулҳ ва саломатлик лагерининг қудратига қудрат қўшади, уруш ғояларининг ҳамма халқлар учун қанчалик манфур ва жирканч бир нарса эканини исботлайди. Бу ҳаракатларнинг бошида Американинг буюк рассоми 80 яшар Рокуэлл Кент, ёки машҳур инглиз философи, жуда юқори кибор оиладан чиққан Лорд Бертан Росселнинг туришлари бежиз эмас. Ўз ватанларини ва инсониятни севган бу виждонли зиёлилар халққа суянибгина, эл билан аҳил бўлибгина, уруш хавфини бошидаёқ бўғиб ташлаш мумкин эканлигига тўла ишонганлар.

Социализм мамлакатларининг халқлари ҳам, ҳукуматлари ҳам, коммунистик партиялари ҳам жаҳонда тинчликни сақлаш учун ҳеч нарсани аямасдан жони-дили билан курашадилар ва бундан буён ҳам зўр матонат билан курашаверадилар. Чунки, тинчлик, инсонпарварлик, дўстлик, бахт, эрк тилаклари социализм жамиятининг коммунистик мафқуранинг табиий бир хислатидир.

Совет давлати — бизнинг ҳукуматимиз ўзининг меҳрибон бағрини тинчлик лашкарларининг илғор арбобларига кенг очар экан, бу воқеа ҳозир замонамиздан тинчлик ва тараққиёт, тинчлик ва адолат ғояларининг бир-бирига қанчалик чамбарчас боғланиб кетганини кўрсатадиган янги ва яққол далилдир.

Замонамизнинг улуғ рассоми Пабло Пикассонинг оқ тинчлик кабутари дунёмиз осмонида, уйларимиз гумбазида, боғларимиз соясида, йўлларимиз уфқларида тинч ва омон парвоз этсин!

Даҳшатли атом ҳалокатига, урушга, виждонсиз иғвогарларга, зулматларга, фитна-фасодларга йўл ҳам, ҳаёт ҳам «йўқ!» деймиз!

Тинчликка, биродарликка, эътибор ва ишончга, ёруғликка, олижаноб ниятларга, ҳаётга мағрур барала «ҳа!» деймиз.

ПАХТАНИНГ УНУМИ ВА ПАХТАКОРНИНГ УДУМИ

Севин ва қувон, азиз республикам, қадрдон пахтакор халқим! Севин, қувон ва олқишла ғолиб фарзандларингни, жонажон ва муаззам Ватан!

Шу шарафли, сурурбахш айёмда ҳар биримизнинг қалбимиз қонуний ғурурга тўлмаслиги мумкинми? Шонли меҳнатимиз ва сурункасига давом этиб келаётган заҳматимиз шу даражада шавкатли яқунларга олиб келганини кўрган ҳар кўз янада равшанланиб кетмаслиги мумкинми?! Йўқ, албатта, зероки, халқимизнинг меҳнати ҳалол ва баракали бўлиш билан бирга, унинг йиғиб-териб Ватан хирмонига топширган «оқ олтин»и ҳам коммунизмнинг ҳашаматли биносига қўйилаётган ғоят вазмин бир ғиштдир.

Ҳа, пахтаимизнинг унуми ва баракаси зўр, унинг моддий ва иқтисодий салмоғи ҳаддан ташқари буюқдир.

Ўзбекистон, яъни Советлар Иттифоқининг шарқи-жанубидаги бу гавҳарлар макони фақат пахтаси билангина эмас, балки нозу неъматлар дастурхоннинг деярли ҳамма навлари билан ҳам, зебу зийнатнинг хилма-хил бойликлари билан ҳам машҳурдир. Бугун биз чуқур мамнуният билан дўстларимизга эълон қила оламизки, моддий ишлаб чиқаришнинг барча соҳаларда бўлганидай, руҳий маънавий ижодиётнинг ҳам ҳамма жабҳаларида улкан ютуқларга эришдик.

Биз республикамизнинг шарафли байрамига қўли бўш

эмас, аксинча қирқ-қирқ тортиқлар олиб келадиган тўйчиларданмиз. Дарҳақиқат, катта меҳнатнинг ғалабаси олиб келадиган ифтихордан ҳам лазизроқ ҳузур-ҳаловат бўлиши мумкинми?

Байрам гашти юзлаб меҳнат кунига якун,
Ҳар кимнинг ўз туҳфаси бор бу дастурхонга.
Модомики, улашганмиз заҳматлар юкин,
Роҳатни ҳам биз шерикли қўйсак майдонга!

Ҳақиқатан ҳам заҳматларни ўртоқлашган дўстлар, бутун республика аҳли элимизнинг тўйига ҳар ким ўз кучига, ҳунарига ва имконига яраша совғалар олиб келди.

Ҳар ким келар тўйимизга туҳфаси билан,
Шодликларнинг алангали нафаси билан.

Гулчилар гули билан,
Олим усули билан,
Ишчи маҳсули билан,
Шоирлар шеъри билан,
Пойтахтнинг раислари
Тузаган шаҳри билан.
Гилямдўз гилям билан,
Ўқувчи қалам билан,
Хонанда мақом билан,
Ошпазлар таом билан.
Қизлар табассум билан,
Боғбонлар узум билан,
Кончи «қора гавҳар»-ла,
Пахтакорлар «оқ зар»-ла
«Лаббай» деди улуғ Ватан даъватларига,
Салмоқ қўшиб элу юртнинг савлатларига.

Бугун бу шарафли хизматлари учун Ватан ўзининг со-
диқ фарзандларини — гулчиларни ҳам хонандаларини,
олимларини ва гиламчиларини олқишлайди, меҳру муҳаб-
бат билан бағрига босади. Бироқ, бизнинг юртимизнинг,
ўзбеклар элининг ва умуман Ўрта Осиё халқларининг та-
рихий шароити шундай шаклланиб келганки, бизнинг иши-
мизда, ҳамма соҳаларнинг диққат марказида пахта ва пах-
тачилик туради. Мажозий қилиб айтганда дейиш мумкинки,
бизнинг элда пахта ҳамма ҳосил ва маҳсулларимизнинг
оқсоқолидир, моддий бойликлар хазинасининг мудиридир.

Чунки, дўстлар, ўзбек элин
Фараҳи-фаҳри
Мақол каби биз ёдлаган
пахта-ку, ахир.
Виждонимиз, шарафимиз,
кўнгиллар баҳри —
Эл олдида инсон берган
ваъда-ку, ахир.
Ахир, қўшиқ ва дастурхон,
узум ва гилам,
Бизнинг пахта шийпонида
тахланар ҳар дам.

Республикада анъана бўлиб келган пахта байрамлари,
пахта планларининг тўлиши муносабати билан йил охирида
ўтказилиб келган тўёна ва шодиёна айёмларнинг аҳамияти
ва буларга қилинаётган эътиборнинг маъноси ҳам шунда-
дир.

Бизнинг ўлкамизнинг иқтисодий ҳаётида пахта масала-
си марказий вазифалар бўлиб қолгани учун ҳар ким ва
ҳар касб — унинг ихтисосидан ва ҳунаридан қатъи назар,
ўзини маълум режада пахта билан боғланган деб ҳисоб-

лайди ва бу ҳақиқатан тўғридир. Бу вазиятни шундай таъбирлаш мумкин: бизнинг элда ҳамма пахтани ўйлайди, одамлар бир-бири билан кўришганда саломлашгач, дарҳол пахтанинг аҳволдан,— худди азиз бир қариндошнинг соғлигини суриштиргандай хабар оладилар. Баҳорда пахтанинг экилиши, ёзда боқилиши, кузда терилиши тилларда дoston бўлиб кезмоқда. Газеталарда, радио ахборотларида, телевизион томошаларда бизни илк қизиқтираётган савол: пахта, пахта, пахта!.. Бинобарин, бизнинг пахта fronti-даги курашимизда асосий сиймо пахтакор бўлган ҳолда, бир хилимиз — пахташунос (олимлар, мутахассислар), бир хилимиз — пахтачи (пахта ишловчи саноатнинг ва пахтакорлар хизмат қилувчи машинасозлик корхоналарининг ишчилари ва ходимлари) бўлиб, қолган аҳолимиз эса ҳаммаси пахтапарастдир, яъни биз ҳаммамиз пахтанинг мухлиси ва ишқибозимиз.

Пахта учун кураш йиллари ўзбек халқининг характери-ни чиниқтиришга, халқимиз маданиятини юксалтиришга, иш майдонига минглаб хотин-қизларни чиқариш билан меҳнатда, оилада катта ижобий ўзгаришлар ясашга нақадар буюк хизмат қилгани бугун ҳаммага аён ва ошкордир.

Ўзбекистон ерида пахтакорнинг иззат ва ҳурмати шунча баланд кўтарилиши бежиз эмас, албатта. Пахта учун курашнинг бош қаҳрамони муҳтарам пахтачилар қўшиққа, мақолаларимизга, шеъримизга бош мавзу бўлиб қолишларининг важи ҳам шудир.

Партия ва Ҳукуматимиз минглаб, ўн минглаб машиналарни пахтакорга бериш билан унга: «Азиз пахтакор дўст, мен сендан ҳеч нимани аямайман, мен сенинг меҳнатингни осонлаштириш учун сенга шароит туғдириш устида, сенга доно машиналар етказиб бериш бобида ҳаммуҳим қилиб тураман, чунки сен шарафли, баракали ва қимматли бир ҳосилни яратувчи қудратсан!»— дейди.

Пахтакор халқ бу оталик меҳрига жавобан мингларча ўғил-қизларини машиналарга миндирди, меҳнатни илмий асосларда уюштиришнинг шоввозларини парвариш қилди, меҳнатини, вақтини, ғайратини, ўз фаросат ва идрокини уч миллион тўрт юз эллик минг тонна йўлида сафарбарликка бағишлади. Турсуной Охунова, Ойим Ортиқбоева, Маҳбуба Насриддинова, Матлуба Назарова, Раъно Аминова, Уғилжон Нуруллаева каби машина соҳибаларининг исм-шарифлари мамлакат уфқларида янграб кетди. Жавод Кўчиев, Манноп Жалолов, Шойимардон Қудратов, Отамурод Худойназаров, Воҳид Жўраев, Мамажон Дадажонов, Қурбон Кенжаев, Қувондиқ Абдураззоқов, Муродали Йигиталиев, Зайниддин Исохонов каби миришкорларнинг номлари эл-ўлкада азиз исмлардан бўлиб қолди. Уларнинг бунга тўла ҳақлари бор. Ахир, ўзбекнинг пахтаси 25 миллиард метр газлама демак. Бу — 8 миллиард аёл либоси демак. Бу — фазоларни тавоф қилган космонавтлар парвозидаги масофадан қанча-қанча ортиқ узунлик демак. Бу — ярим миллион тонна пахта мойи, 60 миллион килограмм ироқи совун демакдир.

Ҳа, биз ўз пахтамыз билан фахрланишга, бундан зиёда эса пахтакорларимиз билан ифтихор қилишга сазовормиз. Чунки, бизнинг республикамыз ҳозир пахта ҳосилдорлиги жиҳатидан дунёда биринчи ўринда туради. Халқимиз шаънига бу шарафни шонли, виждонли, идрокли ва маҳоратли пахтакорларимиз олиб келди. Бизнинг миллий бурчимиз бўлган пахтачиликни шарафли бир анъана, азиз бир удум деб авайлаб келган деҳқонларимизни бугун бутун Ватан оғушига олади.

Баракалла сизларга, азиз пахтакор дўстлар!

Офарин сизларга, барча пахта мухлислари ва пахтапарварлар!

Олқиш сенга, меҳнатсевар ўзбек халқи!

Зафар улуғ, ғайрат зўр,
Тўйга бўлсин зафар жўр!
Салом яхши айёмларга,
 шод кунимизга,
Салом дунёмиз тўйига,
 Коммунизмга!

1964

БИР СОАТЛИК «САЕХАТНОМА»

Редакциядан топшириқ олдим: бу куннинг таассуротини ёзмагим керак.

Бугун. Бу кун! Бугун минглаб кечаларнинг фарзанди-ку! Ахир боласини таърифлаганда онасини тилга олмаслик мумкинми?! Дунёда кўп йилларнинг гувоҳи бўлган бир киши учун бир кунни ва шу қаторда бугунни тарихдан узиб олиб қараш амримаҳол! Чунки, ҳар бугунги кун кеча билан эрта ўртасига қўйилган кўприк, узоқ йиллар карвонининг сафаридаги бир манзилдир, холос! Шу вайдан мен бу кун тўғрисида сўзлар эканман, хотирамга истар-истамас ўтган кунлар тушади.

Биз баъзан ҳар кун бўлиб турган ўзгаришларнинг улуғворлигини пайқамай қоламиз. Лекин маълум бир муҳлат доирасидаги ҳодисаларни таққослаб кўрганимизда ажойиб янгиликлар олдида ҳайрон бўлмай туриш мумкин эмас.

Муқояса — ҳаётдаги ўзгаришларни аниқлаш учун энг дуруст усул. Зотан замонамизнинг ҳар куни, илгариги йиллар, балки асрлардан кўра сермазмун ва сермаънироқдир, десак янглишмасмиз.

Тошкент — бу, Осиёнинг бағридаги чинакам шаҳри азим, айнан эртақлардаги сеҳрли шаҳарлар каби ғоят тез қад кўтариб яшнаб кетди. Шуни англаш учун қисқагина бир сайил, бир соатлик саёҳатгина кифоя.

Бугун — 1960 йилнинг 27 сентябрь куни эрталаб Тошкентнинг қадимий Бешёғоч даҳасидаги Беруний майдонида «такси» автомашинасига ўтирдим. Шу пайтдаёқ, ғайри ихтиёрий равишда хаёлимда таққослаб олдим:— Ҳа, чиндан ҳам, 1935 йил 27 сентябрда бу ерда на улуғ донишманд Абу Райҳон Берунийнинг номи бор эди ва на бу майдонда шахмат катакли «такси» автомобиллар! У маҳаллар бу ерда ҳануз эски қиёфасини сақлаб келган нобоп ва нопок «Осиё бозори» қойим эди.

Мен минган машина ўз туроғидан эндигина жилган эдики, кўзим комсомол номли боғ-кўлнинг пештоқиға тушди. Ростдан ҳам, ўша йилларда бу боғ ва бу кўл ҳали яратилмаганди.

Мен машинада катта кўчадан кетяпман. Оббо! Чорак аср бундан илгариги манзарани ёдимға олсам, ҳозирги бу янгиликларни санаган билан адо бўлмас экан. Мана, чап томонда — бурчакда шоир Навоий номидаги кинотеатр; ўнг томонда — Олмазор бошида шоир Муқимий номидаги музикали драма театри; бу икки бино ўртасида шоир Фурқат номидаги катта кўча, яна тўғриси кенг хиёбон!.. Балли, халқ ўзи бу уч ўлмас куйчининг исмларини шу тахлит бир-бириға чамбарчас қилиб қовуштирган. Ваҳолонки, 25 йил илгари на бу бинолар бор эди, на бу хиёбон!

Шоир Фурқатнинг ғазалларидаги хушбичим мисралардек тўғри ва мунтазам хиёбондан кетяпман. Мана ўнг томонда адл уч қават бир иморат! Машинани секинлатамиз. Қулоғимға гўё эртанги хонандаларнинг, бўлғуси артистларнинг товуши келиб етади, гарчи уларнинг «тароналари» ҳозирча фақат бир ноталик «инга-инга» нақоратидан иборат бўлса ҳам. Бу иморат туғруқхона! Ҳа, айтгандек, чорак аср бундан муқаддам бу баракали иморатнинг на ўзи бор эди ва на бу ерда ётган кўпчилик ёш оналар.

Мен юрган хиёбон бориб бошқа бир хиёбонга тақалади: бу — Алишер Навоий кўчаси! Бу — дарҳақиқат «Хамса» дostonларидан бири. Шу қадар кенг ва гўзал! Мен ўнгга қайрилиб, бу яшил хиёбон бўйлаб кетяпман. Ҳа, эсимда: у чоғларда бу хиёбон ўрнида бир неча тор эгрибугри лойли кўчалар бўлар эди. Мана, чап томонда Ленин номидаги Тошкент дорилфунунининг филология ва шарқ факультетлари жойлашган катта уй, унга қўшни бўлиб муҳташам «Ватан» кинотеатри,¹ яна бир оз нарида маданият ва матбуот кошонаси, деб аталишга лойиқ серҳашам сарой. Агар бу иморатнинг анкетаси бўлганда эди, уни турилган йили моддасида «1958 йил» деб ёзилган бўлар эди. Таажжуб: шунча ёшу, аммо шу қадар серсавлат! Бу тўрт қаватли кошонада янги-янги нашриётлар, редакциялар жойлашган! Шу заҳоти айни иш қизиган пайти! Ҳорманглар, дўстларим, ҳамкасбларим!

Ленинг кичик саёҳатим давом этади: мана, қадим Шайхантаҳурнинг рўпарасида 1948 йилда қўйилган Навоий ҳайкали, ундан юқорироқ Тошкент вилоятининг ҳукумат маҳкамаси. Унинг сўл қанотида эстрада театри, ўнг ёғида эса Ўзбекистон Фанлар академиясининг Тил ва адабиёт, Фалсафа, Иқтисод, Шарқшунослик институтлари, уларга пайваста бўлиб пойтахтимизнинг телевизион студияси! Булар барчаси 25 йил бундан аввал йўқ эдилар, бугун эса реал ва нақд.

Хиёбон давом этади. Мана, чап қўлдаги уч қават ихчам янги бир уй диққатни жалб этади. Бу — Ўзбекистон қишлоқ хўжалик фанлар академияси. Бу илмий идора ҳам сўнгги йилларнинг фарзанди. Навоий хиёбонининг ҳар икки тарафида чўзилиб борган янги турар-жойлар, идоралар, муассасалар, ташкилотлар, магазинлар, дўконлар, ар-

¹ «Ватан» кинотеатри. Ҳозирги Ҳамза номидаги ўзбек Давлат академик драма театрининг ўрнида эди (Ред.).

теллар, ўқув юртлари, ошхоналар ва ишхоналарнинг тўла рўйхатини тузиш учун шу бугуннинг ўзи етмайди.

Ниҳоят, мен илгариги оддий ва жўн кўприк ўрнига солинган мужжасам темир кўприкдан ўтиб, икки машҳур шоирнинг номларини ташиб юрган кўчалар оғзига келиб қолдим: тўғрида — Лоҳутий кўчаси, ўнг ёғида Абдулла Тўқай кўчаси.

— Тўқай кўчаси мени Қизил майдонга олиб келади. Ленин ҳайкали ҳусн бўлиб тушган бу майдон ва Ўзбекистон ҳукуматининг давлатхонаси бундан чорак аср илгариги майдончага ва иморатга жуда кам ўхшайди. Автомашина мени Ленинград ва Ленин кўчаларидан айлангириб, Навоий номидаги опера ва балет театри бекатига олиб келади. Мен бу ерда машинадан тушаман.

Бу майдон ва бу фонтан менга кўп нарсаларни эслатади: мен ўзимнинг бир шеъримда «Биллур гулдаста» деб атаганим бу фонтан ўрнида бир вақтлар «Пиён бозор», каттакатак дўкончалар, маст извошчилар, чайқовчилар, пақирда сув олиб келиб, ташналарга косалаб сотган сувфурушлар бўлганини яхши эслайман...

Ҳозирча: Шарқнинг ҳусни саналган муҳташам театр, унинг рўпарасида меҳмондўст «Тошкент» меҳмонхонаси! Яна қарши томонда қайтадан қурилиб, қад кўтарган газетхоналар!

Мен соатга қарайман: «саёҳат»га чиққанамга роса бир соат бўлди. Бироқ бу жиндак вақтнинг ўзида ҳам не-не ўйлар туғилади киши бошида. Сафарим шу ерда тугалланади. Энди мен шу баланд иморатнинг иккинчи қаватига чиқиб, шу таассуротларимни ёзиб беришим керак!

ВАҚТЛАР МЕЪЁРИ

Коммунистлар жангда биринчи,
Хужум пайғи хатарда-хавфда,
Чекинишда кейинги сафда,
Большевикнинг зоти-ленинчи,
Унинг кўзи ҳар бир тарафда.

Коммунистнинг бўлсайди агар
Юз жони-ю, юзи ҳам ширин,
Халққа, юртга ва Коммунага —
Бағишларди қолдирмай бирин!..

(«Тошкентнома»дан)

Совет даврида кўз очиб мактабга бориб улғайган авлодлар, эсимизни таниганимиздан бери, мамлакат бўйлаб ўтказилиб келган партия съездларининг баракали сиёсий-тарбиявий муҳотида нашъу намо топдик, уларнинг илҳомбахш иқлимида ижодий меҳнатга кириб кетдик, уларнинг ҳикмати ва фалсафаси билан ақлу идрокимизни бойитиб, кураш майдонларига отилдик. Бизлар учун ҳар бир партиявий анжуман замонанинг ўлчови. Ватан шарофатининг меъёри, кечанинг яқуни ва эртанги куннинг йўланмасидай жаранглаб турди.

Шубҳасиз, йиллар ўтган сайин, ишлар, вазифалар кенгайган сайин, хўжалик ва маданият соҳасидаги юмушлар

римиз мураккаблашган сайин партия съездларининг фаолияти ҳам кўпқиррали бир моҳият ола бошлади, улар гўё, кўп бўлимли университетларга ўхшаб қолдилар.

Бизнинг коммунизм қурилиши йўлидаги азмкор сафаримизда XXIII съезд буюк тарихий аҳамиятга эга бўлгусидир, албатта. Халқ ҳаётининг фаровонлигини, иқтисодиётнинг юксалишини, маданиятнинг гуллашини келгуси яқин йилларнинг асосий вазифаси, деб қўйган съезд ўз Директиваларида бу вазифаларнинг конкрет муҳлатларини ва рақамларини белгилаб бериб, бутун совет халқи қўлига мукамал қўлланма бериб қўяди.

Мен, бугун Ватанимизнинг пойтахти Москва шаҳрида очилаётган азамат анжуманини юрагимнинг кўзи билан томоша қилаётганимда ёш ёки қари, масъул ўринлардаги ёки оддий вазифаларни ўтаётган, турли шаҳарлардаги, турли миллатлардан бўлган коммунистларни Ватан шаъни учун, инсоният шарафи учун жонбозлик қилган большевикларни буюк бир миннатдорчилик билан хотирлайман. Булардан бир қисми дунёдан кўз юмган марҳумлардир. Кўпчилик қисми эса ё мўйсафид пенсионерлар ёки ўз шарафли ишларини мардона давом эттираётган ходимлардир. Албатта бу коммунистлар авлиё ёки фаришта эмас эдилар, зероки, қадимги Румо ёзувчиси Теренций таъбири билан айтсак, «одамга хос хислатлардан ҳеч бири уларга ёт эмас эди». Лекин коммунистлар инсоний хислатлар ўртасидаги фазилатни энг кўп териб олиб, ўзларининг шахсий характериغا сингдирган ёки пайванд қилган кишилардир. Бу уларнинг бошқача бўлиб яратилганидан эмас, балки, уларнинг ўз партиясига тарих юклаган вазифаларнинг аслида олижаноб моҳиятида бўлишligидан келиб чиққан. Зероки, тўғрилиқ, инсоф, шафқат, жасорат, садоқат, фидокорлик, изчиллик, камтарлик, меҳнатсеварлик, ҳалоллик, юртсеварлик элпарварлик, интернационализм, нафосат туйғуси каби хислатлар азалдан бери айрим шахсларда ёки гуруҳ-

ларда намоён бўлиб келса-да, эксплуататор синфлар бундай фазилатларнинг жамиятда гуллаши нарида турсин, аксинча, қуриб кетишига тарафдор бўлганлар. Фақат социализм ва коммунизм тузумигина чин башарий фазилатнинг ҳамма инсонларда яшнаб кетишини таъминлайди ва бундай ҳар тарафлама камолотга етган кишиларнинг намунасини яратиб бериш ғайрати эса биринчи навбатда коммунистларнинг жаҳоншумул шарафли бурчидир.

Советлар Иттифоқининг қаҳрамон Коммунистик партияси ва бизнинг ҳар биримиз янги инсониятни яратиш йўлидаги шарафли тарихий бурч билан фахрланамиз. Биз биламизки, партиямизнинг ҳар бир съезди — бу йўлда катта бир манзил бўлиб, бизни улуғ ғояга яқинлаштиради.

Мен болалик чоғларимда Ленин исмини ва Шўро ҳукумати деган сўзни биринчи бор 1920 йил 28 апрелда, яъни Озарбайжонда Совет ҳокимияти қурилган кунда эшитган эдим. Бир неча кундан кейин биз турган шаҳарга Шарқнинг машҳур инқилобий арбоби, 1905 йилдан КПСС аъзоси, Озарбайжон Совет ҳукуматининг бошлиғи Наримон Наримонов ташриф буюрган эди. Катта жомеъда шаҳар халқини тўплаб митинг ўтказишди. Наримонов Совет ҳукуматининг вазифалари ҳақида, Шарқ халқларининг келажаги ҳақида, Лениннинг қолоқ ўлкалар тўғрисидаги ғамхўрлиги ҳақида батафсил нутқ сўзлади. Митингга бизнинг мактаб болаларини ҳам олиб келишган эди. Мен ўша вақт 3 синф шоғирди бўлишимга қарамасдан, ўқитувчимиз негадир, Наримоновни табриклашни менга ҳавола қилди (албатта ўзи ёзиб берган сўзларни ёдлаб ўқиб бериш орқали). Қутловимдан таъсирланган буюк инқилобчи мўйсафид мени қучоқлаб, пешонамдан ўпди ва яхши иқбол тилади. Умримда илк марта коммунист билан саломлашиб кўришганим (ва кўришганда ҳам қанақаси билан денг!) шу бўлган эди. Эсимда: мен ўша кечасиёқ уйда ўтириб Наримоновга бағишлаб шеър ёзган эдим.

Кейинча, ўспирин йилларида, комсомоллик даврида Бокуда ўқиган чоғларимда кекса коммунистлар гвардиясининг ажойиб вакиллари қайта-қайта эшитиб, содда буюкликнинг ва инқилобий романтиканинг мафтун бўлган эдим. Бокуда биз ўқиб турган дорилмуаллимин (билим юрти) у вақт республикада ягона бўлгани учун Ғ. Мусобеков, А. Ҳ. Қораев, С. Оғамали ўгли каби атоқли партия ва давлат арбоблари тез-тез бизнинг мактабимизга келиб, ҳар хил маърузалар ўтказишар эдилар. Бу учрашувлар ёш авлодда чуқур революцион жўшқинлик руҳи туғдирар эди.

Менинг илк ёшлик даврим ҳам доно коммунистларнинг муҳотида ва тарбиясида ўтганлиги билан фахрланишга ҳаққим бор. Тошкентдаги ўқиш, ишлаш ва ижод йилларим коммунистик идеалларнинг ҳаёт билан қовушадиган даври бўлди. Мен буғунги адабиётчи ва газетачи кадрларнинг етишиб чиқишида, шулар жумласидан менинг ва бир қатор ўртоқларимнинг вояга етишида Мўмин Усмон, Муҳаммад Ҳасан, Қосим Сорокин, Отажон Ҳошим, Қурбон Берегин каби коммунистларнинг мураббийлик ролини унута олмайман.

Ўзбекистонда 20 ва 30-йилларда янги ҳаёт ва маданият қурилишида иштирок этган ҳар бир кимса ўзбеклар оқсоқоли Йўлдош ака Охунбобоевнинг лабларидаги мушфиқ табассумни, оташин нотик Акмал Икромовнинг симобдек бетиним кўзларини, 1905 йилдан бери большевик Манжаранинг муаззам айри соқолини худди бу кунгидек эслайдилар. Албатта эслайдилар, чунки, бутун юртимизнинг шаҳар ва қишлоқларида, иншоот ва пахта далаларида, партия, совет ташкилотларида ишлаётган юзлаб ходимларнинг мураббийси улар бўлган, ахир бу машҳур давлат, партия арбобларидан бошқа минглаб оддий коммунистлар кеча-кундуз демай, республика шарафини қўтардилар, улуғ синов чоғида, уруш замонида ўзбек халқининг шара-

фини покиза сақлаб қолдилар. Деҳқончилик деса деҳқон билан, шеър десаанг шоир билан, канал десаанг ирригатор билан, темир йўл десаанг темирйўлчи билан тил топишиб гаплаша оладиган ва оғир уруш йилларида ўзбекнинг меҳмондўстлигини яна бир қарра қардошларга исбот қилиб берган Усмон ака Юсупов-чи? Чунки, халқнинг ич-ичидан чиққан бу киши ҳар қайси мансабда турмасин шонли коммунистлар партиясининг аъзоси эканини бир дам унутмади.

Партиямизнинг XXIII съездига делегат бўлиб борган коммунистлар, партиямизнинг пешқадам фарзандлари, Ватанимизнинг илғор граждандаридир, улар партиямизнинг энг яхши анъаналарини давом эттириб келган. Ленин васиятларини амалда жонлантираётган кекса коммунист авлоднинг тузини ҳақлаган одамлардир, чинакам халқ намояндаларидир.

Шонли съездимизга улуғ ғалабалар тилаймиз!

ЖАВОБГАРЛИК

Ер тагидаги қафасда ётган асов йиртқичлар қутурган жонивордек, ҳадеб шаҳримиз сатҳини ўйнатар экан, ҳамisha қалтираб турган ер устида қимирловчи Тошкентни «шаҳри ларзон» дейишга шоирнинг ҳақи бор эди, албатта! Бироқ бу таъбир сўнгги икки ой мобайнида Тошкент аҳли кечирган ҳолатларни, оловли кундузларни ва бетинч кечаларни изҳор қилиб беролмайди, асло беролмайди! Тошкентлик, яъни: сиз ва биз азиз ҳамшаҳарим, билаклари ва тилаклари қалтирамаган азмкор ва иродали бир тоифанинг авлодимиз. Бизнинг шаҳримиз «шаҳри ларзон» эмас, «Шаҳримардон» деб аталишга кўпроқ лойиқдир.

Не яширай, бу жанг оғир жанг бўлди! Табиатнинг ўзбошимча ва шафқатсиз лашкари шаҳримизга қарши уруш эълон қилди, яна тўғриси уруш эълон қилмасдан, тўсатдан, ногоҳоний равишда шабихун қилиб, энг маккор қўрбошидек кечаси билан уйларимизга ва уйқуларимизга, тинчлигимизга ва соатларимизга, ишимизга ва режаларимизга бостириб кирди.

Кўктерақлар қуламади
Зарба текканда.
Пок тилақлар қуламади
Уйлар чўкканда.

Тошкентликнинг иродаси
Улуғ дастёр.
Юртнинг барча шаҳарлари
Унга дўсту ёр.

Тошкентда zilzila бошлангандан буён ўтган икки ой мобайнида одамлар катта бир мактабдан, синов, асаб, чидам мактабидан ўтдилар, десам янглишмаган бўламан.

Тошкентлик, шу кунларда яна тўғриси, шу кечаларда ўзининг руҳий-маънавий устунлигини оламари исбот қилди. Қадим замонда zilzila ҳодисаларини одамлар юз хил хурофий, хаёлий ёхуд диний бидъатлар билан тушунмоқчи бўлар эди. Шоирлар ва бахшилар эса бу ҳодисани ҳар хил сеҳрли, гўзал, лекин пуч образлар билан ясантирар эдилар. Гўё ерни шохида сақлаб турган ҳўкизнинг бошини тебратишидан ҳам ер қимирлар экан. Ер тагидаги жаҳаннамларнинг йўталидан ҳам zilzila пайдо бўлар экан. Одамларнинг дину шарият йўлидан адашиб бидъатга берилиши ҳам zilzilаларнинг «сабаб»ларидан бири ҳисобланар эди.

Бугунги тошкентлик бу хурофий ва диний эътиқодлардан юқори туради.

Zilzila воқеасининг шоирлар дилига тескари тушган яна бир жиҳатини эслатиб ўтайлик. Асрлар давомида шоирлар ўз она ерини, туққан юртини тараннум этиб, бадий санъатнинг энг шарафли вазифаларидан бирини — ватанпарварлик ҳиссини гоят баланд пардаларга кўтарганлар. Биз — совет шоирлари бу гўзал анъаналарни давом эттириб, Ватан манзараларини чин кўнгилдан олқишладик ва шу билан ўз граждандлик бурчимизни бажариб келдик. Ўзбек шоирларидан Тошкент ҳақида, унинг сўлим лавҳалари ҳақида байтлар тизмаган бирон кишини кўрсатиш амри-маҳолдир. Шулар жумласидан мен ҳам бир неча йилимни сарф этиб, Тошкент ҳақида махсус дoston «Тошкентнома»

ни ёздим. Мен бу дostonимда, тарихлар ва одамлар билан бир қаторда шаҳримизнинг ерини — юртини, сувини — тупроғини, об-ҳавосини, чаман боғини мадҳ этиб, осмонга кўтардим. Мен унинг ерини жавоҳир, тупроғини олтин дедим. Хўш, бизнинг шу муҳаббатимизга, ихлос ва садоқатимизга бу ер нима билан жавоб берди? Уйларимизни ҳароб, дилларимизни хуноб этгани биланми? Бу — сен, умринг бўйи меҳр қўйиб, хизмат қилган севгилинг, кутмаган маҳалингда қайрилиб сенга бир тарсаки туширишига ўхшамайдими? Ҳа, албатта, ўхшайди. Лекин, ўхшаса нима қилибди? Севган кишининг жабру жафосига бардош бериб, муҳаббатда вафони намоён қилдиришга бизни ҳаёт устозлари, ишқ котиблари, садоқат куйчилари доимо ундаб гургани эсимизда-ку, ахир! Табиатнинг, она ернинг ҳам шу мусибатли «шўх қарашма»ларига сабр ва ҳафсала билан ва биринчи навбатда ақл ва идрок билан чидашимиз лозим. Чунки, унинг бу «уйинлари» бизга нисбатан ғаразгўйлик ва қасд эмас, балки аллақандай чуқур ички курашларнинг ғайри ихтиёрий бир намоёйишидир. Биз шу билан ўз еримизга, шаҳримизга бўлган муҳаббатимизга бир қатра ҳам футур етказишга ҳақимиз йўқ. Чунки, бу тупроқ бизнинг жонажон Ватанимиздир.

Яна шу томони ҳам аниқки, инсоннинг ва умуман бир халқнинг ва нари борса бутун бир жамиятнинг матонати, аслиги, олижаноблиги ва ҳаётчанлиги кескин синовларда, қаттиқ машаққат ва мусибатларда исбот ва намоён бўлади. Чунончи, биз ўз ошноларимизни, қўни-қўшниларимизни ҳамкўй, ҳаммаҳалларимизни озми-кўпми неча йиллардан бери билиб келамиз. Лекин, зилзила имтиҳонлари бир нарсани аён кўрсатдики, бизнинг ҳамшаҳарларимиздаги баҳамжиҳатлик ва саховат хислатлари уларнинг кўнглидаги яхшилик, ёруғлик ва илиқлик хосиятлари, бизлар баъзан ўйлаганимиздан кўра кўпроқ ва чуқурроқ илдишларга эга эканлар. Майда-чуйда гиналарнинг, бемаъни ғаразгўй-

ликларнинг пуч ва ўткинчи бир ҳолат эканини оғир синов кечаларида маҳкам англаб олган одамлар чинакам дўстлик, иноқлик, иттифоқчилик туйғуларига тан бериб бу олижаноб хислатларни ҳар ким ўзида топишга, агар улар куртак ҳолида бўлса уларни яшнатишга бел боғладилар.

Масалан, мен ўн йилдан бери, аллақандай бачкана сабаблар билан бир-биридан аразлашиб гаплашмай келган икки қўшнини танир эдим. Ишонасизми, зилзила таҳликаси туғилган кечаларда мен бу икки оила аъзоларини бир чодирда кўп меҳрибон ва иноқ турганини кўриб ҳам ҳайрон бўлдим ва ҳам хурсанд...

Албатта, зилзила қанчалик ўткинчи ва муваққат ҳодиса бўлмасин, у тўғрида ёзиш, замонанинг иссиқ нафаслари билан бу аламли, лекин мардонавор кунларнинг харитасини чизиш, хулласи калом зилзила мавзуини бадий воситалар билан акс эттириш адабиёт ва санъат арбобларининг шарафли вазифасидир. Яширин офатга қарши азмкорлик ўрнақларини, курашнинг конкрет эпизодларини, одамлар ҳуқу ахлоқининг реалистик намуналарини, мотам ва умиднинг бир-бирига омихта бўлиб ҳаёт, тақдир, ўтмиш ва келажак ҳақида чуқур фалсафий тафаккурнинг ҳимматли нуқталарини кутади санъаткорлардан, халқимиз!

1902 йил декабрь ойида Андижон зилзиласи рўй берганида у даврнинг деярли ҳамма таниқли шоирлари бу ҳодисага бағишлаб асарлар яратдилар. Бу шоирлардан ҳар бири ўз дунёқараши доирасида бу фалокатга ўз муносабатларини кўрсатганлар. Масалан, шоир Насимий Андижон аҳлнинг фожиасини катта ҳамдардлик ҳислари билан тасвишлаб берган эди:

Якпора ер қимирлаб тоғларни узди тоблаб,
Остида қолди йиғлаб бечора андижонлик!
Отхоналарда оти, қўярга йўқдир шоти,
Қуриб аларни зоти, бечора андижонлик!

Бечора андижонлик! Насимий ўз шеърда бу таъбирни радиф қилиб қўллаганлиги тасодифий эмас. Чунки, бу таъбирда асримиз бошида умуман Фаргона ва хусусан Андижон фуқаросининг ачинарли вазияти яққол акс этган: «Бечора андижонлик!» Аммо бугун сиз бирон хатда, ё шеърда ёки расмий қарорларда «бечора тошкентлик» деган афсус аралаш мурувват тўлган бу сўзни учратмай-сиз. Йўқ! «Бечора тошкентлик» эмас, биз ҳар доим «мард тошкентлик», «азмкор тошкентлик», «диловор тошкентлик» деган таҳсинларни эшитиб келдик шу сўнги икки ой мобайнида! Бу икки хил баҳода ва таъбирларда икки давр, икки система, икки тузум ўз аксини топган десак янглишмаймиз!

Ўтмиш даврларда зилзила, очарчилик, вабо, тошқин каби табиий фалокатлар вақт белгиловчи чекдай халқнинг зеҳнига сингиб кетар эди. Фалончи қачон ўлган? Фалон ҳожи қачон Маккатилло зиёратига кетган эди? Фалончи қачон тўй қилган эди? Бу саволларга тахминан жавоб берилиб, масалан: вабо йилида ёки зилзиладан икки йил кейин, ёхуд очарчилик йилидан бир йил бурун деган мужмал «справка»лар берилар эди. Шунда ўша офатларнинг санасини аниқлаш учун бўлак манбаларни ахтариб юриш керак эди.

Эҳтимол, эл ўртасида, бизнинг шаҳаримизда ҳам маълум воқеаларни зилзила йили билан боғлаб «бу иш Тошкентда катта зилзила юз берган йилда бўлган эди» деб қўйишар ҳам. Чунки, бундай фавқулодда балойи азим халқ зеҳнида пухта бўлиб қолади.

Лекин, бир неча йиллар ўтиб ҳамма жароҳатлар битиб, офатлар эски тушдек унутила бошлагандан кейин ҳаётимиздаги воқеаларнинг асл омили биринчи ўринга чиқади ва энди одамлар хонаси келганда: «Менинг ўғлим Бахтиёр XXIII съезд кунларида туғилган эди», ёки «Бу иморат

XXIII съезд бўлиб ўтган йилнинг кузида солинган эди» деб қўя қоладилар.

Зилзила, бўрон ва тошқинлар ўтиб кетиб унут бўлади, лекин партиямиз съездининг тавсиялари ва қарорлари эса ҳаётимизнинг ва фаолиятимизнинг ижодий илҳомбахш негизи сифатида халқларимизни улуғ истиқбол уфқларига етаклаб боргусидир.

Ҳа, тарих зинапоясида 1966 йил зилзила йили эмас, коммунистларнинг йигирма учинчи съезд йили бўлгусидир.

Биз ҳаммамиз, қардош халқлар билан биргаликда янги Тошкентни қураётирмиз. Бадқирдор офатларнинг зуғумига ва хиёнаткорона ҳужумларига жавобан биз илгаригидан ҳам обод, нафис, гўзал, ихчам, шинам, ёруғ, кенг, соғлом, тоза, покиза Тошкентимизни барпо қиламиз. Албатта бизнинг меъморларимиз ва шаҳарсозларимиз фақат ернинг қимирлашига радду бадал бериш нуқтаи назаридангина эмас, балки бўлгуси шаҳарнинг эстетик, бадий, маиший ва маданий талабларини ҳам эътиборга олиб иш қилурлар деган умиддамиз. Якхилликка, завқсизликка, бесўнақайликка барҳам берамиз, десак меъморлар, рассомлар ҳайкалтарошлар, шоирлар, иморатсозлар, олимлар бир ёқадан бош чиқариб аҳллик билан ишламоқлари фарз... Меъморлар лойиҳаларини тузсинлар, иморатсозлар бу лойиҳаларга қараб бинолар қаддини кўтарсинлар, рассомлар эса иморатларни, кўчаларни, боғларни безасинлар!..

Шоирлар-чи? Уларнинг вазифаси нима бўлади? Улар ўзларининг шоирлик бурчини адо этиш билан бирга, яъни буюк маъракани тараннум этиб шеърхонлар дидини нозиклаштириш билан бирга адиблар, тарихчилар, этнографлар, жўгрофионлар, тилчилар билан маслаҳатлашиб кўчаларга, мактабларга, боғларга, кинотеатрларга, ресторанларга, майдонларга, фонтанларга, магазинларга, меҳмонхоналарга, хиёбонларга, кўприкларга, ирмоқларга, ҳовузларга ном қў-

йишда катта хизмат қилишлари мумкин. Ахир кўча ё бирон муассасанинг нима деб аталиши бадий китобнинг сарлавҳасидек ёхуд кишининг фамилиясидек аҳамиятга эга-ку!

Республикамизда барча ёзувчилар XXIII съезд қарорларини амалга ошириш бобида ҳамма меҳнаткашлар қаторида ўзларини сафарбар деб ҳисоблайдилар.

Совет ёзувчиси, умуман олганда, ҳамиша ўз меҳнати учун халқ олдида масъулият сезиб келган ижодкордир.

— Лекин бу етарли эмас! Биз,

— кенг ва маънавий маънода,

— жаҳоннинг тақдири учун,

Совет халқининг ва совет кишисининг шаъни, шавкати ва омонлиги учун ўзимизни жавобгар деб ҳис этишимиз лозим. Биз, ҳар қайсимиз ўзимизни «Ўзбек халқининг масъул шоири», «Халқнинг масъул адиби», «Халқнинг масъул драматурги» деб ҳисобласагу бу ғалати унвонни ҳеч қандай дабдаба билан жар солмасдан, ўз дилимизга туйиб, кундалик ишимизнинг ҳар бир сониясида шу виждон жавобгарлигини сезсак!

«Масъул шоир!» Бу буюк мансаб, бироқ, — худо кўрсатмасин, — бу шарафли мансабни тўралаштириб, расмий лавозим маъносида тушунмайлик, алҳазар!

ҲИНДИСТОН САФАРИ

Бу сафар биз йигирма бир киши эдик. Сайёҳлар қаторида кимёгар, профессор Хусниддин Рустамов, ёзувчи Акмал Пўлат ва Самиф Абдуқаҳҳор, педагоглардан Маҳбуба Юсупова ва Ҳайдаров, темирийўлчилардан Азиз Қодиров, Маҳкам Илҳомов ва Саркисов, тарихчилардан Тўйчи Мирзобобоев ва Каримов, ёш кимёгар олимлар Наби Ризаев, Фаттоҳ Мирзаев, Рустам Мирзакаримов, совет ходими Ғафур Мирҳамидов, бинокор уста Усмонов, кинооператор Фируз Алимов, доктор Сакина хоним Ризевалар бор эди.

Биринчи марта биз эрталаб Тошкент аэровокзалидан «ТУ-104» самолётида ҳавога парвоз қилиб, Ўш, Қашқар, Хўтан ва Рўдок вилоятларининг тепасидан учиб, икки ярим соатда Ҳиндистон пойтахти — Деҳлига етдик.

Ҳиндистон!.. Бу буюк мамлакат, бу диёри азим ҳақиқатан ўқиб тугатилиши маҳол бўлган бир китобга ўхшайдики, унинг ҳар боби бир олам, ҳар саҳифаси бир дунёдир.

Биз Ҳиндистон тупроғига қадам қўйган куннинг ўзидаёқ у мамлакат ва у халқ шаънига бир шеър ёздим. Бу шеъримда мен совет халқининг ҳинд элига бўлган меҳру рағбатини ифодаламоқчи бўлдим.

Ҳиндча салом берганда «Намасте» дейдилар. Мен ҳозир бу шеърни ўқиб бераман.

Намасте, намасте,
муавзам диёр.
Шаънингга яраша
латофатинг бор.
Эркни деб
Кўп дардга сен бўлдинг дучор.
Сенга мен меҳримни
қилай деб изҳор,
Хат-патга
овора бўлмайин
зинҳор —
Шахсан қалбим олиб
ерингга келдим.

* *
*

Оламга машҳурдир
афсоналаринг
Усталаринг қурган
кошоналаринг.
Кўкларга ялинди
бутхоналаринг.
Кўз ёши мрамардан
соғоналаринг.
Дилларни овлайди
тароналаринг.
Дўстлик созин чалиб
ерингга келдим.
Дўст яхшилик тилар
ҳар бир нафасда
Саломат бўлгину,
бўлмагин хаста.

Бизнинг элда дерлар
дўстга шу кезде:
«Гул бўл, булбул бўлу
бўлма қафасда!»
Намасте, Ҳиндистон,
Салом —
 намасте!
Қўлинг сиқмоқ бўлиб
 ерингга келдим.

Биз Ҳиндистоннинг бир қанча шаҳарларида бўлдик, ҳинд саҳифаларидаги океан сувларида кемаларда суздик, филларни миниб тоғларга чиқдик, дарёлар бўйлаб қайиқларда юрдик, узоқ-узоқ вилоятларда самолётларда учдик, миллион-миллион аҳолиси бор бўлган шаҳри азимларнинг кўчаларида яёв кездик, машиналарга тушиб юз-юз километрлаб асфальт йўлларда сайр этдик. Ҳамма ерда — шаҳар ва қишлоқларда, бозор ва кўчаларда, музей ва меҳмонхоналарда дўстлик, меҳмондўстлик, мулойимлик, эҳтиром ва самимият кўрдик. Ҳинд халқи, дарҳақиқат улкан бу диёрнинг ажойиботларидан саналган маҳлуқот шоҳи филларни эслатади. Бу халқ ҳам филлардек мужассам сулҳпарвар, камтарин, чидамли, сабрли, хайрихоҳ меҳнаткаш, соқит халқ экан. Биз кўп жойларда одамлар билан кўришиб гап-лашганимизда улар бизларнинг қаердан келганимизни билганларидан кейин ғоят дўстона кайфият билан «Совет», «рус» сўзларини зўр меҳр билан тилга олар эдилар. Айтиш мумкинми, бир-бировнинг тилларига бевосита тушунмаган инсонлар ўртасидаги муомалада бу сўзлар дўстлик паролидек, балки самимият рамзидек жаранглаб ишонч ва хайрихоҳликка таржимонлик ролини ўйнадилар.

Биз Деҳлининг кўп ажойиб жойларини томоша қилдик. Айниқса янги Деҳлининг кўчалари, иморатлари, му-

лойим ва меҳрибон аҳолиси эсдан чиқмайдиган саҳифалар бўлиб нақш бўлди бизнинг дилларимизга.

Биз машҳур шоир, давлат арбоби ва саркарда бўлган, Ҳиндистонда хато билан «Мўғул императорлари» деб аталган, аслида эса темурийлар сулоласининг давомчиси Заҳриддин Муҳаммад Бобирнинг, қисқасини айтганда, бизнинг андижонлик Бобир Мирзонинг номи билан, унинг авлодларининг номи билан боғлиқ бўлган бир қанча муҳташам ва муаззам биноларни, обидаларни кўрдик. Айниқса Бобир Мирзонинг эвараси Шоҳ Жаҳоннинг қурган иморатлари диққатга сазовордир. Бобир ва бобирийларнинг Ҳиндистондаги роль ва салтанатларига баҳо беришни тарихчиларга қолдирайлик. Аммо ҳар ҳолда, қизил қалъадан, ёки Тожмаҳалдек жаҳоншумул аҳамиятга эга бўлган санъат ва меъморчилик ёдгорликларини кўрганимизда, бизлар Ўзбекистондан борган сайёҳлар маълум даражада зўр ифтихор ҳиссига тўлар эдик. Чунки ҳар ҳолда бу ўлмас ва чўкмас биноларнинг қурилишида ўзбек уруғининг, ўзбек фаросати ва бинокорлик даҳосининг ташкилотчилик ролини эслаб-эслаб фахрланардик, Қизил қалъа (ҳиндийларда — «қалъаи лаъл») Шоҳ Жаҳоннинг ўз саройи бўлган. Бу муаззам бинони санъат ва нафосатнинг мужассам ҳайкали деса арзийди. Ун йил давомида оғир ва қўл меҳнати билан қурилган бу бино қизил қумтошдан солингани учун шундай деб аталади. Шу кошона атрофида фонтанлар, ҳовузлар ва мрамар тошли ариқлар мавжуд бўлиб бу боғни «Боғи ҳаётбахш» дейдилар. Қасрнинг олмос, бриллиант ва зумрадлар билан ишланган қуббалари шифтларига форсча шу байт ёзилган:

Агар фирдавс бар рўйи — замин аст,
Ҳамин асту, ҳамин асту, ҳамин аст.

Яъни, ер юзида жаннат деган нарса бор бўлса, ўша жаннат фақат шу жойнинг ўзгинаси деявер!..

Ҳақиқатан бу нафис, дилором ва дилрабо кошоналар ҳасилӣ жаннатни эслатади. Бироқ бу жаннат шоҳлар, ҳукмдорлар ва кейинча англиз империалист тўралари учун «беҳишти муалло» хизматини ўтаган. Истеъдодли ва олижаноб ҳинд халқи эса қашшоқлик ва муҳтожлик ичида азобу уқубат тортган. Кези келганда шуни айтиш керакки, уч юз йиллик англиз империалистик тузумининг асорати ва касофати ҳанузгача Ҳиндистонда ҳар бир қадамда кўзга ташланмоқда. Ишсизлар, гадоилар, уйсиз оилалар, синфий ва тоифавий тафовутлар, ҳиндулар ва мусулмонлар ўртасидаги диний хусумат, ягона миллий адабий ва давлатий тилнинг йўқлиги, саноатнинг заифлиги, иқтисоднинг қолоқлиги, саводсизлик, мутахассисларнинг камлиги ва ҳоказо ҳоказолар Англия босқинчи сиёсатининг машъум оқибатларидир. Биз бу ҳолатларни кўрдик ва дўст ҳинд халқининг шу вазиятига ачиниб унинг тездан ижтимоий ва иқтисодий тараққиётига муяссар бўлишини чин қалбдан орзу қилдик.

Жамна дарёсининг бўйида биз ҳинд халқининг муршиди ва отаси ҳисобланган Махатма Гандининг куйдирилган жойига гулдасталар қўйдик. Реакционерлар қўлида шаҳид бўлган буюк арбобнинг нуруний сиймосини эслаб империализм, реакция ва қора кучларга яна бир қарра лаънат ўқидик. Ганди жасади куйдирилиб хоки муқаддас Жамна дарёсига иргитилган жой ҳозир бутун ҳиндистонликлар учун зиёратгоҳ ҳисобланади.

Биз Деҳлида андижонлик Бобир Мирзонинг ўғли Ҳумоюн Мирзонинг қасрини, қабрини, «Қутб минор» деган 235 фут узунлигидаги минорани, 1191 йилда солинган «Масчиди қуввати Ислому»ни томоша қилдик, милоддан уч аср муқаддам қурилган Ашоқа Стунини кўрдик.

Ҳинд халқининг ижодий даҳосига яна бир бор таҳсин ўқиб қойил қолдик. Деҳлида икки кун кезгандан кейин бизлар Бомбай деган шаҳри азимга жўнадик. Уч ярим

соатдан кейин самолёт бизларни Ҳинд океани соҳилида қойим бўлган Бомбай шаҳрига олиб бориб қўйди. Етти орол устида жойлашган бу шаҳарнинг беш миллионга яқин аҳолиси бор. Бойлик ва фақирлик, кошоналар ва вайроналар, миллиончилар ва тиланчилар бир-бирига зид тушиб жамиятдаги қарама-қаршиликларни яққол намоён қилдирадиган жой ана шу шаҳар! Мен Бомбайнинг кўчаларида, музей ажойиботхоналарида юрганымда 70 йил бундан муқаддам шу ерларда дарбадар кезган ҳамшаҳаримиз Зокиржон Фурқатни эслаб унинг ҳинд халқига бўлган муносабатини, инглиз империалистларига бўлган нафратини хотирладим. Ҳа, биз — ўзбекларда ҳинд халқининг кураш ва эркига жафо ва дардларига ҳамдардлик традициялари зўр экан!

Ҳиндистон сафаридан энг қисқа қисса айтиб бериш учун ҳам бир неча кун бафуржа ҳангома қилиб ўтириш керак. Бизнинг вақтимиз ўлчовлик ва чекланган. Мен сизларга бу таассуротнинг қай бирини айтай? Албатта, Ҳиндистон ҳақида кўп эшитган ва ўқигансизлар. Аммо тожиклар айтганидек: «Шунидан қай бувад монанд дидан?» Яъни, эшитган киши қачон ҳам кўрган кишига тенг кела олади?

Мен, яна бир кун сизларга, Мадораснинг косибларидан, кўм-кўк шакарзобон тўтиларидан, Шиванинг баланд бутхонасидан, хушбўй ва чарос кўзли ҳинд қизини эслатувчи оқпар чойларидан, машҳур ҳинд артисти, бизнинг дўстимиз Раж Капурдан, пальма хиёбонларидан, омоч билан ер ҳайдаб турган деҳқонларидан, март ойининг бошларида биз еган тарвузлардан, «Филлар ғори» деб аталган оролда, қояларда ўйилган суратлардан, махоражаларнинг кўшкни айвонларидан ва хонумонсиз рикшаларнинг катакка ўхшаган кулбаларидан, Банголия кўрфазида, яъни Ҳинд океанида чўмилганимиздан нақл этиб айтиб берарман.

Биз ўн беш кун мобайнида издиҳомли Калькуттани,

илонбозларни ва сеҳргарларни, Рабиндранат Тагорнинг уйини, ажойиб косибларнинг ижодини, олти юз йил яшаб бир неча гектар ерга томир ва булоқ солган банъян дарахтини, турли дин ва мазҳабдаги тоифаларнинг ғалати одат ва маросимларини, қиролича Викториянинг музейини, у ерда улуғ рус рассоми Верещчагиннинг Жайпурда солган катта расмининг асил нухасини, кино ва ресторанларидаги муғанния ва раққосаларни кўрдик.

Биз Банорас шаҳридаги бутхоналарни, Ганг дарёсидаги ибодатларни, бир неча тонналик олтиндан ясалган ибодатгоҳ гумбазларини, Будданинг туғилган жойларини кўрдик.

Биз Жайпурдаги расадхонани, музейлардаги қадимий аслаҳаларни, тоғ бағрида қурилган азим даргоҳни, корхона ва ишхоналардаги меҳнаткаш ишчиларни кўрдик.

Биз Фатихпур шаҳрида Бобир Мирзо набираси Акбаршоҳнинг қурган ажойиб дарборини кўрдик. Биз, ниҳоят, бутун дунёга шуҳрати кетган Аградаги Тоҷмаҳал мақбарасини кўрдик. Шоҳ Жаҳоннинг севгили хотини Аржуманд Бону Бегимга атаб 1631 йилда солинган бу мармар соғона муҳаббат ҳам садоқатнинг нурамас ва қуламас обидаси деса бўлади. Мармар саҳифалар билан ёзилган бу соғона — марсия буюк санъаткорликнинг ғамгин намунаси дир.

Биз Ҳиндистон бўйи кўп шаҳарларни кезиб яна Деҳлига қайтдик ва бу ерда яна бир неча фабрика ва дорилфунунни кўриб бу мамлакатнинг муаззам тарихига илова бўладиган порлоқ келажакнинг яратувчилари билан танишдик.

Биз Ҳиндистонда юрган 15 кун мобайнида бу мамлакатга бўлган меҳримиз янада ошди, бу улуғ халққа бўлган ихлосимиз янада ортди.

16 мартда биз яна Совет самолётига тушиб азиз Ватанимизга қайтдик. Шу саёҳат пайтида олган таассуротимизни

айтган билан адо бўлмайди. Аммо асил, битта хулосага ҳаммамиз қўл қўямиз. Совет кишиси мабодо ғурбат — элларда мусофир бўлиб юрса жонажон Ватанини шу қадар соғинадики, унинг Ватан муҳаббатига юз чандон меҳру муҳаббати қўшилади.

Нақадар азиздир Совет Ватани,
Дўстим, тушунасан-ку, сен ўзинг мани.

1961

ЭЪЛОН ҚИЛИНМАГАН ШЕЪРЛАРДАН НАМУНАЛАР

ОЗАРБАЙЖОН

Озарбайжон менинг гўзал ўлкамдир,
Ҳам отамдир, ҳам сут берган онамдир.
Бир тарафи ажиб гўзал ўрмонлар,
Унда кезсанг ҳеч қолмайди армонлар.
Озарбайжон алп арслонлар ўлкаси,
Озарбайжон шер ўғлонлар ўлкаси.
Бу тупроқда аждодларнинг қони бор,
Эл дилида асло ўчмас изи бор.
Ҳар томони қорли оппоқ бир тоғдир,
Ажиб гўзал бир мамлакат, бир боғдир.
Шимол ёқдан эсган ҳар бир жонбахш ел,
Озодликка, саодатга бошлар, бил.
Қудрат берар, илҳом берар танамга,
Малҳам бўлар вайрон, ўксук дилиннга.
Аждодларнинг орзусига йўл очар,
Мазлум халқнинг юрагига нур сочар.
Яша, яша Озарбайжон ҳур ўлкам,
Кўзларидан таратувчи нур ўлкам.
Мен ўғлингман, доим тайёр хизматга,
Ўт очаман хурофотга, бидъатга.

1920 йил, апрель

ҚИТЪА
(Қорақалпоқ элига)

Ўзбек пойтахтидан келтирдим салом.
Сен қайғурма, азиз дўстим, йўлимиз яқин;
Галстукни боғласам Тошкентда саҳар,
Нонуштага етарман Урганчга тағин.
Қанотланмоқ ҳаммага бўлғай муяссар.
Ўзбекнинг пойтахтидан келтирдим салом.
Жигаримсан, элимсан, хулласи калом.

23/IV-1946

ХУШХАБАР

Ҳоят хушхабар
келар даладан,
Хушхабар бўлганда
бўлар шунчалик,
Ҳар бир кило пахта
шўх ашуладан —
Куй олиб центнерни
қилади табрик!
Соғ бўлинг дўстларим,
мард теримчилар,
Бу хушхабар учун
сизларга раҳмат!
Бўлса ҳам ваъданинг
йўлида заҳмат —
Аҳдни бажармоқлик шарт,
теримчилар!
Йигирма еттита
юз минглик гўзал,
Рост гап-чи:
ўттизта юз минглик афзал!
Ҳар ойнинг марраси
бўлгандай ўттиз,
Ўттизта юз мингни
дўстлар терайлик,

Яъни уч миллион тонна
берайлик,
Кейин ютқиздим деб
аразласин куз!..
Хушхабар устига
келсин хушхабар,
Ҳозирдан тузилар
тўйлар рўйхати,
Яна бир ҳамлага
кирсангиз агар
Шунда: уч миллион
сонин қомати
Ёзилар уйимиз
пештоқига зўр.
Карнайлар наъраси
шунда бўлиб жўр
Оламга янгратар
зафар куйини.
Юртнинг қувончини,
Улуғ тўйини!..

17/XI-56

ПЕДАНТ ВА ЮРАК

Педант таъна қилар эди менга:
— Сен музыкаларни қандай севишинг мумкин?
Сен-ку, нотани билмайсан
Нотани билмаган киши куйни англармиди?
Бемаъно таъна!..
Дедимки:— Фалонга ўхшаб
Осмонда юлдузлар номини билмасам ҳам
Севаман..
Кўчада менга ёққани бир дилбарнинг
Исм, фамилиясини билмоқлик шартми?
Ширин конфет номини билмасам ҳам, ширин.
Мен шаббодадан ҳеч қачон сўрамайман
Қаердан эасан, рухсат олдингми?
Юракда бор экан гўзаллик дарди
Уни кўрамиз ички кўз билан
А сен-чи, биласан нота «илм мусиқи»ни
Кеча ухлаб қолдинг-ку,
Аммо чалинганда Чайковский, Моцарт
Ўтирасан пинакка кетиб
Ҳайронман... ҳамма ишни қиласан расво!

1956 йил 27 декабрь

УЛУҒ АИЕМ

Баҳорнинг нафасин тўсолган кимлар?
Баҳор эркинликдан, бахтдан нишона.
Шу учун дептилар доно ҳақимлар:
«Офтоб қайтару қайтмас замон».

Эсади жаҳонда ҳуррият ели,
Тоғлардан оқади эркинлик сели,
Бошини қўзғади мазлумлар эли,
Жабр тиғи, зулмнинг синмоқда бели!—

Ҳаётнинг чашмаси қайнар ҳар ёқда.
Ҳар кимнинг севгиси, кулгиси келар,
Меҳр ила уйғонган она тупроқда
Барака бўлсин деб неъмат экилар.

Майнинг шу байрами, севинч байрами,
Ҳижрон аро қолган дилларнинг ғами,
Кулиб ўйнагандай кумуш шалола,
Гулгун кийингандай қирмизи лола,
Жўшқин шаробларга тўлса пиёла.

Шу байрам меҳнатнинг шонли бир куни,
Шу учун куйлайлик шарафли кунни,
Шу байрам бўлғуси ишлар онаси
Нурга тўлсин дўстлар, юртнинг хонаси
Яшасин Ватаннинг баҳори, ёзи,
Ҳар кимнинг ишидан эл бўлсин рози.

1957 йил, апрель

ҚИТЪА

(Ҳазил)

Исмингнинг маъносин биласанми сен,
Бу сўзнинг маъноси боғи жаннат-ку.
Шу жаҳон ичра сен боғи эрамсан,
Ҳар дам боқишингда азали канда.
Лабларинг бағоят лаъли бадахшон,
Дилни ёқар оташга куйларинг Шаҳноз
Ва яна ҳоказо, ҳоказо казо!
У деди:— Шайх ака, гапингиз тўғри,
Оҳ, бу боғзорнинг бир нарсаси кам:
Йўқдир чаманимда сайроқи булбул
Ва йўқдир мевалар терувчи боғбон.
— А мен-чи...
Узларининг ёшларидан сўрасак.

21 май, 1957 йил

ҚИТЪА

Самолётдан мен тез учаман,
Самолётдан баланд учаман,
Ракетадан мен тез учаман,
Ракетадан баланд учаман,
— Нима, ўзи, қандай машина бу?
— Менинг фикрим, менинг хаёлим.

1959 йил, 14 август

ЛЕНИН ЕРУҒЛИГИ

(Кичик қисса)

Бизнинг Ленин туғилган замон
Ҳамма ёқни кўрди қоронғу...
Тунлар чўккан зулматга ёмон
Кундузлар ҳам хира, серқайғу.
Ўсиб-униб ўйларди Ленин:
— Юртда сўнмас чироқ ёқилса,
Қувноқ кўрса мазлумлар элин,
Қора шоҳлик қулаб йиқилса,
Улғайганда китоблар ўқиб —
Ҳар нарсанинг ҳикматин билди,
Зулматларнинг сабабин уқиб —
Қоронғига қарши отилди.
Топиб олиб зулмат илдизин
Қўпарди-ю, ўтга ташлади.
Равшан кўриб иқбол юлдузин
Кишиликни унга бошлади.
Шаҳарларга ва қишлоқларга,
Заводларга, ишхоналарга,
Ўрмонларга ва қумлоқларга,
Шахталарга қошоналарга,
Мақтабларга ва поездларга,
Комсомолнинг бўз ерларига,
Дарёларга ва денгизларга,
Пионерлар лагерларига,

Хиёбонлар ва кўприкларга,
Гулистонга, боққа, боғчага,
Мажлисларга ва табрикларга,
Томошага, тўйга, арчага.
Одамларнинг уйларига ҳам,
Одамларнинг уйларига ҳам
Нур ва қудрат бағишлар экан
Ленин ижод қилган ёруғлик,
Шунинг номи — Мангулик деган,
Шунинг асил номи — Улуғлик.
«Электрик» дерлар бу кучни.
«Доим тирик» дерлар Ильични.

1860, апрель

РУБОИИ

Дўстлар, юракларга ҳимматдир мезон,
Хар ишни қилмоқдан гапирмоқ осон,
Бу куннинг шиори — қолмагай асло!
Чаноққа қўллари тегмаган инсон.

ЗАФАРЛАР ҚУТЛУҒ

Ўзбекнинг иниси, азиз жигари,
Диёринг кундан-кун борар илгари.
Тепангда балқийди бахтлар ҳулкари
Истагинг ҳам улуғ, ишинг ҳам улуғ,
«Оқ олтин» бобида зафарлар қутлуғ!
Қўллар чамбарчасдир, биргамиз ўртоқ,
Юрамиз бир йўлда, оёқма-оёқ...
Номинг қорақалпоқ, пахтаг-чи: оппоқ.
Шарафли кунингда юракдан қуллуғ,
Зафар китобида асарлар қутлуғ.
Бизнинг Шимолдаги боғимиз билан,
Хоразм аталган юрт билан ҳамдам
Маррага етдингиз диловар бардам.
Бахтинг ҳам аҳдингдай барқ урсин тўлуғ.
«Оқ олтин» бобида зафарлар қутлуғ!

7 декабрь, 1960 йил

ШАҲАРЛИК БИРОДАР

Шаҳарлик биродар, сира ҳормагин,
Далачи дўстларга сен йўлдош!
Дилинг-ла, илминг-ла, қўлинг-ла бугун —
Колхозчи қўлларга сен йўлдош!
Қўлинг-ла қўллайсан эл маърақасин.
Пахтага ўзинг ҳам жавобгар...
Чунки, шу пахтазор ўлкасин —
Фарзанди эрурмиз, ҳамшаҳар!
Қўлинг-ла имзони қўясан сен ҳам
Ҳисобот кунда рапортга.
Қўлинг-ла келтиргин хазина
Асраган ва туққан шу юртга!
Ҳар соат ганимат, ҳар лаҳза азиз.
Емғир ҳам, кеча ҳам ғов бўлмас.
Офатлар ишкалин ечиб енгамиз.
Фикримиз, зикримиз ҳар нафас —
Пахтанинг ҳосили,
Ғалаба манзили!
Зафарга еткизсин йўлларинг!
Бор бўлсин, соғ бўлсин қўлларинг!
Ўнг қўлга дастёр чап қўлинг,
Ҳар икков қўлингга қўмондон
Идрокинг, виждонинг ва ақлинг!
Партия зеҳнидан нур олган виждон

Сени тинчитмасин то маррагача.
Йиғайлик юртимиз ғазнасин —
То сўнги граммга ва заррагача
Шаҳарляк биродар, гуллаб яшнасин
Кўнгиллар бирлиги, биродарлиги!
Кўнгиллар бирлиги бўларкан қоим —
Яшайди доим
Мард қўллар бирлиги биродарлиги...

9/ХИ—60

ЯНГРАСИН ҚУВОНЧЛИ ДАРС ҚЎНҒИРОҒИ!

Бахтиёр эй авлод, болалар, ёшлар,
Сизларни Партия, у буюк устоз
Коммунизм уфқига ардоқлар, бошлар,
Сизлар юлдузларга қилурсиз парвоз...
Шу учун, шу улуғ вазифа учун
Билимлар қўрғонин эгалламоқ шарт,
Эрк деб аямади оталар кучин,
Фан деб курашади мард фарзанди — мард,
Яшасин мактабнинг мушфиқ қучоғи,
Янграсин қувончли дарс қўнғироғи!

30 август, 1961 йил

ПАРТИЯНИ УЛУҒЛАЙДИ КУЙИМИЗ...

Биз Советлар диёрида туғилдик.
Илк эшитган аллаларда доимо —
«Ленин», «Ватан» сўзи билан йўғрилдик
Ва партия бизга бўлди раҳнамо.

Биз Советлар диёрида ўқиймиз,
Бизга билим сингдиради дарсликлар.
Партияни улуғлайди куйимиз,
Йўлимизга бахт гулшани экилар.

Биз Коммуна диёрида шавқ ила
Яшагуси, ишлагуси авлодмиз.
Койнотда сайр айлаб завқ ила
Ер юзини қилгусимиз обод биз,

Биз шу кунда комсомолмиз — ленинчи...
Бир кун келиб биз коммунист бўламиз.
Шу мақсадда ўқишда биз биринчи.
Ахлоқда ҳам биринчилик оламиз.

Ёш коммунист оталарга эргашар.
Ўзимизни улуғ йўлга шайлаймиз.

Партиямиз Тинчлик учун курашар,
Биз тинчликнинг посбонин куйлаймиз.

Биз Советлар диёрида туғилдик.
Биз Коммуна давронида яшармиз.
Юртни севдик ва шу учун севилдик,
Улмасликнинг булоғидан ичармиз.

28/IX—1961

ТЕРИМЧИЛАРГА

Энди пахта маъракасин
долзарб чоғлари...
Яна сизга қаратаман
шеъримни, дўстлар!
Теримчилар —
зафарларнинг чин ўртоқлари,
Ғайратингиз шарафидан —
режалар бари,
Ҳатто қолоқ қишлоқлар ҳам
қаддини ростлар.
Теримчилар, теримчилар,
азиз шоввозлар!
Машинани эгарлаган
мард чавандозлар!
Зафар куйин чалаётган
у қўллар билан,
оқ йўллар билан,
у қўлларга амр этувчи
кўнгиллар билан,
Олим сизга таълим этган
усуллар билан,
Хирмонларга топширилган
ҳосиллар билан,
Яшил, чечан кемаларнинг

нафаси билан,
Ғалабага хушторликнинг
ҳаваси билан,
Ғолибларнинг ўзига хос
Шеваси билан —
Аҳду паймон бурчларини
бажо келтиринг!
Пахтакорнинг ким эканин
яна билдиринг!
Бу саноқли ва синоқли
кунлар фаслида —
Шоир сизга нима дерди?
Ахир аслида —
Пахта нима эканини,
унинг шавкати,
Хизматини, неъматини,
ва баракатин
Мендан кўра сиз ўзингиз
биласиз дуруст.
Умрлар-ку, гувоҳ бўлди
Бунга устма-уст...
Шоир сизга нима десин?
Нима ўргатсин?
Йўқ, йўқ, сизга ваъзхонлик
қўлимдан келмас.
Дейман: ҳар ким ўз бурчини
ўтаб тугатсин.
Қарздор бўлиб қизармоқдан
ёмон дард бўлмас.
Сиз теримда, маъракада —
биринчиларсиз.
Маъракани тугаллайсиз,
Теримчиларсиз!
Мен шеъримни қўшиқ каби

Йўлладим сизга.
Қўшиқ каби хизмат қилсин,
бўлсин дастёр.
Ва ҳамиша эслатсинки,
азиз пахтакор!
Сенинг ҳар бир дақиқангга,
ҳар қадамингга,
Машинангнинг хартумига,
ҳар тутамингга,
Ватан улуғ ишонч билан
қарайди шу он...
Ватан сизга қараб турса,
масала аён.
Сенга битта ҳакам бордир,
битта Қўмондон.
Биласизми бу ким экан у?
Виждон,
 ҳа, Виждон.
Энг муаззам бир ҳукмрон ---
Ҳазрати Виждон!..

20/Х—1962

ТЕЛЕФОННОМА

Азиз дўстлар, қадрлайман ҳурматингизни¹,
Ишонингиз, кўп соғиндим суҳбатингизни!
Узрим бордир кўтармасам бу оқшом ҳамдам
Гулгун шароб пиёласин сиз билан баҳам.

Бир томонда бу хасталик қийнади тоза,
Бир томонда «золим» табиб бермас ижозат.
Аммо ҳамон боғчаларда сайрайди сувлар,
Ахир «золим» табиблар-да, инсофга келар.

Вақт келарки, биз Обиджон акадан сўраб,
Рифъат ўғли Нозим билан ичармиз шароб.
Шодлигингиз баҳоларга мос, таққос бўлсин,
Али Маммад ўйин тушиб ёш раққос бўлсин.

Уртангизда кимки ичса қадаҳин чала,
Жаримага айтиб берсин битта ашула.
Эвазимга Мурад ичсин иккинчи бода,
Деб сўрайди телефонда хаста Шайхзода.

¹ Бу шеърни Каримовлар оиласининг яқин ва азиз дўсти бўл-
миш Шайхзода 1963 йил 13 апрель куни шифохонадан телефонда
ўқиб берган. (Ред.)

ЭЛ ТУЙИ

Шу байрам келиш учун
сизу, бизу, сен ва мен —
Заҳматларга бардош бердик
бағримизни очиб кенг...
Шу байрамга қатнашмоққа,
олайлик деб ҳуқуқни,
Оғайнилар даврасида
айтайлик деб қўшиқни —
Уч юз олтмиш кун ишладик
фасллардан — фаслга.
Худди ошиқ қовушгандек
ҳижрондан сўнг васлга —
Биз маррага етиб олдик,
маррадан ўтиб олдик.
Аҳднинг шараф байроғини
биз баланд тутиб олдик...

Яша байрам, яша эл!
Янги кўклам тезроқ кел!
Улуғ тўйни тўйлайлик,
Зафар куйин куйлайлик!
Баҳорлар арафаси.
Меҳнатимиз пухтаси —

Ясан, севин, ўйна, чал,
Олга юргин ва юксал!
Пахтакорлар ўлкаси,
Ўзбек республикаси!

1963, декабрь

СУВ

Шеърда сув бўлса, бу ёмон,
Кафтда сув бўлса бераман.

Кўлларда сув бўлса, бу яхши,
Сўзларда сув бўлса, бу ёмон,
Чўлларда сув бўлса, бу яхши.
Сувлар ҳақида, сувлар ҳақида
Хабар керак кўллар ҳақида,
Сув ўстирган гуллар ҳақида,
Саболи ёмғирлар ҳақида,
Философ денгизлар ҳақида,
Уйноқи ирмоқлар ҳақида,
Интиқомли ариқлар ҳақида
Шеър ёзмоқ, бу яхши.
Аммо шунинг ўз ичида сув бўлса —
Бу ёмон.

1964

ЕМҒИР

Ёмғир ёғар, сочларни ивитар
Хонимларни қочирар дарвоза тагига
Қизларни қийқиртирар,
Йигитларни кулдирад.
Ариқларни тўлдирад...
Олиб келар кўкрак
Бодрингларнинг тоза ҳидини,
Сув ва ҳаво ҳидини...
Ва ундан кейин қалқа-қалқа
Ердан кўкка қараб кўтарилар
Илиқ, кўзга илинмас буғлар.
Усар янги уруғлар...

15/IV—64

ШИМОЛ ЖАННАТИ

Афсоналар анъанасида
Одат экан азалдан буён:
Кези келгач, гап хонасида
Беҳишт боғи қилинса баён —
Уни тасвир этарлар ҳамон
Кунгай ерда бўстонларсимон.
«Боғи Эрам» дейилса паққос,
Кўз олдида бўлади аён
Ҳашаматли, сермева диёр,
Унда на қор, на муз, на аёз,
Қовун унар дарахтда тайёр,
Ёнбошласанг ишқомда агар,
Ток оғзингга мусаллас тўкар.
Ерга эксанг саҳарлаб хода,
Оқшом яшнар сарви — озода.
Йўқ, бир кўриб Болтиқ бўйларин
Қўйдим энди бу эътиқодни
Кезганимда Шимол жойларин
Учратгандим бир паризодни.
«Брегита» дердилар уни,
Олтин сочли шимол дилбари.
Мовий кўзи билмас қайғуни
Бедорлардан йўқдир хабари.

Паризодки, бу ерда яшар,
Демак, бунда жаннатнинг ўзи.
Ҳар эртакнинг бор охир тузи:
Бу жаннатни тузаган башар.

Май, 1964 йил.

ҲАММА НАРСА БОЛАЛАР УЧУН

Болалардир,— биламиз буни —
Дунёмизнинг эртанги куни.
Кўзимизнинг қорачуғидек
Қизил гулнинг соф уруғидек
Болаларни асраймиз ҳар дам,
Авайлаймиз, севамиз маҳкам.
Қуёш чиқар эрта-эрталаб
Ундан нима қиламиз талаб?
Болаларга нур сочсин деймиз,
Улар нурга кўз очсин деймиз.
Шаббодалар эсади майин,
Уларга ҳам иш бордир тайин:
Боғчаларга чўксин салқинлик,
Дим ҳавода бирон қийинлик
Болаларга юз бермасин ҳеч,
Сувлар оқар, тинмас ариқлар
Уларга ҳам бор топшириқлар:
Чўмилмоққа берсин ижозат,
Болаларни ювсин топ-тоза.
Докторлар кўп сезгир, меҳрибон,
Оқ халатда юришар ҳамон
Улар доим шуни ўйланар,
Дард кўрмасин болагиналар.
Ошпазларнинг қўли гул дерлар,

Таомларни одамлар ерлар.
Уларнинг ҳам хизматлари зўр.
Болаларнинг ризқига ғамхўр.
Қўшиқчилар дилни шод айлар
Дейман кошки, туғилиб шу чоқ,
Ўссам эдим қувноқ, хушчақчақ.
Айтсам эдим жўр бўлиб шу дам
Болаларнинг қўшигин бардам...
Осмон доим бўлсин бор,
Қуёш доим бўлсин бор,
Онам доим бўлсин бор,
Мен ҳам доим бўлай бор.
Ҳар ўлкани хўб обод айлар,
Қўшиқлари мулойим ипак.
Катта-кичик чалади чапак.
Улар истар кўнгли тўқ бўлсин,
Шу болалар қувноқ, шўх бўлсин.
Тикувчилар тикканда кўйлак
Дилларидан тўкилган тилак
Ҳар бир бола юрсин озода,
Чамандаги қушдек дунёда.
Иморатсоз солганда уйлар
Биласизми нимани ўйлар?
Яшнасин деб ушбу замонда
Болаларга ҳар хонадонда
Алоҳида бир хона даркор,
Болаларнинг ўз олами бор.
Булар бари ватан меҳридан,
Ота Ленин ўғитларидан.
Давлатимиз кенг соясида
Партия ўз ҳимоясида
Болаларни қилар парвариш,
Силаб-сийпаб қаришма-қариш...
Совет эли деган диёр бор,

У чўқтирмас заррача ғубор
Болаларнинг пешонасига,
Келажакнинг нишонасига.
Кўрганимда болаларни мен,
Гулистонда лолаларни мен,
Мен уларнинг хушвақт бахтига
Давронига, хушвақт вақтига
Қараб-қараб келар ҳавасим,
«Балли» дерлар дилим, нафасим.

4 июнь, 1965 йил

УЛУҒЛАРНИНГ УЛУҒВОРИ

Улуғларнинг улуғвори,
Капитал кушандаси;
Ҳаётимиз тонгида
Шу апрель айёмида,
Булбулнинг нашидаси,
Юртнинг атир нафаси
Режаларнинг истиқболи,
Коммуна арафаси;
Машшоқларнинг нағмаси;
Ошиқларнинг нашъаси;
Ҳофизларнинг мақомлари
Меҳнатнинг илҳомлари;
Экинзорлар манзараси
Тинимсиз оқшомлари —
Ҳаммасида бир маъно бор:
Ленин!

Ленин!

ва Ленин!

Башарият бахтига ёр,
Ишимизга у ҳамкор...
Ҳар бир ишда у раҳнамо,
Бошлар коммуна сари!!!

(1968 йил, 21 апрель)

ЛЕНИН ҲАҚИДА ҚИТЪАЛАР

Инсон умри чекланган
Муҳлатли дафтар.
Лекин Ильич ҳаёти
Ҳар баҳорда тикланган,
Бир умрга яшнаган,
У куррага бир падар,
Абадий ёшлик қадар
Тирик, ижодий.
Апрель — кўклам фаслининг
Зангор кўзли дилбари,
Ленин башар наслининг
Шунқор кўзли раҳбари.
Коинотда қачон ҳам
Апрель қариган?
Ҳар йил апрель ёш бўлиб
Туғилар экан.
Апрелларнинг фарзанди,
Башар дилбанди —
Ленин мангу ёшликнинг
Тимсоли экан,
Демак ҳар хил заводдан
У холи экан!

Абадийлик тимсоли —
Лениннинг ўзи!!!
Эллар, юртлар илҳами —
Лениннинг сўзи!!!

1996 йил, апрель

ДОҲИЙ ҲАҚИДА УЙЛАР

Ленинни ёзмоқ учун узун умр лозимдир,
Лениннинг таърифида мангу қалам лозимдир,
Ленинни англамоққа ёруғ шуур лозимдир.
Ленинни севмоқ учун покиза қалб лозимдир.
Ленинча яшамоққа азму иқрор лозимдир.
Ленинча ишламоққа зўр эътибор лозимдир.
Ленинни англамоққа ҳалол виждон лозимдир.

* *
*

Ленинни кўрмоқ учун кoinотча кўз лозим,
Ленинни севмоқ учун оламча юрак лозим.

* *
*

Лениннинг сиймосида — башар улуғворлиги,
Лениннинг кўзларида — офтоб пурзиёлиги.
Лениннинг сўзларида — одамият иқболи,
Ленин тафаккурида — одамийлик тимсоли.

1986 йил, апрель

В. ШЕКСПИР

СОНЕТЛАР

Мабодо рўй берса ҳаёт ғуссаси,
Барча айбларимдан бўлсанг хабардор,
Мабодо сабрнинг тўлса косаси
Ва менга ҳукмингни билдирсанг ночор,

Оломон ичида мени кўрганда,
Гўё бегонадек кўзга илмасанг,
Ҳамон аввалгидек сўлим чеҳрангда
Совуқлик турса-ю, асти кулмасанг —

У дамда менда бор битта тасалли:
Ҳа, дейман, эмасман сенга мустаҳақ,
Бунга онт ичаман ва дейман: «Балли!»
Сени ҳақли дейман, ўзимни ноҳақ,

Ҳақинг бор, ёргинам, мени қўй, воз кеч!
Бахтиёрлик ҳаққин қозонмабман ҳеч!..

* *
*

Тезроқ ўссак ҳамки, сўламиз тезда,
Аммо битаётган умримиз ҳамон
Давом этиб турар ўғилда, қизда.
Ешларнинг қуввати бизга ҳам дармон.

Шундайдир башарнинг ҳусни, идроки,
Йўқса девоналик, қарлик демай,
Дунёга абадий бўларди ҳоким
Ва олам тугарди олтмиш йил ўтмай.

Ҳаётга, дунёга ёқмаган инсон,
Дағаллар, бевурдлар йўқолсин, майли.
Сен эса муяссар бўлган армуғон
Ортади сендаги шукуҳ туфайли.

Сен-ку, ўйилибсан муҳрдан яхши,—
Юз йиллар ўчмайди муҳрингнинг нақши.

* *

*

Сенинг шавкатингни мумкинмас сира,
Шунчаки бировга таъриф айламоқ.
Тангри шоҳиддирки, бу ожиз мисра
Нақл қила олмас мақбардан кўпроқ.

Сенинг суратингни айласам тасвир,
Дилрабо нигоҳинг куйласам агар,
Авлодлар айтарки, алдабди шоир,
Қўшиб одамзодга самовий ранглар.

Сарғайган варақни итариб дарҳол,
Мени маҳмадана, алжиган деяр.
Балки жеркиб дерлар: «Гапдон экан чол,
Лекин сўзида йўқ ростликдан асар».

Аммо ўғлинг бўлса у чоғда тирик,
Яшарсан ўғлинг ва байтимда тетик.

* *
*

Чеҳранг ўхшармикан ёзнинг кунига,
Йўқ, сенинг майинлик ва ҳуснинг ошиқ:
Бўрон ёз гулларин совурар нега?
Ёзимиз муҳлати шунчалик қисиқ.

Гоҳо қамаштирар кўзин осмон,
Гоҳ қуёш бекиниб, булутлар йиғлар.
Табиат ноз айлаб, қийнайди ёмон,
Гоҳ бизни у силар ва гоҳо йиғлар.

Камаймас сендаги кундуз пояси,
Ёзларнинг доимо ўз авж пайтида.
Сени қоплаёлмас ўлим сояси,
Сен мангу яшайсан шоир байтида.

Токи одамзодда нафас бор, кўз бор,
Тириклар қатори умринг барқарор.

* *
*

Менга ўрناق бўлмас қасидачилар.
Улар-ку, олифта маъбудаларга
Ерни, уммонларни, кўкни баробар,
Бағишлаб қўйдилар у худоларга.

Улар байтларни безаш қасдида
Кўкни, юлдузларни, гуллар чамбарин,
Не бўлса еру сув усти, остида
Айтишиб шеърда мақтасин барин.

Ростдир муҳаббатим ва дилим сўзи,
Дейман: дилбаримда бор ҳусну чирой.
Одамзод фарзанди, дунёнинг қизи
У на қуёш эрур ва на ёрқин ой.

Мадҳия ёзмасман севгимга атаб,
Мен уни ҳеч кимга сотмайман мақтаб.

Ким қулай соатда туғилган экан,
Шуҳрату давлатдан баланд димоғи.
Менга илтифотни толе ким қилган,
Менга муҳаббатдир бахтлар булоғи.

Шаҳзода маҳрами, бекнинг улфати
ВаллаMAT лутфидан шароб ичади,
Қачонким, офтоб ботиб кетади,
Кунгабоқарнинг ҳам зари ўчади.

Зафарлар эркаси машҳур саркарда,
Охири урушда енгилса бир кун,
Бутун хизматлари пуч бўлар бирдан,
Унинг шум қисмати соқитлиқ, сургун.

Менинг унвонимга йўқ завоЛ куни:
Севдиму, севаман, севарлар мени.

Дунёдан, фалакдан бўлсам дарғазаб,
Бошимга келганда фалокат қатор,
Мен гаранг ва лоқайд самога қараб,
Ялинаман, аммо бу ҳеч қилмас кор.

Шўрлик қисматимдан нуқул нолийман,
Санъатда, ижодда соврунлар олган,
Элнинг арзандаси умидга тўлган
Бахтлилар ўрнида бўлсайдим, дейман.

Шу дамда бехосдан келасан ёдга,
Ўзим сустлигимни қарғайман паққос,
Бўйсунмай фалакка ва самовотга,
Руҳим тўрғай каби қилади парвоз.

Сенинг севгинг билан хотиранг билан
Дунё шоҳларининг баридан зўрман.

* *
*

Мени қари дейди кўзгулар, ёлғон,
Сенинг ёшлигингни улашаман-ку!
Лекин буруш қўйса чеҳрангга замон,
У чоғ тан бераман фалакка мангу.

Юзингни ойна деб чеҳрангга боқсам
Ўзим кўринаман ўзимга ёшроқ.
Менга ёш қалбингни сен бағишлайсан,
Мен ҳам сенга дилим тутаман шу чоқ.

Асрагил ўзингни, ўзинг деб эмас,
Ахир ёр қалби ҳам сақланган санда.
Мен мушфиқ онадек сени ҳар нафас
Авайлай бошингга бало тушганда.

Бизнинг юракларнинг қисмати битта:
Мен битсам, битасан сен ҳам албатта.

БАЙРОН

ЧАЙЛЬД ГАРОЛЬД ЗИЕРАТЛАРИ (Достондан парча)

ИАНТАГА¹

Узоқ-узун сафарларда мени жалб этди
У бегона дилбарларнинг шўх қилиқлари,
Кўп фусункор тушларда ҳам кўнглимга етди
Хаёлотнинг осмони, соф махлуқлари:
Аммо билки, барчасидан сен чиқдинг устун,
Сенинг ҳуснинг тасвирида лабларим ожиз,
Жамолингнинг гоят нозик хатларин бутун
Кўролганлар завқлангандур ҳаётда шаксиз,
Кўролмаган кўзларга-чи: таъриф кераксиз.

Эй қиз, кошки сен қолсайдинг шу тахлит мудом,
Ўзингнинг гул баҳорингга бўлиб вафоқор,
Маъсум кўнглинг кўп мусаффо, ўзинг гуландом,
Дунёмизда муҳаббатдан мангу ёдгор —
Ва ёшликнинг хаёлидай тоза, бегуноҳ,
Бали, нафис қоматингга севги қоровул,
Севги ўзи чиройингдан нур олар гоҳ-гоҳ

¹ И а н т а — Овидийнинг («Узгарув» асаридаги) қаҳрамон қизларидан биридир. Оксфорд ва Мортимер графи Эдуарднинг иккинчи қизи Мери Шарлотта Гарлейни Байрон шундай деб атайди. Бу достон босилаётган чоғда у қиз ўн уч ёшларга кирган эди.

Бу нурлардан саодатманд бўлар экан ул —
Шодликларга тоб беролмай ғам қочар буткул.

Эшит, ғарбнинг шўх париси, толега шукур,
Сен ёш бир қиз, менинг умрим икки баравар,
Жамолингни кўрганамда қиламан ҳузур,
Аммо юрак алангали ишқдан беҳабар.
Сўлим ҳуснинг сўлганида бўлмасман гувоҳ,
Сенга мағлуб бўлган сонсиз ошиқлар аро —
Ҳузурингда тиз чўкмасман мен хоҳу нохоҳ,
Қонга тўлмас ўша дамда юрагим асло,
Чунки гоят кам муҳлатдир азобсиз савдо.

Кўзларингнинг намунаси оҳу кўзлари,
Уларда гоҳ ҳадик бордур, гоҳ журъат тошар,
Гоҳо кўрган одамларнинг учар эслари,
Гоҳо бутун хароб бўлиб кўзлар қамашар.
Қани, улар бир кезсинлар бу сатирларда,
Сенинг сўлим табассуминг бўлсин жилвагар,
Аммо сен-чи: сира бўлма воқиф сирлардан,
Билма, нега бу қўшигим сени мадҳ этар,
Менга фақат бир нилуфар бахш этсанг, етар!

Бу шеъримга илҳом берди Ианта оти,
Уқиганлар бу сиримни билгуси буткул,
Достонимнинг бошловида у ном туради,
Демак, уни охирида унутмоқ мушкул...
Бу қўшиқни сенга тизган дўстингнинг бир он
Шикаст бўлган рубобини аяб муҳаққақ
Илатифоткор қўлингга бир олсанг... вассалом.
Бундан ўзга йўқ бир даъво, бир тилак мутлақ,
Наҳотки шу дўстлик аро бўлмаса шу ҳақ?..

БИРИНЧИ ҚҶШИҚ

I

Сени аввал Юнонда, эй илҳомбахш пари,
Илоҳи қиз дер эдилар, шоирлар қизи,
Сени ғоят бездирмишдир у чоғдан бери —
Рубобларнинг таронаси, қўшиқнинг сўзи,
Кўрдим сенинг бутхонангни бўлмиш вайрона,
Унутилган тупроғингда сукутни секин
Бузар эди битта чашманг ўзи ягона.
Мен бу ожиз дostonимни айтмоққа лекин
Ҳожат борми париларнинг бузсам жимлигин.¹

II

Британия диёрида бир йигит бор-ди,
Савобларга, хайр ишларга бутун бепарво.
Кундузлари фаҳшу фасод билан ўйнарди,
Кечалари кайф қиларди зиёфат аро!
Еқтиргани айшу ишрат, маишат, ҳайҳот;
Бузуқликдан ўзга нарса эмасди писанд,
Бекор эди назарида номусу уят,
Нафсоният лаззати ё базмдан хурсанд,
Бузуқ дўстлар, сатангларга бўлибди дилбанд.

III

Олдингида Чайльд Гарольд. Унинг насаби
Қай наслдан бўлганини айтмоқ не даркор,

¹ Байрон бу ерда Юнонистонда афсоналар билан боғлиқ бўлиб, шонр у ерларни ансрат қилган пайтларда унутилиб кетган ва хароб бўлган жойларни ёсга олади.

Зоти тоза, шажаранинг йўқ эди айби,
Бир замонда улар ўтган муътабар, кибор,
Аммо бузуқ авлодларнинг ёмон қилмиши
Боболарнинг шарафини булғаса, бузса
Тиклай олмас ул шарафни ҳар қандай киши.
На оталар ҳимматидан қадимги қисса,
На нотиклар ва на мақтаб ёзилган ҳисса.

IV

Киборларнинг оламида этарди жавлон,
Учаётган парвонадай шуълалар аро,
Келмас эди хотиргаки, балки ногихон
Мусибатлар унинг кунин айлагай қаро.
Аммо ахир келиб қолди ноқулай чоғлар,
Жонга тегди кайфу сафо, ҳафсала тўлди,
Холи бўлди дардга тўлган косадан баттар,
Чайльд Гарольдга ўз ўлкаси ҳатто тор бўлди,
Хонақоҳда дарвишлардай сиқилди, сўлди.

V

Аммо Гарольд гуноҳларни ювмайин бутун —
Бузуқликнинг йўлларини босарди ҳамон,
Жононлардан бир жононга бўлса ҳам мафтун,
Афсус, унга хотинликка чиқмади жонон.
Хайриятки, фосиқликнинг алдоқчи меҳри,
Доғ босмади бу нигорнинг пешонасига;
У севса ҳам алдар эди барибир эри.
Барҳам бериб хотинининг хазинасига,
Чидамасди оилага, ҳамхонасига.

VI

У дунёдан безиб кетди, умид йўқолди,
Улфатларнинг мажлисидан кечди бир карра,
Кўзларида баъзан ёшлар ялтираб қолди,
Аммо ёшлар тўкилмади кўздан бир зарра.
Юрар эди якка-ёлғиз, дардга олуца,
Ахир юртни тарк этмоққа у қилиб қарор —
Азм айлади сафарларга чиқмоқ йўлида,
Фалак ҳар хил зарба берса ўшанга хушдор,
Бўлак ўлка, майли дўзах бўлса ҳам ярар.

VII

Чайльд Гарольд ташлаб чиқди эски қасрини,
Қулагудай у омонат уй эди кўпдан,
Аммо замон аяб унинг кекса асрини,
Тергар эди кўп мужассам устунлар тубдан.
Ўтган чоғлар роҳибларга бу ер бўлмиш жой,
Ибодатлар, хурофотлар макони ҳозир
Кайфу сафо саҳнасига айланган сарой.
Авлиёлар тирик бўлса қиларди тафсир:
Яна қайтиб келган экан ҳаловат-ҳузур¹.

VIII

Гоҳо бирон сирни гўё эсга тушириб
(Хиёнатми ёки хароб бўлган муҳаббат)

¹ Бу ерда Байрон ўз оиласининг мерос қишлоғи бўлмиш Ньюстед обботлигини кўзда тутлади. Ривоятларга кўра, у ердаги қасрда илгари маҳалларда турган роҳиблар айшу ишратга кўп мубтало бўлганлар. Бу мавзу Байроннинг дўстлари ўртасида донмо ҳазилу мутойибааларга сабаб бўлган эмиш.

Зиёфатда ғуссаларин элдан яшириб
Қовоқ солиб ўтирарди Гарольд баҳайбат.
Руҳидаги изтироблар ҳаммадан пинҳон,
Андишасин дўстларига айтмас эди у.
Кенгашмасдан ўз йўлидан борарди равон,
Тортса ҳамки кўп азобу уқубат, қайғу
Қидирмасди бир овунчоқ, эрмак ё кулгу.

IX

Меҳмонларга очиқ эди у қилган тўйлар,
Аммо Гарольд бедўст эди, йўлдошсиз, бекас,
Ҳамбазм эди унга фақат хушомадгўйлар
Ва муфтхўрлар. Бу гуруннга ишониб бўлмас.
Хотинларга ёқар эди Гарольд исрофгар,
Пул ва мансаб хотинларни қилар сеҳрбанд,
(Олтин бўлса Эрот¹ ўқи мўлжалга тегар)
Капалаклар ҳам ёруғга шундай ихлосманд,
Мамон² бўлган жойга эмас фаришта писанд.

X

Гарольд денгиз сафарига отланган чоғи
Онасини, синглисини қучиб олмади,
Кетди, дилда махфий қолди алами-доғи,
Дўстлар билан хайрлашувга майли бўлмади.
Ҳа, дўстларга хайр демай жўнаб кетди у,
Аммо қалби тош эмасди, эмасди мрамор,
Йўқ! Севганлар биладикки, ҳар хайрлашув

¹ Эрот — қадимий Юнонистонда муҳаббат тангриси эди; бу афсонавий маъбуд одатда ўқ-ёй билан тасвир қилинар эди.

² Мамон — христианларнинг диний китобларида бойликка белги бўлмиш бир бутнинг номи.

Айрилиқнинг азобини қилар бешбаттар,
Юрак пора бўлиб кетсак кўпаяр кадар.

XI

Ортиқ уни ўртамасди ҳижрон олови,
Ташлаб кетди мулкларини, қадимий қасрин,
Бунда қолди хонимларки, кўзлари мови,
Билаклари оппоқ қордай, зулфлари майин.
Хонимларки, сўфини ҳам айнитар осон.
Тарк айлади иштиёқни, кайфларни худди
Қўзғаб турган лаззатларни Гарольд ўша он.
Чунки янги оламларни кўрмоқчи эди,
Шарққа қўниб, Экваторда юрмоқчи эди.

XII

Ана шишди елканлар ҳам, шамолда гўё
Гарольддаги тилаклардай тез-қаттиқ келар,
Кема жилди, тез фурсатда кўпиклар аро
Ниҳон бўлди соҳилдаги тикка қоялар.
Уша маҳал Гарольд дили балки бўлиб зор
Афсус тортиб йиғлагандур? Аммо индамай
Ҳасратини тийиб олди, этмади изҳор,
Теваракда қўрқинч, фарёд қўпди пайдарпай,
Аммо Гарольд сипоҳ эди худ аввалгидай.

XIII

Оқшом бўлди, Гарольд боқиб кунботар томон
Созни олди; ёлғиз қолса ўзи одатда,
Бошга тушса ташвиш, қайғу ўйланиб ҳамон
Хаёлига эрк берарди ўша фурсатда.
Гарольд сознинг торларига қўлларин чертиб

Айрилиқнинг нағмасини пардага солди,
Кема эса тўлқин ёриб танобни тортиб
Қоронғи тун зулматига чўмилиб қолди,
Она юрт ҳам ўпқонларда кўздан йўқолди.

1

Алвидоки тугма соҳил
Кўк сувларда ниҳондир;
Қалқди тўлқин, эсмоқда ел,
Қуш нағмаси фиғондир.
Учаётир қуёшда нур,
Биз пайдан борамиз,
Қуёшга ҳам, ватанга ҳам
Саломлар юборамиз!

2

Бу оламдан зулмат кетгач
Кўз қамашар саҳарда,
Сувни, кўкни кўраман-ку,
Она юртим қаерда?
Кошонам бўш, олов сўнган,
Боғни босган тиканак,
Дарвозада вангиллайди
Мен қолдирган ул кўппак...

3

— Маҳрам бола! Андишада
Ғамга тўлиб йиғлайсан;
Шамоллардан қўрқасанми
Ё тўлқин нағрасидан?

Сен йиғлама, кемам омон,
Қара, қандай тез қадам,
Унга хатто лочин ўзи
Учса қувиб етмас ҳам.

4

— Майли, бўрон гурилласин,
Мен бўрондан қўрқмайман.
Ҳайрон бўлманг, Чайльд афандим,
Йиғласам ҳам қўрқмайман.
Осон эмас сафарларда
Ота-она ҳижрони,
Бир бошпанам сиз ўзингиз,
Бир-да лутфи-раббоний...¹

5

Отам тийиб кўз ёшларин
Уқиди оқ фотиҳа,
Аммо ўзим қайтмагунча
Йиғлар онам «вой» дея.
— Майли, йиғлаш сенга эпдир,
Мен ҳам сендай, эй бола,
Дилим тоза бўлса эди
Тортар эдим кўп нола.

6

Рангинг ўчган содиқ банда,
Сени эзар гам-қайғу,

¹ Лутфи-раббоний — тангрининг лутфи, инояти.

Е ғанимдан ҳайиқасан,
Е тўфондан бу қўрқув?
— Йўқ, хавф менга ёр бўлмайди,
Қўрқув менга бегона,
Ачинаман хотинимга,
У ҳовлида ягона.

7

Унинг уйи сизнинг, жаноб,
Қасрингизга кўп яқин,
Болаларим ундан сўрар,
Отамиз қани, тагин?
— Йиғласанг ҳам узрликсан,
Мен-чи, тортмам пушаймон,
Мулойимлик менга ётдур,
Уйнаб-кулиб бораман.

8

Сен алдоқчи хотинларнинг
Аҳдига ишонмагин!
Хиёнатдур қонунлари,
Севги деб сен ёнмагин,
Утмишимга қайғурмайман,
Хатару хавф менга ёт,
Аммо афсус учратмадим
Йиғлашимга лойиқ зот.

9

Мен ғарибман, денгиз бўйлаб
Кемам менга ҳамсафар,
Ётга нега йиғлай, мени —
Ёд қиларми бир нафар?

Бир-икки кун увилайди
Итим искаб изимни,
Аммо биров гўшт едирса
Қайтгач қопар ўзимни.

10

Чор атрофим тўлқин-долға,
Елиб-югур, эй кемам,
Қайга борсам мен хушнудман,
Юртимга-чи сира ҳам.
У лажувард тўлқинларга
Бу саломлар сўнг нидо,
Музлим ғорлар, тик қоялар,
Она юртим алвидо!»

XIV

Бетинч Бискай кўрфазида кема сузади,
Беш кун ўтди, ердан ҳамон йўқдир аломат,
Аммо бирдан уфуқларни соҳил беади,
Бахтиёрдир ким соҳилга чиқса саломат.
Бунда Синтр тоғларининг тизмаси аён,
Унда Тахо океанга келтирар хирож,
Келиб қолди бу кемага ерли бир лоцман¹,
У фаровон юртга чиқди Гарольд ноилож,
Ҳамма ёқда экин-тикин, боқчаю ёғоч².

¹ Лоцман — кема сузадиган сув йўлларини билувчи дорға.

² Чайльд Гарольд Португалиянинг пойтахти Лиссабон шаҳрига бориб қолади. Бу шаҳар, Тахо дарёсининг денгизга қуйиладиган жойида қурилган; бу дарёнинг қумлоқ соҳилларида тилла зарралари учраб туради. Байрон «унда Тахо океанга келтирар хирож» деганида шунини кўзда тутган.

XV

Ёраб, сен-ку, баракатни, неъматларингни
Бу фусункор мамлакатга ўзинг бахш этдинг!
Боғзорларда хушнуд қилдинг умматларингни,
Бу тоғларга газналарни кўмиб нақш этдинг.
Лекин жумла яратганинг поймол бўлди,
Хароб қилди неъматларни такаббур ёвлар,
Марҳаматсиз душман юртни қул-қарол қилди...
Босқинчига ёраб ташла газабнок назар.
Токи галлар бўлмай вайрон ва зеру забар¹,

XVI

Лиссабоннинг чиройини тасвирлаш маҳол,
У кўзларни жоду қилмоқ учун восита,
Дарё узра акс айлаган у ҳусну жамол
Таърифида ортиқчадир мадҳу қасида.
Улуғ флот бу сувларда сузмоқда энди,
Бу қўрғонсиз қалъаларга у бўлмиш соқчи,
Фаранглардан қутқазгани альбион² келди,
Португалнинг бироқ гоят саркашдур боши,
Енгилса ҳам лаънат ўқур ғолибга қарши.

XVII

Боғи эрам кўринса ҳам узоқдан кўзга,
Хато экан бориб кирсанг шаҳарга эвоҳ,

¹ Г а л л а р — ҳозирги Франция ерида илгари қадим даврларда турган тоифаларнинг номидир. Бу ерда галл деб, Байрон фарангларни (французларни) кўзда тутди. Байрон саёҳат қилган чоғларда Наполеон Бонапарт Испания билан уруш олиб борар эди.

² А л ь б и о н — буюк Британия оролининг қадимий номидир. Француз-испан урушида инглиз қўшинлари ҳам Наполеонга қарши жанг қилгавлар.

Таниб бўлмас бир манзара, лавҳалар ўзга,
Чор деворлар аро юриб зерикар сайёҳ.
Кулбалар ҳам, қасрлар ҳам барчаси вайрон,
Шаҳар ахлат ичра чўмган, кўчалар аянч,
Чувриндига ўралганлар гадой ҳам аён,
Назоҳатга кўп бепарво шаҳар аҳли ланж,
Бир ҳаётки, то ундан ҳам бешбаттар жирканч.

XVIII

Бу ўлкани кезиб кўриб ҳузур олганлар
Буни қуллар ўлкаси деб кўп афсус ейди,
Синтранинг сафосига ҳайрон қолганлар —
Бу гўшани боги-жаннат гўшаси дейди;
Ҳар томонда осмони файзу ҳаловат,
Аммо уни тасвирлашга етмайди сира
На қаламда, на рангларда ҳунар-маҳорат.
Чунки бу юрт жаннат ҳуснин айлайди хира,
Бир жаннатки, зўр шоирдан қолмиш хотира.¹

XIX

Тик қоялар қиррасида кулбалар қатор,
Нишобларда сўлиб қолмиш сариғ майсалар;
Жар бўйида тиккайибди тигиз ўрмонзор,
Дараларга тушмас ҳатто нурдан шуълалар;
Лимонлардан олтинсимон ранглар товланар,
Денгиздаги ложувард сув ухлайди сарин,
Тоғдан инган тошқин ирмоқ чопиб ҳатланар,
Бу ёқ — тоқзор, нари ёқда толларни кўринг,
Бу барчаси бир лавҳаки, кўзга кўп ширин.

¹ Машҳур инглиз шоири Мильтон (1608—1679)нинг «Йўқолган жаннат» деган достонига ишора.

XX

Сўқмоқлардан чўққиларга тирмашган киши
Бир жой кўрар, роҳибларга бу макон хосдир,
Ҳар одимда табиатнинг соф кўриниши —
Манзилгоҳда бир иморат: ана монастирь...
Сизга уни кўрсатурлар қилиб ҳурматлар,
У роҳиблар шунда сизга сўйлар афсона:
Бунда жазо топкан эмиш талай муртадлар,
Яшаганмиш пир Гонорий горда ягона,
Беҳиштни деб бу дунёда куйган девона¹.

XXI

Бу жойларда дуч келади кўп сирли хочлар,
Салибларки, тикилгандир гўрларга қатор;
Дин йўлида қадалмабди шу чорёғочлар,
Қирғинлардан қилар бизни булар хабардор.
Шу ўлкада одат экан, ҳар қайси жойда —
Қотилларнинг зарбасидан жон берса қурбон,
Ўша ерда тахта бир хоч бўлади пайдо:
Тирикларга қонун агар бўлмаса посбон,
Ўша ерда қатлу қирғин бўлғуси бесон.

XXII

Уваларда ва тоғларда ғоят муҳташам
Кошоналар бўлган экан қиролларга хос,
Аммо ҳозир барбоддур ул тумтароқ ҳашам,
Даргоҳларни босиб олди чангал, хору хас.

¹ «Биби Марям монастири» бир қоя устига солинган. Бу ерда авлиё Гонорий (вафоти 159 йил) ўзига гор кавлаб узлатда яшаган эмиш. Сўнги мисрада Байрон диний таркидунёлик устидан қулади.

Мана бунда бир шаҳзода қурган қошона,
Сен ҳам Ватек¹ маишатбоз, танти англиз —
Ўз эркинда яшагандинг бир чоғ риндона...
Унутдингки, осойишнинг руҳи кўп холис,
Фаҳш ва нафснинг лаззатидан у қочар олис.

XXIII

Сен дунёнинг кайфларига мухлис ёр бўлиб
Бу севимли хилватгоҳни танладинг макон,
Аммо фалак зарбасидан аркинг хор бўлиб
Бу кун бўлак арклар янглиғ бир етим экан.
Заллари бўш, ланг очикдир пештоқ эшиги,
Кўшқу айвон йўлларини тўқайзор тўсар.
Ёраб, бизлар нақадар ҳам пастмиз, хашаки!
Бир чоғ келар, саройингдан қолмас из-асар,
Йиллар ўтар, арк ўрнида шамоллар эсар...

XXIV

Мана ҳар бир англизга нафратлик дарбор,
Бунда қилган бир замонда сардорлар мажлис,
Мажлис аро бир дўзахий, шайтон ва айёр
Қизиқчига ўхшаб хилъат кийган бир иблис
Қўлларида кўп қийматли васиқа ушлаб
(У рўйхатда дунёдаги улуғлар номи
Битилганин ўша айёр ҳамиша эслаб)
Хусуматдан заҳар сочиб дили тамоми
Ғолиблардан кулиб турди мажлис айёми.

¹ «Ватек» — англиз ёзувчиси Вильям Бекфорднинг шарқ афсоналаридан олиб ёзган асаридир. Бекфорд ўзи 1794—96 йиллар мобайнида, яъни икки йил Синтра яқинларида Кинта деган жойда турган. Бундан кейинги бандда Байрон бу тўғрида сўзлайди.

XXV

У шайтоннинг дер эдилар отин аҳднома,
Арбобларни қилолди у расвойи олам,
Улуғларни довдиратиб қилди ҳангома,
Шод инглиз юрагига чўкди дард-алам.
Дипломатлар имзо қўйган ул муоҳада
Бизга насиб айламади зафар гултожин,
Қачонларки лузитанлар¹ давлатгоҳида —
Маккор ёвлар устун чиққач англадикки, чин
Ғолиблар ҳам кўп шарманда бўлмоғи мумкин.

XXVI

Сенинг номинг айтилганда, эй Синтра арки,
Инглизнинг оқаради қаҳридан юзи,
Сочигача қизаради ҳокимлар балки,
Хижолатни билса эди ҳокимлар ўзи.
Йиллар ўтар, у келгуси авлодлар лекин —
Нафрат билан эсга олар ўзлари енгиб —
Мағлуб бўлган раҳбарларнинг шармандалигин...
Наслларнинг масхараси уларга кўп эп,
Келгуси суд лаънат муҳрин босар ҳукм деб².

¹ Лузитанлар — Лузитания мамлакатининг аҳли дегани бўлади. Лузитания деб қадимги Португалияни айтилар эди. Демак, бу ерда лузитан деганимизда португалиялик маъносида тушуниш керак.

² 1808 йил 22 августда инглизлар французларни енган бўлсалар ҳам инглиз қўмондонлиги ўртасидаги келишмовчиликдан фойдаланиб, французлар ўзлари учун қулай бўлган аҳднома тузишга муваффақ бўлдилар, яъни француз қўшинлари Португалиядан эркин ва мунтазам чиқиб кетишга ҳуқуқ олдилар. Бу хабар инглиз жамиятида катта ғазаб ва норозилик туғдирди. Бу аҳдноmani Синтра аҳдномаси дейдилар, лекин у Байрон айтганидай Синтра қасрида эмас, балки бу қасрдан 30 километр йироқликда бўлган бир жойда тузилган эди.

XXVII

Чайльд шундай ўйлар эди, тоғларда кезиб,
Гарчи уни бу лавҳалар қилганди мафтун,
Аммо кетмоқ истар эди, бу ердан безиб...
Қалдирғочга умри бўйи париллаш қонун.
Қопланганди унинг зеҳнин оғир андиша,
Пушаймонлик, қалбин тилиб айлабди адо,
Чунки унга гуноҳкорлик бўлмишди пеша,
Энди берди ўз феълига у қаттиқ баҳо,
Ҳақ нуридан учди Гарольд қараши гоҳо.

XXVIII

— Дарҳол отни олиб келинг!— деди-ю ҳамон
Гўзал юртни ташлаб кетди сафар азмида;
Энди унга эмас ҳаром хаёллар, армон,
Кечди сўлим ўйнашларнинг ишқи, базмидан...
У сеҳрли йўллар босиб тез чопиб кетар,
Билмас, қайда қўнадиган яқин манзили,
У дунёни кезмоқчидир бўлиб дарбадар,
Кўнглидаги ғаму ташвиш босилмас ҳали,
Ҳали кўп бор тажрибага ошно бўлгали.

XXIX

Ана Мафра, бу саройда толесизликдан
Жафо тортган бир малика яшаган бир чоғ;¹

¹ Мафра — Португалия қиролларининг саройидир. Португалия маликаси Мария I, эри Педро III илос қўйган пирнинг ва ўз ўрнининг вафотларидан сўнг бу мусибатлар туфайли асабий касалликка мубтало бўлган эди.

Унда бўлган ибодатлар базмга ҳамтан,
Оқсуяклар роҳибларга оғайни — иноқ.
Қадим Бобил сатангининг порлоқ даҳаси —
Шунда қурган ғоят ажиб бир кўшкун айвон,
Гуноҳларни унуттирар унинг баҳоси,
Нуқсон ўзи зарҳалланса — демак: оломон
Бу ҳашамат қаршисида тиз чўкар ҳайрон.

XXX

Гарольд юрар, уни қилмиш сеҳру ихлосманд
Тепаларнинг, дараларнинг, қирларнинг ҳусни...
Аммо бундай нуроний юрт бўлса занжирбанд —
Бу аччиғ ҳол кўп дилхаста қилмасми бизни?
Фақат танбал маишатбоз ё тамоқхўрлар
Узун-узоқ сафарларнинг гаштини билмас,
Сафар бизга бахш айлайди лаззат, ҳузурлар,
Талқин айлар теран ўйлар, ҳаяжон-ҳавас,
Берар касал сийналарга покиза нафас.

XXXI

Гарольд кетди, қолди кетда қорли чўққилар,
Бу мужассам лавҳаларни ортиқ у кўрмас,
Испания диёрида энди сайр қилар —
Чўлда семиз подаларни, йўлчи, ҳар нафас.
Аммо душман хийла яқин, ғоят беаёв,
Шу учун ҳам чўпон қуроли ушлаб кезади,
Истамаски подасига ҳамла қилсин ёв,
Балони даф қилмоқ лозим — ҳамма сезади,
Токи элнинг топталмасин номус-иззати.

XXXII

Лузитанлар тупроғини Испаниядан
Қайси бир ғов айиради? Садди-Чиними?
Ё тоғларнинг тизмасими бўлар дафъатан?
Ё Тахонинг шаффоф суви, оқ тўлқиними?
Икки юртни айиргувчи девор эмасдир,
Уртадаги хусуматнинг боиси бўлак,
Икки ўлка чегараси анҳор эмасдир,
Фарангларнинг сарҳадида баланд тоғлардек
Тоғ занжири бу элларни айирмас бешак.

XXXIII

Йўқ, бу юртлар ўртасида кичик ирмоқ бор,
Чўпон бунга подасини ҳайдар ҳар замон,
Бундан туриб ёв ерига боқар ғаразкор,
Нафратомуз назарларин ташлар ул томон.
Испанларда қоража ҳам хўжадай мағрур,
Лузитаннинг улусига гина сақлар дил,
Бу икки эл ўртасида тафовут зўрдир,
Нари ёқда халойиқ қул ва ҳамда разил,
Шундай олчоқ банда топиш бағоят мушкул.

XXXIV

Достонларда мадҳ этилган у Води-Ена¹
Даҳшатовар тўлқинларин оқизар бунда,
Ана шунда дуч келишиб мард-мардона
Икки лашкар уришгандир қадимий кунда.

¹ В о д и - Е н а — араблар ном қўйган катта дарё бўлиб, Испания ва Португалиядан ўтади. Испанлар шу сўзни бузиб, Гвадана дейдилар.

Баҳодирлар бунда қилиб ўч олишга қасд
Мағрибийлар¹ қўшинига ўқталди яроқ,
Ҳарбу зарблар оғир бўлди, зарбалар пайваст,
Қатлу қирғин, шиддатли жанг чўзилди йироқ,
Сувда оқди ўлик жасад, салла ҳам қалпоқ.

XXXV

Эй журъатда, шикоятда шуҳрат топган эл,
Жангларида Пелаг тутган шонли туғ қани?
Хоин ота, Каво учун ўчга боғлаб бел,
Эсингдами, мағрибийга ҳамкор бўлгани?
Бу қирғинда сенинг ўчинг даҳшатли бўлди,
Ғарнотанинг² қўрғонида ёв бўлди барбод,
Хоч олдида Муҳаммаднинг ҳилоли сўлди,
Душман қочди Африкага. Дардни қилиб ёд
Узоқ юртда мағрибий қиз кўтарди фарёд.³

¹ Мағрибий — ғарблик деган маънода бўлиб, араблар ва Шимолий Африкадаги барбарларнинг аралашувидан пайдо бўлган курама бир халқ. Овруполлар «мавр» сўзини бундан олганлар.

² Араблар ва Шарқ тарихларида Ғарнота, испанлар ва овруполларда Гренода деб машҳур бўлган бу шаҳар 13—15 асрларда Испаниядаги араб давлатининг пойтахти бўлиб, 1492 йилда испанлар томонидан қайтиб олинган эди.

³ Шу банд бутунича, Испаниянинг мағрибийлар (араблар ва барбарлар) томонидан истило қилинишига доир тарихий ва афсонавий хотиралардан иборатдир. Юлиан номли бир саркарда ўз қизининг номусига тажовуз қилган Родригодан қасос олиш ниятида мағрибийларни (маврларни) Испанияга чақирган. Кўп ўтмай араб-мағрибийлар деярли бутун Испания мамлакатини ишғол этганлар. Юлианнинг қизи Флориндани мағрибийлар Каво деб атаганлар. Кўп асрлик курашлардан сўнгра мағрибийлар испанлардан енгилиб 15 асрнинг охирида Испаниядан ҳайдалдилар ва Шимолий Африкага кўчиб қайтиб борадилар. Испанларнинг кўп ашулаларида испан-араб урушлари катта ўрин тутди.

XXXVI

Утиб кетган ҳамниятга шу экан қисмат;
У мардликка ўлкадаги қўшиқлар тўла,
Таворихлар ёки тошлар жим¹ қолса албат —
Ботирликнинг изин сақлар элда ашула.
Эй қаҳрамон, сен қўшиққа таъзим эт, қара,
Унутилиш балосидан сени қутқазмас
На оломон хушомоди ва на мақбара;
Тарихнавис хатолардан бегона эмас,
Аmmo қўшиқ халқ тилида бамисли нафас.

XXXVII

Утмиш чоғнинг ботирлари, арзандалари
Нидо қилар: «Уйғонингиз, жумла испанлар!»
Гарчи улар қўлларида йўқ найзалари,
Гарчи улар қалпоғида йўқ қизил парлар —
Тутун аро, замбараклар наъраси аро
Азизларнинг ҳайқириғи гурлар ҳайбатвор:
«Қурол олинг, кўтарилинг, жумла фуқаро!»
Наҳотки у жангий садо бўлгандир ночор,
Бир садоки, Андалусда² сизга эди ёр?

XXXVIII

Ҳаф, ким экан от чоптириб келаётган у,
Кимни чопган қонли қилич бу маъракада,
Тортар экан қардошларинг золимдан қайғу —
Нажот бермай турасанми сен бир чеккада?

¹ Тарихий воқеалар ва шахслар ҳақида тошларга, мақбараларга ўйналган маълумотлар, демоқчи.

² Андалус (овруполларда Андалузия) Испаниянинг бир вилояти. Араблар умуман Испанияни Андалус деб юритган.

Тўп наъраси акси садо солар водийга,
Сийракланар сипоҳларнинг жанги қатори,
Отланаркан ўлимларнинг самум бодига¹
Жангу жадал майдонининг парвардигори
Ваҳимада, изтиробда одамзод бари.

XXXIX

Қонли сочи ҳилпирайди ва товланади,
Тоғда туриб жангга қарар бир дев — аҳриман;
Қарашидан бутун борлиқ оловланади,
У ажалнинг шоҳлигида ҳоким тамоман.
Ёнида бор вайроналар устаси шайтон,
Ёмонликнинг ғалабасин у ҳўп олқишлар,
Уч азамат давлат шунга куч тўплаб ҳамон
Ёқалашиб бу кун қонли урушни бошлар,
Бахтиёр дев нақадар шод, у қонни хушлар.

XL

Қўшин аро на дўст бўлса ва на қардошинг,
Балки жангни кузатишдан бўларсан хушнуд,
Лашкарларнинг сарупоси қанчалик нақшин!
Кўзга ёқиб шўх ялтирар найзаю совут!
«Ол-киш!»ларга қўп суюнган кўшпақлар янглиғ
Лашкар қизиб қутуради олға отилиб,
Аммо кўплар инъом учун оларми ёрлиғ?
Кўп ботирнинг қони оқар ерга қотилиб
Жанг тангриси ўликларни санар шошилиб.

¹ Самум боди (ёки боди-сабо) — Африка саҳроларидан Урта денгизга қараб эсадиган қаттиқ, қизғин ва бўғиқ шамол. Асли арабча маъноси: заҳарли шамол.

XLI

Ана шунда дуч келишди уч улкан қўшин;
Уч савлатли туғни тикди уч катта улус!
Уч лаҳжада зикр очилди дуолар учун.
Жам бўлишди бунда испан, фаранг, англиз,
(Инглизки, хизматбоздир ҳаддан зиёда
Ўз юртида ўлмаклиги эмасми маъқул?)
Ҳар бир лашкар жасоратга бўлса омода
Талавера¹ даласини ўғитлаб буткул —
Чўлда ваҳший қарғаларга ем бўлур нуқул.

XLII

Бунда ҳалок бўлган ҳамма чириб кетгуси,
Булар шуҳрат излаб юрган тентаклар фақат,
Мустабидга булар балки эрмакнинг ўзи,
{ Унга жасад босиб бир йўл топмоқдир мақсад.
Қандай у йўл? Алдоқчилик йўлидир, холос.
Бу дунёда бир парча ер топилмас яна —
Ки абадий эгаллагай жафокор-ифлос;
Кеч ва ё тез унга бўлур ётоқ соғона;
Унутилиб чириб кетар якка-ягона.

XLIII

Эй Албуэр², шуҳратинг ҳам қоянгдай катта,
Водинг аро қаҳрамоним кезаётган чоқ —

¹ 1809 йил 27—28 июлда Талавера қалъаси агрофидаги урушда инглизлар ғалаба қозонган эди.

² Албуэра ёнидаги жангда (1811 йил 16 май) инглизлар ўзалари кўп талафот берган бўлсалар ҳам ахири француз қўшинларини енгганлар.

Билармиди бу увада яқин фурсатда
Кўп даҳшатли жангу жадал, уруш бўлажак?
Бу ўлганлар, майли, топгай осойиш— ҳузур,
Тирикларга гул тutilсин, бўлсинлар азиз,
Эй улуғ кун! То янги бир урушга довур—
Шу оломон сени мақтаб таърифлар чексиз,
Шоир эса ўз шеърида куйлайди шаксиз...

XLIV

Куйлаш етар, ҳадеб уруш арзандагарин,
Умрлар-ку зиёд бўлмас гултож тутганда,
Сардорларга айтсин дея дунё офарин—
Минглаб одам маҳв бўлмоғи керак экан-да.
Шон пайида можарога ёлланган аскар
Бу майдонда ўз ажалин топгуси банда,
Ўз уйида қолса эди бўларди баттар,
Бир босқинчи ёки разил ўғри кушанда,
Бир аблаҳки, ўз юртини қилур шарманда.

XLV

Гарольд энди Севилья¹ га йўлланди бардам,
Шаҳар ҳали занжирлардан холи, осуда,
Аммо унга ҳалокатдан хатар бор ҳар дам,
Инқироздан топа олмас чора ўзида;
Ортиқ душман бу қалъага яқин келгандир...
Қисмат билан кураш мумкин бўлсайди зотан

¹ Севилья—Испанияда бир шаҳар. 1810 йилда январь ойининг охирида французлар бу шаҳарга яқинлашиб қолганларида Севилья тездан душманга таслим бўлган (бу тўғрида XLVI бандга қаралсин).

На Илион¹ енгиларди ва на қадим Тир.²
Айбдор дунё савобларга берар эди ган,
Заҳархандли кулар эди пастлик устидан.

XLVI

Аммо Севиль фуқароси балони сезмай,
Бурунгидай ўйнаб юрар, томоша катта,
Шодлик ичра ўтмоқдадур кунлар пайдар-пай,
Ўйламаслар юртга келган офатни ҳатто!
Жанг карнайи эмас, бунда гитар ҳалинар;
Базму сафо ҳамма учун қиблагоҳ имон,
Муҳаббатда гуноҳкорлик — одати ҳунар,
Фаҳшбозлик, эҳтироснинг фитнаси ҳамон—
Улаётган Севильяни бошқарар ёмон.

XLVII

Деҳдон бўлса хавотирда бўлибдир адо,
Жуфтин олиб бир панага бекинган илдам,
Экинлари хароб бўлур жангда набодо...
Утиб кетди у чоғларки, шод босиб қадам
Даласидан қайтар эди кечқурун уйга;
Фанданго³га рақс этарди ойдинда бардам.
Хукмдорлар! Жабрингиздан топталиб, куйган
У бахтиёр осойишдан тотсангиз бир дам
Халқ урушдан нажот топиб қиларди байрам.

¹ Илион (ёки Троя) — Кичик Осиёда бир шаҳар бўлиб, қадим Юнон достони «Илиада»да айтилишича, юнонлар томонидан хароб қилинган.

² Тир — Финикиянинг бой савдо шаҳари бўлиб, 30 йиллик қамалдан кейин Бобил шоҳи Бухтуннаср томонидан яқсон қилинган.

³ Фанданго — испанияликларнинг халқ рақси.

XLVIII

Текис йўлдан отлиқ чўпон чопиб келар бот,
У ажабо жононига газалми сўйлар?¹
Бу — севгига мадҳиями ё бир муножот?
Йўқ, у ҳозир «Viva el rey»¹ кўшигин куйлар,
Бу кўшиқнинг ҳар бир лафзи жанжалкаш гоят,
У сўкади қаллоблиги учун Годойни²
Эслайдики, маликанинг ўзи ниҳоят —
Ул Годойга қурбон қилди хаёлни-ўйни,
Лиёнатга макон бўлди маъшуқа кўйни...

XLIX

Бу увани тик қоялар айлабдир қамол,
Кўринади маврлардан қолган минорлар,
Сал илгари ёв бу ерни қилмиш поймол:
Жанг даҳшати тепаларга чўккан саросар...
Уқлар изи... Нар и ёқда топталган чаман;
«Аждар ини» деган номни олгандир бу ер,
Деҳқонлардан зарба еган бу жойда душман,
Испанлар бу қояларни кўп табаррук дер,
Ёвни енгиш куни албат азиз, буюқдир³.

¹ «Viva el rey Fernando!» — яъни: «Яшасин қирол Фердинанд!» — испан ватанпарварларининг кўп кўшиқларида кекса қирол Карл, унинг хотини — малика ва «Сулҳ беги» қораланди. Мен буларни кўп эшитганман. Баъзи бирларининг кўйи нафсидир» (Байроннинг ўз эслатмаси).

² «Сулҳ беги» лақабини олган Мануэль де Годой испан қироли IV Карл даврида бош вазир ҳамда подшо полициясининг бошлиғи бўлиб, ташқи сиёсатда сулҳпарварлик тарафдори бўлган; бу давр Испаниянинг сиёсий томондан тушкунликка юз кўйган даври эди.

³ Воднул-Кабир (гвадилкивир) уласида 1808 йилда французлар ҳам испанлар ўртасида жанглар бўлган. Байрон бу жангларнинг изларини кўрган эди. «Аждар ини» — қадимий Хаэн қалъаси бўлиб, бир маҳал французлар қўлига ўтган бўлса ҳам, 1808 йилнинг июль сий бошларида уни испанлар қайтиб олган эди.

L

.

 Кўпларнинг қалпоғида алвон нишона¹
 Бу ватанга садоқатли хизмат белгиси,
 Юрт хизматин унутганга кўп жазо тушар
 У, ханжарнинг зарбасидан ўлар муқаррар!
 Чакманларнинг этагида бекик ҳар ханжар
 Ғанимларнинг тўп-қиличин қилсайди бекар
 Аллақачон бўлар эди ёв зеру забар.

LI

Морена²нинг тик ва юксак қояларида
 Ялтирайди ўлдиргучи кўп замбараклар,
 Янги қўрғон деворлари бордур нарида,
 Бир томонда шум боғларда қатор тераклар.
 Қўшин қурол остидадир, очилиб тўғон
 Чуқурдаги хандоқларга тўлдирилган сув,
 Тўп ўқидан қоланмишдир эҳромлар йўғон,
 Соқчиларнинг қиёфаси, қилиғи жангжу,
 Яқин жангдан дарак берар бу шовқин, ҳой-ҳу.

LII

Тахтгоҳларни лақиллатган соҳиби — фармон³
 Ҳануз буйруқ бергани йўқ, у ҳали кутар,
 Аммо шояд бир буюрса лашкарлар ҳамон
 Ғов ва чепни кўзга илмай ҳужумга ўтар,

¹ «VII Фердинанднинг исмидаги бошланғич ҳарфлар билан тас-
вирланган алвон тасма» (Байроннинг эскартмаси).

² М о р е н а — Испанияда тоғлар силсиласи.

³ Наполеон Бонапартни демоқчи.

Муқаррардир бу фалакнинг ёзган қисмати,
Эй испанлар, келиб қолди даҳшатли замон:
Тепангиздан сузиб учар фаранг калхати,
Жафолардан тополмасиз осойиш-омон
Ҳалок қилур барчангизни беному нишон.

LIII

Мустабиднинг дабдабаси, шуҳрати учун
Йигитларга жувонмарглик наҳотки шартдир?
Испания насибаси наҳотки бу кун
Ё гўристон, ё асорат, заҳмату дарддир?
Наҳотки йўқ дуоларнинг аҳамияти?
Наҳот испан ўлкасига беролмас нажот
На ботирнинг салобати ва ҳамияти,
На ёшларда қайнаб турган мардона ҳаёт,
На донолар насиҳати, ўгути, ҳайҳот?!

LIV

Испан қизи унутмишдир гитар оҳангин,
У, қўшинлар қаторида жангни куйлайди,
Қаранг, унинг зарбалари қанча ҳам кескин,
У душманни маҳв этгани ҳужум ўйлайди.
Ваҳоланки бир замонлар энгил ярадан
Ё бойқушнинг кулишидан тортарди хатар,
Ҳозир қўрқмас на қиличдан ва на найзадан,
Бир жойдаки балки Марс¹нинг ўзи ҳайиқар,
Минерва²дай у юради ўлимдан баттар.

¹ Марс — қадим рўмолиларда жанг тангриси.

² Минерва — қадим рўмолиларда доно ва сипоҳ маъбуда.

LV

Агарда сиз Сарагос¹нинг қизин илгари —
 Унинг бахтли айёмида билганингизда,
 Сизга ошно бўлса эди шахло кўзлари,
 Унинг ипак сочларини кўрганнгизда,
 Унинг ширин сўзларидан олсангиз лаззат,
 Ҳайрон қолар эдингизки, у қизнинг ўзи
 Ёвлар билан олишмоққа кўрсатиб ғайрат,
 Сарагосса кўрғонида кеча-кундузи
 Жанглар ичра қирғинлардан кўрқмайди кўзи.

LVI

Севган ёри ҳалок бўлса у қилмас фарёд,
 Нобуд бўлса йўлбошчиси, у ўзи раҳбар,
 Қўрқоқларни тийиб турар, ҳар ён қўяр от,
 Ҳуркиб қолган ёвни қилар у зеру забар.
 Ўз ёрин деб, раҳбарин деб ул шу маҳалда,
 Уч қасдида душман билан қилаётир жанг,
 Сарбозларга умид билан бераркан далда
 Бу журъатга бардош бермай қалтирар фаранг,
 Ёв у вайрон қўрғонларда бўлар ҳангу манг.

LVII

Қайдан келди бу жасорат испанли қизга?
 Амазонка² наслиданми унинг насаби?
 Ундай эмас. Унинг шавқу армони ўзга,

¹ Сарагосса — Испанияда бир шаҳар ва шу номли бир вилоят.

² Амазонка — эски юнон афсоналарида ўзларига алоҳида давлат қурган чавандоз хотинлар.

Иштиёқу муҳаббатдир унинг матлаби.
Ул Қумрининг муддаоси недур жанг қилса:
Ўз қумриси учун қасос олади бу кун.
Ёт қизларни мумкин бўлмас шунга тенг қилса —
Гўзалликда ундан ошмас ажнабий хотин,
Мардликда-чи, испан қизи ундан кўп усгун.

LVIII

Еш испанка чехрасининг кулдиргичида
Тангри Амур¹ босиб қўйган бармоқ изи бор,
Лаблар гўё неъмат кўрмиш бўса ичида,
У бўсага фақат ботир бўлул сазовор...
Кўзларида руҳоний ўт ёнади холис,
У бепарво офтобнинг ёғдуларига,
Юз қораймиш, аммо бўлмиш яна ҳам нафис,
Ким тutilмас у дилбарнинг жодуларига,
Шимол қизи унга кўра сўлғун кўланка.

LIX

Бу ўлкани шоир бир чоғ жаннат деганди,
Ҳарамхона ҳукм сурган бу мамлакатда—
Испанканинг чиройига маддоҳман энди,
(Беҳаё ҳам тиз чўқади унга албатта).
Бунда ҳурлар ёруғликдан ҳазар қилади,
То уларни алдамагай Амур ишқбоз,
Испания диёри-чи? Мисол бўлади—
Муҳаммаднинг жаннатига (бу-ку айнан рост!)
Кўп самовий ҳурлар бунда айлайди парвоз.

¹ Қадим юнон-рўмо мифологиясида ишқ тангриси.

LX

Кўҳна Парнас¹! Тоғларингга ташлайман назар,
Сен олдимда мужассамсан ваҳшатзор, гўзал,
Сенинг қорли чўққиларинг қаллангни безар,
Манзаранг нақд: бу на туш, на хаёли азал.
Ҳа, илҳоминг оғушида айтай тарона,
Ҳузурингга ожиз шоир мисралар тизар,
Гарчи, сенинг чўққиларинг якка-ягона—
Илҳомистон бир диёрки парилар сузар,
Бу майдонда бўлак пари дейди: алҳазар!

LXI

Хаёлларим кўп мартаба зирвангга учди,
Кўр-чи, сени севмаганлар нақадар аянч!
Хижолатман, аммо йўлим тоғингга тушди,
Мен шеъримнинг сустлигидан бўлдим хотирранж.
Ваҳимада қалтирайман, букилар тизлар,
Мен қадимий шоирларнинг мадҳин эслайман,
Сенга совға бўлолмайди мен тизган сўзлар,
У булутли тожингни мен ҳайрон кўзлайман,
Бу ўзи бас, кўп мамнунман, «раҳмат!» сўзлайман.

LXII

Хаёл ичра кўп шоирлар юнонга келди,
Мен-чи, ўзим расо келдим, қанча бахгиёр,
Бу яширин севинчлар қалбимга тўлди,

¹ Парнас — Қадимий Юнонистонда бир тоғ бўлиб, ривоятларга кўра гўё санъат ҳомийлари бўлмиш парилар ва шеър тангриси Аполлон бу ерга тўпланишар эмиш.

Энди шунда серҳаяжон турибман тайёр.
Феб¹ бу ерда бемакондир, юртсиздир, эвоҳ,
Париларнинг илҳом ўрни бўлди гўристон,
Аммо кезар вайроналар аро бир арвоҳ—
Кўзларида жонланаркан шу эзгу майдон
Шамолларга пичирлайди кўҳна бир дoston.

LXIII

Хўш, кечиринг, дostonим ипини уздим,
Эй испанли шўх хонимлар, испанли мардлар,
Испан юртин мадҳ этаркан, тартибни буздим,
Юрагимиз нурни севар, сизни ҳурматлар.
Мен шу жойда нола тортдим, қиссамни яна—
Тўхтатмасдан давом этай, ижозат бергин,
Видолашув чоғларида битта иона—
Олай Дафна² дарахтидан эсдалик баргин...
Ташвиш эмас, иштиёқнинг берай дарагин...

LXIV

Эллада³нинг навживонлик замонасида
Сўйлар экан Дельфа⁴ қизи илоҳи сўзлар,
Кўринганмас бу тепалар остонасида
Андалуснинг жононлари сингари қизлар.
Оҳ, Андалус жононлари... улар ҳамиша—

¹ Феб (Аполлоннинг иккинчи номи) — офтоб ҳам шеъриятнинг тангриси.

² Дафна — афсонавий бир қизки, уни севган Аполлоннинг таъқибларидан қутқазиш учун тангрилар уни дафна дарахтига айлантирган эмишлар.

³ Эллада — Юнонистоннинг қадимий номи.

⁴ Дельфа шаҳридаги Аполлон бутхонасида турган каромат соҳибининг башоратларини ёш роҳибалар эълон қилиб турар эмишлар.

Ҳароратли шавқлар ичра топар парвариш.
Афсус бу ер улар учун бўлмади кўча,
Қилмадилар бу чаманлар қўйнида юриш.
Аллақачон юнонга шон алвидо, демиш.

LXV

Фаровонлик, қадимийлик ва қудрат аро—
Айшу ишрат манзилгоҳи Севилья мағрур.
Аммо Кадикс¹ назаримда кўпроқ дилрабо,
Гарчи бузуқ юртни мақташ кўп гуноҳ эрур.
Эй бузуқлик, ширинлигинг дилни қилар маст,
Сенга ҳамроқ бўлган киши руҳида қувонч,
Сен ёшликка бахш айларсан иштиёқ—ҳавас,
Кўп дилбозсан шодликларга бўларкан таянч,
Юзинг — малак, ўзинг — аждар, билмайсан аянч.

¹ К а д и к с — Испанияда бир шаҳар.

В. В. МАЯКОВСКИЙ

ТУЕНА¹

Александр Сергеевич,
рухсат беринг, танишайлик.
Маяковский.

Қўлни беринг!
Мана менинг кўкрак қафасим.

Қулоқ солинг,
қалбим тепмас, кўтарар нола,
хавотирга солар мени
итбачча бўлиб

Тийилган шу юрак — шербачча.
Ҳеч билмабман
шу енгилтак, шу кичик калла
ўз мағзига
минглаб тонна
олганин шунча.

Судраябман сизни.
Сиз-чи: ҳайрон албатта?!
Қўлингизни сиқиб,
оғритдимми-а?

Афв этасиз,
оҳ азизим, чакки бўлибди.

¹ 1924 йилда А. С. Пушкиннинг туғилганига 125 йил тўлиши муносабати билан ёзилган.

Мен
ва сизнинг
бирор соат
ўрнимиз бор абадиятда,
бекор кетса
нима қилибди?!
Келинг,
сувдай
югурайлик ҳангомаларда.
баҳор бўлиб
ёзилайлик эркин,
озода!
Ана, кезар осмон аро
ёшгина қамар,
шунча ёшки,
уни ёлғиз
қўймоқлик хатар.
Энди
бўшман
муҳаббатдан,
плакатлардан.
Тирноқли
рашк айиғидан
пўстгина қолди,
Ер юзининг нишаблигин
кўраман
десаг —
сен думбангни
ерга қўйиб
жилсанг,
жўнайсан!
Хуноб бўлсам, мен қилмасман
хиралик асти,

биров билан
гаплашгим ҳам келмас шу чоқда,
шу борки, биздақаларнинг
қофиялари —
сувсиз балиқ каби тўлғанар
шеърый қумлоқда.

Хаёл — зиён,
хаёлланиш ўзи — беҳуда,

судраш
лозим
хизматларнинг кундалик юкин.

Аммо, баъзан
ҳаёт
қалқар бўлак суратда,
бўлмағур бир гапдан
чиқар
зўр маъно лекин.

Лирикага
қайта-қайта
қададик
найза,

истаймизки,
сўзлар бўлсин:
аниқ ва дангал,
аммо шеър —
ғоят баттол, қайсар бир нарса:
унга чора тополмайсан —
яшайди тугал.

Масалан:
олайлик «Коопсах» сўзин,—

стулчанинг олдида
турибсиз —
шодмон.

Муза
сизни
усталик-ла
киргизар тилга.

Сизда
нечук
деган эди бояги Ольга?..

Йўғ-э..
Ольга эмас экан!
Чиқибди ёддан!

Бу —
Онегин Татьянага
юборган хатдан.

— Эрингиз-миш
фирт аҳмоғу
алжиган ахта.

Мен севаман,
сиз меники бўлинг,
албатта,

мен ҳозироқ,
эрталабдан
билмоғим керак —
ки муяссар бўлур бугун
сиз-ла
кўришмак.—

Кўп иш бўлган:
деразанинг гагида туриш,
асабларнинг ланж бўлиши,
ишқий мактублар.

Лекин қачон
 маҳол бўлса ҳатто қайғуриш —
 Александр Сергееч,
 бу — юз чандон баттар.
 Эй-ҳай,
 қани Маяковский!
 Жанубга жўна!
 Қофиялар билан
 дилни қийнагин!
 Ана:
 севгига ҳам заволад етди,
 бўлмагин бетинч,
 оҳ азизим, Владимир Владимирович!
 Йўқ,
 бунисин қариллик деб атаб бўлмайди!
 Мен каттакон гавдам билан
 олға интилиб
 кучим етар
 бошлай десам
 икки кишини,
 учинчисин —
 гижгижларман хўб маза қилиб.
 Дейдиларки —
 мен мавзуда:
 ш-а-хс-и-й эмишман!
 Узаро гап...
 Дўқ урмасин цензор мабодо.
 Сизга махфий айтиб қўяй —
 дерларки — жазман
 иккита М. И. К.¹ аъзосини
 кўрганлар ҳатто.

¹ М. И. К. — Марказий Ижроия Комитети.

Овунай деб тўқишади
ғийбат атайлаб.
Александр Сергеич, сиз парво ҳам қилманг!
Бугун
тирик бўлсайдингиз, кошкийди
дейман.
Буни
бошқа
қайғурувчи йўқ десам,
рост гап!
Тиригимда
иккаламиз
бир келишайлик.
Кўп ўтмайин
ажралурман
мен ҳам
умримдан.
Ўлгандан сўнг
биз
турармиз қатор деярли:
Сиз: номингиз — «Пе» ҳарфидан,
мен эса —
«Эм»дан.
Орамизда ким бўларди?
Ўзлари айтсин.
Менинг юртим
шоирларга
бағоят
қашшоқ.

Орамизга — афсус —
кириб суқилган Надсон.¹
Уни «Ща²» кетсин дермиз,
турсин нарироқ!
Некрасов-чи?
Коля,
марҳум Алёша ўғли —
Қиморда ҳам,
шеърда ҳам
баланддур қўли.
Афтидан ҳам ёмон эмас,
эр киши, тотув,
танийсизми?
Яхши улфат?
тураберсин у.
Замондошлар ҳақида мен
нима ҳам дейман?
элликтасин битта сизга
алмашсак агар —
бу ҳисобда ютқизмасдик, бунга аминман.
Уқиганда
эсноқ босиб жағларинг чиқар!
Қараб туринг:
Герасимов,
Дорогойченко,

¹ С. Я. Надсон (1862—1887) — лирик шоир. Унинг ижодида тушқунлик қайфияти акс этгани учун Маяковский уни ёқтирмас эди. Орамизга Надсон кирган дейишининг сабаби шуки, алифбеда «М» ҳарфи билан «П» ҳарфлари ўртасида «Н» (Надсон фамилиясининг биринчи ҳарфи) туради.

² «Ща» ҳарфи рус алифбесида энг сўнгги ўринлардан биттасида туради. Шу билан Маяковский Надсон бизга ҳамқатор бўла олмайди, унинг жойи орқароқда демоқчи.

Тағин:
 Родов
 ва Кириллов...
 Безасан, чулки —
 гоят совуқ манзараки,
 бир хилда ранги!
 Есенинми? —
 Мужиклашган гала экан у.
 Лайка қўлқоп кийган сигир...
 Вой масхарабоз!
 Майли, бир бор эшитасан...
 Эҳ, бу хордан-ку!
 Балалайка чолғучи холос!
 Ҳаётда ҳам
 шоирга шарт —
 бўлмоқ ҳунарвон.
 Бақувватмиз
 Полтаванинг спиртисимон.
 Безименский, у қанақа?
 Борми мазаси?!
 Нима дейман...
 Бир нави гап...
 Сабзи қаҳваси.
 Тўғри,
 бизда
 бир шоир бор:
 Асеев
 Колька.
 Олғирликда
 ҳадислари меники.
 Довкор.
 Лекин у ҳам
 зориққандир
 бир қадар пулга!

Дарсликларда

таърифингиз

кўп бежамалл,

Ваҳоланки,

тирикликда

сиз ҳам

--- ўйлайман ---

Тўполонлар чиқаргансиз:

Сиз — африкали!

Ҳай, ит эмган аблаҳ Дантес!

Кибор муттаҳам.

Қўлимизга тушса эди

сўрардик шу дам:

— Сизнинг ота-онангиз ким?

Нима билан сиз —

17-йилга қадар

шуғулландингиз?

Ҳа дегунча,

думин қисиб қочарди Дантес.

Бас!

Эзмалик

ўхшаб кетар спиритизмга¹.

Айтилган-ку, ўқ қурбони...

шарафга банда...²

Ҳануз

бизнинг хотинларнинг

тушиб нзига —

Чопқиллаган

шаллақилар

талай экан-да!..

¹ Спиритизм — гўё арвоқлар ва нариги дунё махлуқлари билан суҳбатлашмоқ мумкин деган хурофий эътиқод.

² М. Лермонтовнинг А. Пушкин вафотига бағишлаб ёзган «Шоирнинг ўлими» марсиясидаги таъбирлардан.

СУЛ МАРШ

(*Матросларга*)

Маршлараро тизилинг!
Ғийбат гапга ҳожат йўқ ҳозир!
Нотиқлар, жим!
Сўз энди
Сизга, ўртоқ маузер!
Ортиқ етар, ноўрин —
Одам билан Ҳавво қўйган йўл,
Жадаллайлик тарих чўгурин.
Сўл!
Сўл!
Сўл!

Эй, кўк кўйлак матрослар!
Тўлқинланинг
Сиз океанда!
Е
Зирҳли кемаларингнинг
Ўтмасланиб қолдими
Тўсимлари лиманда?
Майли, британ арслони
Тиш ва тожин иржайтиб
Увласин нуқул.

Коммуна ҳеч бўлмас қул.

Сўл!

Сўл!

Сўл!

У ерларда,

Ғам тоғларидан нари

Серқуёш кенг ўлка бор.

Очликнинг негизидан,

Улатлар денгизидан —

Ўтиб миллион қадам босиб унга бор!

Майли, бизни қуршасин ёлланган ўғри банда!

Майли, пўлат ёғдирсин бериб зўр.—

Россия Антангага бўлмагай банда.

Сўл!

Сўл!

Сўл!

Шунқор кўзлар бўлурми хира?

Биз эскига мўралаб қараймизми-а?

Сен жаҳоннинг гирибонида

Пролетарлик бармоқларини

Жипсла бир карра!

Шоввоз кўкрак кериб олға юр!

Осмонни байроқлар-ла елимлашга тайёр бўл!

Ҳай-ҳай, ким экан у, ўнг оёқ босур?

Сўл!

Сўл!

Сўл!

МАЖЛИСБОЗЛАР

Тун ўтиб, кетидан тонг отар-отмас,
Ҳар кун кўраманки:
Одамлар қатор —
Биров комитетга,
Ё маҳкамага,
Бировлари — «бошқар»,
Бировлари «ма»га —
Хуллас: кўчаларга тўлиб югуришар,
Ҳар хил идорага оқар кишилар.
Кириб кетилдими идорага, боқ:
Қоғозлар ёмғири ёғар беомон,
Қирқ-эллик қоғозни ғоят муҳимроқ —
Дея хизматчилар кўтариб шу он
Тарқалишар тездан мажлислар томон.

Арз этсанг:
«Каттакон қилурми қабул?
Кўпдан овораман, солинг эсига». —
«Ўртоқ Иван Ванич мажлисга кетди
Тео¹ ва Гуконнинг² уюшмасига».

¹ Тео — Театральный отдел (Театр бўлими) сўзларининг бош ҳарфларидан тузилган. РСФСР Маориф Халқ Комиссарлиги қошидаги бош сиёсий оқартув бошқармасининг театрлар бўлимини шуңдай деб юргизар эдилар.

² Гукон — Главное Управление коннозаводство (Бош отчилик бошқармаси) сўзларининг бош ҳарфларидан тузилган сўз.

Юз нарвон юрасан, сени босар тер,

Тағиш:

«Бир соатдан кейин келинг!»

дер.

«Бошлиқнинг мажлисда бор муҳим иши:

Кооперативга бир шиша сиёҳ

Сотиб олишликни кўришар!»

Воҳ-воҳ!!

Аммо бир соатдан

сўнгра на котиб

ва на котиба бор,

Ҳамма ёқ холи!

Чунки то 22 ёшгача

Ҳамма хизматчилар бўлар экан банд

Комсомол чақирган мажлисда ҳали.

Кеч ҳам бўлиб қолди, тун келар ана,

чиқаман еттинчи қаватга яна.

«Уртоқ Иван Ванич келдиларми-а?»—

«Йўқ, а-бе-ве-ге-де-е-же-зе-комнинг

мажлисида улар бандлар ҳамона».

Дарғазаб кираман,

Мажлисга бирдан,

Бир вулқон сингари босиб кираман,

Ҳайқириб сўкаман йўл-йўлакай ман,

аммо одамларни,

одамларни-чи:

Нимта-нимта бўлиб қолган кўраман.

Ажабо, ё товба,

Бу қанақа сир!

Бу бечораларнинг ёртиси қани?

«Буларни сўйишган!
Улдиришгандир!»
Ақлим айниб кетиб бўлурман жинни,
Довдираб юраман наъралар тортиб.
Бирдан эшитаман гапирар котиб
Ғоятда хотиржам бир овоз билан:
«Улар иккитадан мажлисда бирдан
Ўтирибдилар айни замонда.
Кунига йигирма мажлис ўтказмоқ,
буларга улгурмоқ лозим экан-да!
Шу учун ноилож бўлинмоқ керак!
Белгача бунда-ю,
Қолгани —
Унда».

Ташвишдан мен бедор, ўтади кеча,
Мен хаёл сураман то саҳаргача;
Мунтаазир кутаман мен тонгни олис:
«Оҳ кошки
тагин бир қилиб ҳафсала,
бир кун чақирилса сўнгги бир мажлис,
ва унда кўрилса астойдил, холис,
Ҳар хил мажлисларни шунда бутунлай
Йўқ қилиш ҳақида яхши масала!»

ЎРТОҚ НЕТТЕГА

ПАРОХОД ВА ИНСОНГА

Мен бекорга сесканмадим.

Бу мени ҳайрон этди.

Ез фаслидай

қайнаб кетган

лиманга —

кирар эди

бурилиб

ўртоқ «Теодор Нетте».¹

Ҳа —

бу унинг ўзи-ку.

Яқин таниш у менга.

Нажот чамбараклари

кўзойнак — ликопчадай.

— Салом, Нетте!

Хуш келдинг,

келганингга мен мамнун:

Сен-ку, тирик экансан,

хурсанд бўлдим мен жуда!

¹ Теодор Нетте — Ташқи Ишлар Халқ Комиссарлигининг дипломатик куръери эди — 1925 йил 5 февралда муҳим дипломатик ҳужжатларни Латвия тупроғида, поездда ҳимоя қила туриб бандитлар томонидан ўлдирилган. Қора денгиздаги битта пароходга унинг номи қўйилган эди.

Тириклигинг далили:

арқон,
мўри,
дуд — тутун.

Ботумдан

то бу ерга
қозонларинг қайнабди...

Яқинроқ кел!

Саёзлик эмасми сен турган жой?

Эсингдами

одам бўлган маҳалинг,
Нетте,

Дипломатик купеда

ичишардик бирга чой?

Сен секинлаб ичардинг.

Уйқучилар хурракда,

Кўзингни узмас эдинг

сургучланган муҳрдан,

тинмай

гапирар эдинг сен Ромка Якобсондан¹,

ғалати терлар эдинг

шеърларни ёдларкан.

Тонгга бориб ухлардинг.

Тўппончада қўлларинг...

Қани, суқилмоқликка

кимнинг етарди ҳадди?

Уйлармидим,

атиги

бир йилдан сўнг сен билан

бир пароход шаклида

учрашармиз биз энди.

¹ Роман Якобсон — Маяковский ва Неттенинг ошнаси бўлган бир адабиётчи.

Пароход орқасида каттакон ой
 У нимталаб бўлибдир Гоят соз!
 Гўё бутун фазо юзини.
 у даҳлиздаги жангдан сўнгра
 Қолдириб келяпсан сен шоввоз —
 Китобий коммунага ярқироқ қон изини.
 «Китобда ишонарлар бир нави.
 ҳамма гап ҳам бўла беради!»
 Сенинг ишинг дерлар.
 коммунизмнинг «хулё»ни тирилтар тасодифий,
 Жипслашиб яшармиз, жисмини ва хулқини
 Шу ниятла — кўрсатар.
 темир онт ичиб, қайтмай.
 Истаймизки — ва на дор:
 Россия, Латвия,
 деб ажратмай,
 ҳамма инсон дунёда яшасин ақил, ҳамкор.
 Сувлар эмас, қон қайнар бизнинг томиримизда:

Биз юрамиз,— акиллар бизларга
тўппончалар,
биз ўлсак ҳам жисмимиз
ҳар хил пухта ишларда,
пароходда,
мисрада
гавдаланар, жонланар.
Кошки, узоқ яшасам
йиллар бўйи, ҳар доим.
Оқибатда —
шу орзу дилимни чулғаб кетди —
ўз ажалим соатин
кутиб олсам, дер эдим,
кутиб олгани каби
ўлимни
ўртоқ Нетте.

1926

гўё бизга томоша кўрсатгандай
МХАТ,¹

эшитилар

Москванинг тоза лаҳжаси,
Урмонлар тўсиб қўйган

уфқдан нари —
лойсувоқ кулбаларнинг

гуруҳи турар.

Похол томлар тагидан

ранг-баранг хари
кўзга ташланар.

Сен

қоп-қоп байтларни

тахлаб келтирсанг,

(талант,

танинг ҳажмига

сиғудай аранг).

жавобида

Украин йигити бирдан

Сени аяб қиқирлаб

кулиб қўяркан.

Масофалар чопади,

думи чўзилиб,

уларни қовуради

ошпаз офтоб,

энди

дудга бурканган

Харьковдан жилиб

¹ МХАТ — Московский Художественный академический театр (Москва Бадий академик театри) — Маяковский бу ерда москваликлар шевасининг рус адабий тилига негиз бўлганини эслатиб ўтади. (Ред.)

поезд
Ростов устига қилади шитоб,
Миллионлаб тонналик галла
пайқалда,—
уни дазмоллаганмиш
гўё рандалар,
кумуш Дон эса
буғдойзорлик зарҳалда —
Қалпоқнинг жиягидай
ҳамон ярқирар.
Паровоз
наъра тортиб хириллаб қолган,
ана,
бошланиб қолди
Кавказ ўлкаси,
тизма тоғлар чўққиси —
гоҳо каллақанд.
гоҳ қуёшда
пожарник мис дубулғаси,
Кечаман
даралардан
ҳуштакни қисиб,
Оплоқ оқариб ётар
қалпоқлар ва қор.
Ингушлар тикка турмиш
ханжарни сиқиб,
отланган
осетинлар
кузатиб боқар.
Тоғ
бошида
муз — булут,

қуйида:

жазира — ўт,
қуёш эса тўкар иод.

Тифлисликни

танирсан юз метрдан ҳам:
ботинкалар бурундор,

Кундузнинг қизигида
шляпа бежирим,
кезарлар беғам,

Тургани-битганлари

парижча пўрим.

Ҳар кимса

ўз тилида

алифни ёдлар,

ҳатто сонлар

у тилда тушга киради.

Ҳар уч кишидан бирин

олсангиз агар

Бор ўзига яраша тили,

миллати.

Бир кун

меҳмонхонага қўйдим лащ-лушни,

Бу жой номин

унутиб қўйганим учун

Бир хохолдан сўрадим

русча адресни,

хохол менга қайтарди жавоб:

«Нэ чую»¹.

Шояд

илмий мавзуга

кўчсалар агар,

¹ Украинча — «Тушунмайман» демакдир.

Тилшунослик қаърига киринг
 Турмушга бажуръат!
 кўзойнаксиз, кўзпанасиз боқ,
 ўз ерингда
 нималар яхши бўлса ол,
 ниманики сен кўрсанг Ғарбда
 маъқулароқ,
 уларни ҳам қолдирмай
 эгаллаб чанг сола
 Аммо сиз гараз билан
 бўяманг ростни,
 Қизил руҳни
 бўйй деб, бўлмангиз сарсон!
 Иниларим, ёш дўстлар,
 тинглангиз русни,
 кўзларингиз тикилсин
 Москва томон...
 Еши қайтган бир негр
 бўлганимда ҳам,
 эгаллаб олар эдим
 русларнинг тилин,
 машқ қилардим
 эринмай, бўшашмай, бардам,
 шу ваяданки,
 бу тилда
 гапирган Ленин.
 Октябрнинг тўплари,
 ўт-бўронлари
 кўчаларга
 қон бўлиб қуйилган маҳал,
 Киевлар,
 Тифлисларнинг, у заҳот, бари —

Москвада,
 толелари бўлар эди ҳал,
 Москва
 бир ҳукмрон арқон эмаски,
 Орқасидан судраса
 элларни сарсон,
 Москва
 мен рус бўлганим учунгинамас,
 у оташин байроқдай
 менга
 қадрдон!
 Уч чашмаси
 бор менинг
 нутқим — тилимнинг.
 Аслим менинг
 эмасдир
 анграйган қацап¹.
 Бобомнинг бири — казак,
 бири —
 украин,
 Туғилишим томондан
 грузин ҳисоб.
 Менда қоришган
 уч хил
 қоннинг қатраси.
 Мен ўзимга
 олибман шундай бир ҳуқуқ:
 иттифоқ бўйлаб
 сизнинг
 ва русбозларнинг
 Совмешчан² тоифасин
 боплайман қаттиқ.

1927

¹ Қацап — революциядан илгари русларнинг лақаби.

² Совет мешчанлари.

ЭНГ ЯХШИ ШЕЪР

Залдан
ёға бошлади
Улар
бошим қотириб
«Уртоқ Маяковский,
шеърингизни,
у бўлсин
баридан яхши».

Мен
қайси бир шеъримни
ўқисам экан?

Столга ястанибман
ўйланиб буткул:

Анов шеърим созмикан?
ёки:
бу — маъқул?

Бўш қолдирмай дея мен
одамлар хатин,

Қарсақ чалар

Ярославль шаҳри

кўп хушнуд.

Чемберлен нотасига

жавобан

гўё —

чақримларни

қоплади

чапакдан бўрон,

Шанхайда

дредноутлар

қилиб эҳтиёт

пўлат тумшуқларини

ўгирди,

қаранг!

Модомики,

олқишлар

бутун бир шаҳар —

газетанинг

бу оддий

хабарини, денг,

унга

шеърбозликлар

бўлмас баробар,

Энг зўр

шоир шуҳрати

бўлолмайди тенг.

Жаҳоннинг

ишчиларин

бир хонадонга

иноқ уюштиролган

қудратга

балли!

Чапак чалгин,
Ярославль тўқимачиси,
олқишланг,
жувозкашлар,
қувноқ, нашъали;
олқишлангиз,
нотаниш,
аммо қадрдон
Хитой элин
қулларин
меҳр ила ҳар он.

1927

НОЗИМ ҲИКМАТ

УМР ДАФТАРИДАН

1902 да туғилдим.
Иккинчи қайтолмадим туққан шаҳримга,
Орқага қайтмоқни ёқтирмайман мен.
Уч ёшимда Ҳалабда пошо бобомнинг
Саройида яшадим.
Ўн тўққиз яшаримда Москвада бўлдим мен
Коммунистлар университетиди.
Қирқ тўққизимда тагин
Москвада.
Партия Марказкоми қўноғи.
Ўн тўрт ёшимдан бери
Мен шоирлик қиламан.
Бир хил инсон бўлади,
Гиёҳларнинг анвоини билади.
Бир хил одамлар ҳам бор,
Балиқларнинг уруғидан хабардор.
Мен бўлсам хўп ошноман
Ҳар турли ҳижронларга.
Баъзилари ёддан санар
Юлдузларнинг отларин,
Мен эсам санайман
Умримнинг ҳасратларин.
Гоҳо ётдим зиндонларда,
Гоҳо ётдим ҳашаматли

Мусофирхоналарда.
Очликка ҳам дучор бўлдим,
Баъзан очлик эълон қилдим.
Шундай таом нави йўқки,
Мен тотмаган бўлсам уни.
Мени осмоқчи бўлдилар ўттиз ёшимда.
Ўттиз олтимда темир-бетон катакда
Тўрт метр энига, бўйига юрдим.
Қирқ саккизга кирганимда менга бердилар
Тинчлик учун курашмоқнинг азиз нишонин.
Элик тўққиз ёшимда мен ўн саккиз соатда
Учиб бордим Прагадан Гаванагача.
Ленинни мен кўрмадим, бироқ—
Тобутининг бошида навбатда турдим
924 да.
961 да унинг ҳайкали—
уни китобларидир.
Партиядан айирмоққа интилдилар ғанимлар,
иғволари ўтмади.
Ағдарилган бутларнинг
Остида мен қолмадим.
Эзилиб йўқолмадим.
951 да бир денгизда ёш бир йўлдошим билан
Юриб бордим мен ўлимнинг устига¹.
52 да чатнаган юрак билан
Чалқа тушиб тўрт ой кутдим ўлимни².
Мен севган хотинларни қизгандим девонадай.
Сира ҳасад қилмадим Чарли Чаплинга.

¹ 1951 йилда Н. Ҳикмат қамоқдан чиққандан кейин уни қайтадан қамаш хавфи туғилиб қолганида, яширинча ўз юртини ташлаб кетишга мажбур бўлган эди.

² 1952 йилда шоир Москвада қаттиқ касал бўлиб қолган эди (юрак хасталиги).

Хотинларга гоҳо ёлгон десам-да,
Дўстларимнинг гийбатин қилмадим ҳаргиз.
Ичдим, аммо ичкиликбоз бўлмадим.
Мен нонимни ўз пешона терим-ла,
Қозондим, топдим фақат.
Қандай улуғ саодат!
Бировларнинг кўнглин оғритмай дея—
Баъзан ёлгонладим ҳам.
Бировларнинг эвазига уялиб
Ёлгон дедим.
Поездларда юрдим мен,
Машинага, самолётга миндим мен.
Лекин, эсиз кўпчилик,
Буларга минолмайди.
Операга бордим мен.
Лекин, аттанг, кўпчилик,
Операга боролмас,
Балки номин ҳам билмас.
Кўпчилик бориб турган жойларга
Мен бормадим 21 ёшимдан бери
Бормай қўйдим
Жомига ва черковга, бутхонага, синагогага¹.
Ишонмадим жодугарга.
Аммо гоҳо қаҳванинг қуйқасида
Фол очтириб боққанман.
Асарларим босилмоқда ўттиз-қирқ тилда.
Аммо менинг Туркияда,
Менинг ўз турк тилимда
Таққиланган уларни нашр этмоқлик.
Мен саратон касалига йўлиқмадим.
Йўлиқишим зотан шарт эмас.

¹ Мусулмон, христиан, будда ва яҳудий динларига махсус ибодатхоналар.

Мен-ку бош вазир бўлишни ўйламайман.
Бунга сира қизиқмайман аслида.
Яна шуки,
Мен урушда қатнашмадим,
Тун ярмида бошпанада яширинмадим.
Бомбаловчи самолётлар остида
Мен йўлларга йиқилмадим.
Аммо, дўстлар, сизга бир сир:
Олтмишимга кирганда
Тушдим севги савдосига.
Хуллас калом, ўртоқлар—
Бугун Берлинда зерикиб қийналсам-да,
Мағрур айта оламан:
— Мен инсондай яшадим,
Бу ёғи умрим қанча,
Тағин қанча яшарман,
Бошим нелар кўргулик?
ким билсин!

Берлин, 1961 й.

11 сентябрь

ШАРҚ — ҒАРБ

(Асир Шарқнинг қутулиш кунига)

Пьер Лотига¹

«Сирру асрор!
Таваккал!
Қисмат!
Қафас, сарой, карвон,
гул фонтан!
Кумуш баркашларда ўйновчи султон!
Маҳарожа, подшо,
минг бир ёшида бир шоҳ!
Миноралардан осилган садаф кавушлар,
бурунлари хинали бибишлар
оёқлари билан чамбаракни юргизар.
Шамолларда кўк соқолли имомлар
азон қичқирар!»
Мана, фаранг шоирига кўринган Шарқ!
Мана, дақиқада бир миллион босилган
китобларнинг Шарқи!
Лекин, на кеча.
на бугун,
на эртага
бундай бир Шарқ
бўлмаган,

¹ Шарқ мамлакатларини фақат ажойиботларга тўлган экзотик материал деб тасвирлаган машҳур француз буржуа ёзувчиси.

бўлмайди!
Шарқ,
устида жулдур бандилар
жон бераётган тупроқ.
Шарқликдан бўлак ҳар кимнинг
шерикли моли бўлган мамлакат!
Очлик ва қаҳатдан ўлаётган юрт!
Лиммо-лим буғдойга тўлган омбор,
Европанинг омбори!
Осиё!
Американ дредноутларининг
сим устунларига—
сенинг хитойларингни
узун сочларидан
сариқ мум каби осадилар.
Ҳимолайнинг
энг юксак,
энг тик,
энг қорли чўққисидан
Британия офицерлари жаз чалдиради
қора тирноқли оёқларини толдиради
парияларнинг
оқ тишли ўликлари ташланган Ганга!
Онатўли¹ бошдан-оёқ
Ажнабийларнинг
таълим майдони бўлди!
Осиёнинг бағри тўлди!
Шарқ чидамас ортиқ.
Бездик кўп қаттиқ.
Уртангизда биронтаси
очидан ўлган ҳўкизимизга

¹ О н а т ў л и — Туркиянинг Осиё қитъасидаги асосий террито-
рияси.

жон бахш этса ҳам,
буржуй бўлса у,
кўринмасин кўзимизга.
Хатто сен!
Сен!
Пьер Лоти!
Сариғ чарм теримиздан
бир-биримизга юққан
терлама бити
сендан кўра яқинроқ бизга,
француз зобити!¹
Француз зобити сен,
чарос кўзли Оводани
бир фоҳишадан ҳам
тезроқ унутдинг!
Қалбимизга сен тиккан
Оводанинг қабр тошини
бир тахтапора нишона қилиб
ўққа тутдинг!
Билмаганлар
билсинлар шуни:
сен муттаҳамдан бўлак нарса эмассан!
Муттаҳам!..
Чириган фаранг матоларингни
юзда беш юз фойдасига Шарққа сотган
Пьер Лоти!
Шунча ҳам чўчқа бир буржуй экансан!
Моддадан ўзга руҳга ишонсайдим агар,
Шарқ нажот топган куни
сенинг руҳингни
кўприк бошида чормихга осиб
олдида бемалол чекардим папирос!..

¹ Зобит — офицер.

Мен қўлимни сизга бердим,
сизга бердик биз қўлимизни,
қучоқлангиз бизни,
Европанинг Сан-Кюлотлари!¹
Сурайлик ёнма-ён биз минган отларни!
Манзил яқин!
Боқинг!
Қутулиш куни энди саноқли.
Олдимизда Шарқнинг келгуси исён йили,
бизга қонли рўмолчасин силкитади!
Ва қизил отларимиз
империализм киндигини эзиб-эзиб
ўтади.

1927.

¹ Франция буржуа революцияси даврида (XVIII аср охирида) революцион халқ оммаларини «Сан-Кюлот» (яъни «иштонсиз») деб атаган эдилар.

ҲАЗАР ДЕНГИЗИ

Уфқлардан уфқларга
лашкар-лашкар кўпикли,
бинафша ранг гўлқинлар чопмоқда эди;
Ҳазар шамолларнинг тилида сўзлашар, дўстим,
Сўзлашар

ҳамда жўшар:

Ким айтган: «Чорт возьми!»

Ҳазар ўлик бир кўлга ўхшар!

Чегги-чеккаси бўлмаган

боши бўш, шўр сувлар Ҳазар, холос.

Ҳазарда дўст юради, с...й!..

душман юради!

Тўлқин бир тоғдир,

қайиқ бир кийик!

Тўлқин бир қудуқдир,

қайиқ бир пақир!

Қалқади қайиқ,

инади қайиқ,

йиқилган

бир отнинг

сиртидан тушиб

¹ Туркча ва озарбайжонча Каспий денгизини Ҳазар ёки Ҳазар денгизи дейдилар.

тиккайган

бир отга

минади қайиқ!

Ва туркман қайиқчи

рулнинг ёнида чордана қуриб ўтирган.

Бошида каттакон қора бир папах;

бу папах эмас шекилли,

жунали бир қўйни қорнидан ёриб

ўтқазган ўз бошига!

бу қўйнинг жуналари тушган қошига!

Қалқади қайиқ,

инади қайиқ.

Ва қайиқчи

«Туркманистонлик бир Будда ҳайкали» каби

рулнинг ёнида чордана қуриб ўтирган.

Лекин, шунда ўйламангки, Ҳазарнинг

қаршисида

қўларини кўкрагига қовуштириб у турган!

У бир Будда ҳайкалининг

тошли сукунати каби ўзидан амин

рулнинг худ ёнгинасида

Чордана қуриб ўтирган.

У боқади

қайиққа

ўралган

сувларга;

У боқади

бўлиниб

ёрилган

сувларга!

Қалқади қайиқ,

инади қайиқ,

Йиқилган

бир отнинг
сиртидан иниб
тиккайган
бир отга

минади қайиқ!

— Ёмон эсар экан шу қора ел, ёмон!
Ҳазарнинг ҳийласидан қутулгин омон!
Зора сени боппамасин шамоллар шу он!

— Ҳечқиси йўқ, биродар.

Қўлидан келганин

қила берсин у.

Қора ел қутуртсин

сувларни

Ҳазардан туғилган

Ҳазарда ўлар!

Қалқади қайиқ,

инади қайиқ.

Қалқади қа...

инади қа...

қал...

ин...

қал...

1928

XX АСРНИНГ САРГУЗАШТИ

Доя кампир
онамнинг танидан олди мени,
ва
йўргаклади бир кино билети билан.
Билетим —
учинчи даражали ўринлар.
Онам кийди кўйлагини,
Отам коржомасини —
йўлга гушдик...
Биз бораётган кинога
отам эллик йилдан буён
обуначидир,
онам — ўттиз йилдан бери...
Кинонинг уч эшиги бор:
Биринчиси олдида —
туртишади автомобиль эгалари,
тиқилишар фрак кийган жаноблар.
Иккинчиси олдида —
дўкончалар эгаси,
тор далалар эгаси...
Учинчи эшик эса
бизники.
Биз у ердан кирамиз.

Биз, яъни:
ишлаб чиқариш асбобларидан маҳрум инсонлар...
Ичкарида —

полислар¹ ўринларни кўрсатар
мизождарга.

— Буюрсинлар, бегим, ўтирсинлар!
ўтирадилар.

— Утиринглар!
ўтирадилар.

— Утир, ҳай қовоқкалла!
Утирдик.

Чироқлар ўчди.

Пианино чалинди.

Аппарат ишга тушди.

Пардада

Фильм номи кўринди:

«Йигирманчи асрнинг саргузаштлари»
деган ном.

Мазмуни шундан аён.

Йигирманчи аср —

тўрт қанотли бир самолётдан
рўмолча силкитади бизга.

Еқасида капитализм

очилади қовоқ гуллари каби.

Шу қадар кўпайди,

шу қадар узайдики,

қора мўрилар

сонларидан осилдилар

саф-басаф бўлиб

осмонда қаҳқашонларга.

Шунча тутун чиқди,

шунча ёғди қуруми,

¹ Полис — полиция ходимлари.

осмонда худованд фаришталарга
американ маркали плаш кийгизди...
Чикаголи бир миллионер
Улди симсиз телефон орқали
Токиодаги севгилисини.
Электрикли саҳналарда
машиналарнинг бир оғзидан қоқ гўшт
қўйсалар —

иккинчи оғзидан
шоҳдор сигирлар чиқиб келдилар.
Бир жуғрофия муаллими дарсда дедик:
«Сенегалли занжийнинг¹ ягона дарди
бетининг қора бўлганлигидур»...
Бу хабар Парижда тўполон туғдирди.
Франция мусгамлакалар министри буюрди:
пудра фабрикалари олинди сафарбарликка
Париждаги янгиликни эшитгач, Лондонда
парламент дарҳол қарор чиқарди:
орқаларига дум тақмаган ҳиндиларнинг
кесилади калласи.
Симсиз телеграф бу хабарни Ҳиндга
етказиб бўлмасдан боёнлар
Манчестер шаҳрида
кап-катта дум трести туздилар.
Шимолий қутбда эскимослар
бу аҳволни кўргани билан
отларига дум ёпиштирмаслик учун
ва териларини ўзгартмаслик қасдида —
юпқа япон косаларида
Килолаб рус чойи ича бошладилар.
Узун поездлар чопиб турган рельсларда,
Элик минг тонналик океан кемаларида

¹ Занжи — негр.

буюмлар таширлар мустамлакалардан.
Километрлар
савдо уйлари-ла боғландилар
бир-бирларига.
Саҳройи Кабирнинг нақ ўртасида
эълон миноралари тикилди.
Трестлар картеллар¹ билан тўқнашади.
Той-той моллар,
 бўёқлар,
 қанорлар,
 сандиқлар

Шарқдан Ғарбга
 Ғарбдан Шарққа югурар.
Қўшимча қиммат буюрди,
бу-юрди —
бу-ю-ди,
ва
эзилди пардага қозиқдай ҳарфлар билан
«Капитал»нинг биринчи қисмининг
 қўшимча қиймат боби.
Қўшимча қиймат —
ишчининг тўланмаган ҳақидир».
Отам, онам, мен, бизникилар
баб-баравар
ҳаммамиз бир оғиздан
 ўқидик буни.

Карл Маркс
қуйи солди соқолли, сочли бошини.
Парда қорайди, машина тўхтаб қолди.
Парда оқарди, чироқлар ёнди.
1932

¹ Картель — капиталистик мамлакатларда товар ва бозор устидан монополияни сақлаш учун йирик корхоналарнинг вақтинча келишиб тузган уюшмалари.

ТУН ШЕЪРЛАРИ

1

Энг ажиб денгиз—
 ҳали биз кезмаган денгиздир.
Энг ажиб гўдак —
 ҳали улғаймаган гўдакдир.
Энг ажиб кунларимиз—
 ҳали биз яшамаган кунлардир.
Ва сенга айтмоқчи бўлган
 энг ажиб сўзим
 ҳали айтмаган сўзимдир.

2

Чўкка тушдим, қараяпман тупроққа,
 майсаларга қараяпман.
Қўнғизларга қараяпман,
 яшил-яшил гуллар очган бутоқларга қараяпман.
Сен баҳор тупроғи кабисан севгилим,
 сенга қараяпман...
Чалқасига ерга ётдим осмонни кўряпман.
Дарахтларнинг бутоқларини кўряпман,
 учаётган лайлакларни кўряпман.

Сен, баҳор мавсумида
осмон кабисан севгилим,
сени кўряпман...
Тунда қирда олов ёқдим,
оловга мен тегаман,
сувларга мен тегаман,
емишга мен тегаман,
кумушга беланаман.
Сен, юлдузлар тагида
ёзилган бир оловсан, севгилим,
сенга тақиламан...
Мен инсонлар ўртасида яшайман,
севаман инсонларни.
Ҳаракатни севаман,
Тафаккурни севаман.
Курашимни севаман.
Сен курашим ичида бир инсонсан севгилим,
сени севаман.

3

Соат 21.
Майдон устида соат жом урди,
аллақайда ётоқларнинг
эшиклари бекилди.
Бу гал менинг бандилигим
сал узоққа чўзилди:
саккиз йил!
Яшамоқ умидли бир ишдир,
севгилим!
Яшамоқ:
сени севиш қадар
жиддий бир иш...

4

Сени ўйламоқ кўп гўзал юмуш,
 умидли юмуш.
 Дунёнинг энг хушхон овозин,
 энг ширин қўшиғин эшитиш каби
 лаззатли юмуш...
 Лекин, ҳозир умиднинг ўзи,
 фақат умидгина етмайди менга,
 мен энди қўшиқ тинглашни тугул,
 қўшиқ куйлашни истайман.

5

Утган кунлар хотиржам, қўмсамайман,
 — фақат бир ёз кечасидан қағъий назар,—
 ва кўзимнинг сўнгги марта липиллаши
 келгусидан келтиради сенга
 хушхабар.

6

«Болга тўлди мум ҳужралари»,
 яъни, кўзларинг қуёшга тўлиқ...
 Кўзларинг, севгим, кўзларинг
 эртага ётса-да тупроқда,—
 ўша бол бўлак бир мум ҳужраларин
 тўлдирмоқда давом этгуси...

7

Табиат—онамиз бир кун бизларга:
 —«Бўлди, бас, жигарим,
 Кулгилар, йиргилар муҳлати битди,
 бўлди, етади!
 Алвидо!»— дейди.

Ва кейин бошланар тагин қайтадан
Чексиз, чегарасиз, билониҳоя—
Сўзламас, тушунмас ва кўрмас ҳаёт.

8

Чиримас ойнадай тиниқ қиш куни
тоқ-тоза олманинг этин тишламоқ!..
Бу—менинг севгилим, бир арчазорда
эркин нафас олиш бахтига ўхшар.
Сени севишим ҳам шу тахлит, жоним!

1945

* *
*

Қамоқда ўтган 14 йил ортимда,
бу ёқда тагин 17 йил,
бир байроқ ҳилпирлайди калламда
қон каби қизил.
Бир хотин севаман,—
сут каби оппоқ,
бир қўшиқ айтаман,—
барча қўшиқлардан умидли.
Қўшиғимда инсонларнинг қувончи, алами,
ва кафтимда хотинимнинг қўлимга тегмаётган
қўли.

1950

ТҮРТЛИК

Гулим, икки кўзим қораси,
Мен ўлмақдан, ҳайиқмайман бил.
Аmmo, ўлим шаънимга сизмас,
Ҳозир ўлсам, виждоним хижил...

1959, август.

ВАСИЯТ

Уртоқлар, насиб бўлмаса кўрмоқ у кунни,
Яъни, озодликни кўрмай ўлсам мен,
Элтиб жасадимни,
Онатўлуда кўминг

бир қишлоқ қабристониди мени.
Бир ёғимда ётсин гўрида
Ҳасанбек отиб ўлдирган мардикор Усмон,
У ёғимда ётсин жавдаризорда
кўмилган, ҳали қирқи чиқмаган
шаҳид бўлган шўрлик Ойша.
Қўшиқлар-ла ўтсин тракторлар гўрим ёнидан.
Саҳарда, ойдинда етиб келсин менга —
соф инсон ва ёниқ бензиннинг ҳиди
Шерикли далалар, каналларда сув...
На қурғоқчилик ва на жандармалар таҳдиди
Биз бу қўшиқларни албатта эшитмасмиз,
тупроқнинг остида ётар чўзилиб
чирик қора шохлар каби ўликлар,
тупроқнинг остида қар ва кўр, тилсиз,
Аммо бу қўшиқларни куйлаганман мен
ҳали айтганларим рўёбга чиқмасдан,
сезганман ёниқ бензиннинг ҳидини —
тракторларнинг ҳатто расмига
боқмасдан.

САМАД ВУРҒУН

НЕГРНИНГ ОРЗУЛАРИ¹

(Достон)

У минбарга чиқиб олди. Сўзламасдан турди бир дам;
Қошларини чимирдию, ўйлаб қолди шунда бирпас.
(Баъзан мардлар қиличларин суғуради лол, индамас,
Аммо улар қаршисида бўйин эгар бутун олам...)
Салон тамом таажжубда... Жимлик босди уни шу он,
Қора негр минбарда-ю, термилибди унга минг кўз...
Бу шеърият лавҳасига боқар эдим мен ҳам ҳайрон,
У хаёлчан кўзларида ўқир эдим кўп маъно — сўз...
Ўйлайсанки қандай шўрлик; бу дунёга у туғилган
Кундан бошлаб бир кулбада аза тутган ўз онаси,
Лекин ундан айрилмаган: жигарпора ўғил экан,
Кеча-кундуз нон кўйида нола тортган ҳар алласи...
Унинг оғир қарашида булут ўйнар, яшин чақар,
Паҳлавоннинг зўрлиги бор унинг чапдаст билагида.
Қайта-қайта назар ташлаб одамларга яна боқар;
Ҳали ёпиқ бир китоб бор ҳасрат тўла юрагида...
Қуюқ булут қуюлар-ку!

Бу ҳукмидир табиатнинг;

Қора негр сўзлай кетди:

«Мен бир негр, санъаткор ҳам!

Ўттиз йилдан ошиқдурки, фарзандиман бу санъатнинг,
Мени фақат одам эмас, шоир деб ҳам туққан онам!

¹ Достон қисқартиб олинди.

Америка! Янги дунё! Менинг туққан ватанимдир;

Бобомнинг оқ сўнгаклари чириб кетмиш бу тупроқда...
Меникидир сув ва ҳаво, меникидир кўклар ва ер,
Орзуларим ин сололган ҳар бутоғу, ҳар япроқда.
Мен севаман ўз юртимни эзгу ишқу муҳаббат-ла,
Рассом дилим жазман бўлди ҳар оқшомга, ҳар саҳарга,
Мен яратган лавҳаларим бағишладим шафақларга...
Вақтингизни кўп олмайин!

Айтинг-чи: «Мен бу санъат-ла,
Бу ҳунар-ла ер юзида яшамоққа ўрним борми?
Ахир рассом бошпанасиз, нурсиз асар яратарми?..»
Унинг қаро кўзларидан гўё чақмоқ чақиб ўтди,
Юрагининг қизил қони юрагимга оқиб ўтди.

* *
*

Негр ўйчан. Салон хомуш... Уйлайсанки, бутун жаҳон
Разм солиб уни тинглар, китобхоним, қунт билан боқ —
Кўрасанми, у кўзларда ялт-ялт этиб шуъла шу он
Юзидаги ғам достони аён бўлди варақ-варақ:
«Дарбадарлик кунларида қорин очса, сувсаб қолсам,
Бир ошхона эшигини йўловчидан сўраб олсам:
«Юзинг қора!..» жавоблари ҳар қарашда ёзилгандай,
Айтинг, ахир, таққирларга чидаб турай мен тобакай?
Қонунларнинг қора ҳукми қораларга бермас ҳуқуқ:
Шаҳарларга бориб қўнмоқ, аллақачон, бизга тақиқ!
Ҳа! — деб қўйди қора негр, — ватан менга худди ғурбат.
Мени бевақт қаритган ҳам шу жудолик, шу машаққат».
Салондаги жимжитликнинг маъносига тушунаман;
Кишиларнинг кўзидаги шафқатларга ошиноман.
Қарашларда ажабланиш тўлқин каби, булут каби,
Қора негр ғазабидан энтикади кўп асабий...
«Америка, янги дунё, ватанимдир дедим боя;

Кўп севаман она юртнинг шовиллаган сойларини,
Қор изғиган қишларини ҳамда баҳор ойларини.
Мени туққан қора ерда: кумуш, гавҳар, зар — дастмоя...
Лекин менинг бу тупроқда яшамоққа ҳақим борми?
Ватанжудо бўлиб юрмоқ одамзодга сазоворми?

* *
*

Бу ўт сўзлар боис бўлди юракларнинг куйишига,
Бу дамдаёқ назар солдим ўнг ёғимда бир кишига:
У терлаган кўзойнагин чап қўл билан артар эди,
Таъна тўла жоҳил кўзи иблисдан ҳам баттар эди.
Кўзларини узмас эди у негрнинг лабларидан,
Бўри янглиғ тишларини ғижирлатар ҳайвон, тубан.
Гоҳ бўзарар, гоҳ қизарар безгак тушгандек жонига,
Соя тусли қора панжа чангал солган виждонига...
Аччиқ қилиб ғунжайгани калавага ўхшар баъзан,
Гўё бирдан илон каби сачрагудай ўз ўрнидан.
У бадқовоқ... Ўзи писмиқ... Кўзи кўм-кўк... Ранги заъфар,
У фитналар арзандаси... юздан ёғар найранг, заҳар.
Ким бу жаноб? Бу — Тейлердир! Шляпалик бир иблисдир,
Юрагимда бир садо дер: инглиздир, инглиздир!..
Дарёлардай қайнаб кўзларимга тепар қоним,
Хотиримга келиб қолар 26 қаҳрамоним!
Негр қизиб, арслон каби кериб олди кўкрагини,
Гур товуши тўлқинлатар эшитганлар юрагини:
«Ҳавасларга тўлиб баъзан
Саёҳатга чиқаман мен.
Ўз рассомлик чўткам учун
Ранг тўплай деб чечаклардан.
Хоҳлайманки: қариш-қариш
Кезай ватан тупроғини;
Кузак келиб сарғайтмасдан

Дарахтларнинг япроғини —
Сайр айласам тоғу тошни,
Қоялар пайваста кошни —
Соядай устимга солсин,
Кўнглим қуши илҳом олсин
Қанот ёйсин бир чаманда...
Армоним шу: мен истайман
Булутларнинг маммасидан
Тоғлар боши сут эмаркан,
Бу нашъали табиатдан,
Чин борлиқнинг ҳаммасидан
Илҳом олиб ёзай мен ҳам
Ҳеч туганмас саодат-ла.
Ижодимнинг сўлим қизи
Қутлаб турсин бахтимизни —
Ғоят эзгу маҳаббат-ла;
Мен ҳам кўриб кўп шод бўлай,
Ғам мулкидан озод бўлай.
Бу ижод-ла, бу санъат-ла.
Узун-узоқ суриб хаёл
Дейман — кошки кўрмай завол —
Юртнинг ёзи ва қишида
Ҳаёт кўрсам, дунё кўрсам!
Ҳар кишининг қарашида
Азиз, қутлуғ маъно кўрсам!
Ҳар гўдакнинг кулгисидан
Юрагимга ёруғ қўнсин,
Ётган қуёш қалқиб эртан
Уйқусидан тез уйғонсин —
Оламларни нурга чулғаб...
На қул кўрай ва на жаноб,
На авахта ва на зиндон!
Жаҳонгирлар дунёсидан
Қолмасин бир нишона ҳам.

Оқюзлик ҳам, қора юз ҳам
Эркин-эркин нафас олсин.
Мен яратган лавҳаларда
Инсон меҳри голиб бўлсин
Ўз меҳнату ҳунари-ла;
Бу озодлик кунлари-ла
Инсон дили сирдош бўлсин;
Олқишлангиз бу ниятни!
Бу муқаддас шеъриятни!
Дунёмизнинг минг миллати
Қасам ичиб қардош бўлсин,
Бир байроққа сирдош бўлсин!..
Бу соф тилак билан яшар эканман,
Гоҳо бошим олиб чиқиб уйимдан
Ҳафталар бўйича мен оч ҳам қолсам,
Ёвфонгина нонга муҳтож ҳам қолсам,
Тун бўйи мижжа ҳам қоқмаса кўзим,
Зулматда ўтса ҳам куним-кундузим,
Яёвлаб кечсам ҳам тошқин сойлардан,
Кўксимда музласа қорлар дафъатан,
Харсанг қонатса ҳам оёқларимни,
Аёзлар тўнғитса бармоқларимни —
Ватан тупроғига жазман хаёлим,
Барибир завқланар бу саёҳатдан;
Гўллик туюлмасин сизга бу ҳолим,
Асти кечолмайман мен шу одатдан.
Кезмасам, кўрмасам, тўйиб олмасам,
Гўзаллик ишқидан тўйиб олмасам;
Сўнар санъатимнинг ишқи, ҳаваси;
Тупроққа чамбарчас рассом нафаси!
Аммо кеч кирганда ҳаво қорайиб,
Уфқнинг манглайи шу чоқ торайиб
Совийди мен кўрган у зумрад сувлар,
Совийди сийнамда ўтли орзулар...

Термилиб кечанинг зиқ ҳавосига
Жондорлар қайтади ўз уясига.
Нью-Йоркда ловиллаб чироқлар ёнар,
Салонлар ранго-ранг тусга бўялар.
Шоҳига ясоқлик хонмонлардан
Раққоса қизларнинг уни юксалар.
Мен бўлсам: тепамга осмонлардан
Ёгинли-ёғмирли булутлар келар.
На бир бошпана бор ва на ётоқлар;
Мен учун бекикдир меҳмонхоналар.
Унда нашъа қилиб ёғади оқлар;
Чунки қора туққан бизни оналар...
Ҳа!

Онам мени ҳам туғибди қора;
Сизлар ҳам кўринглар, симсиёҳ терим...
Денгизчи бўлса ҳам менинг ҳунарим,
Негр бир рассомга, айтинг, не чора?
Дунёда менинг ҳам ватаним борми?
Ватансиз инсон ҳам инсон бўларми?»
Нега бу рассомнинг дили ёқилар?
Демакки, суякка пичоқ тақалар!
Йўқ!

У тек турмайди, жасур санъаткор!
Ҳайрон бўлиб қарар салондагилар.
Негр давом этар, овози мунгли,
Ўтга ёқилгандай жигари, кўнгли.
Юзида бўронли қиш рақс этгандек,
Кўзидан ёғмоқда дилининг қаҳри,
Очиб ташлагандай дардларин барин,
Зални қалтиратди гулдурос қарсак!
«Ҳа, шундай, мен негр! Негр бир хотин
Мени эмизгандир кўкракларидан,
У бахтсиз онанинг фарзандидурман...
Оҳ, она! Оламда сен бўлмасайдинг,

Балки худога ҳам бўйин эгмасдим,
Фақат сенинг ишқинг, фақат ўз номим
Сутингнинг файзидан олган илҳомим
Менга далда берди, дунёни кездим...
Эркинлик ошиғи бўлса ҳам отим,
Ўзим бирор кун ҳам эркин бўлмадим!
Йўқ!

Мендан ранжима, азизим, онам!
Кўрнамак бўлмади фарзандинг бешак,
Ибодатгоҳлардан исмингдур юксак,
Дунё бир томону, сен ҳам бир томон,
Оҳ, муқаддас ватан, азиз онажон!
Йўқ, йўқ!

Унутмадим мен ўз аслимни,
Ўз қора наслимни, негр наслимни!
Томирсиз дарахтда мевалар битмас,
Одамзод насабу наслин унутмас!»

* *
*

Негр бунни айтди зўр виқор ила,
Кўкка сиғмайдиган ифтихор ила.
Офтоб порлади унинг юзида,
Чақмоқлар чақнади жиддий кўзида,
Лаблари титради барг каби бирдан;
Сочлари оқарган негр кампир ҳам
Унинг кўзларига бу дам кўринар,
Оппоқ сочларидан сочилар нурлар...
Ўғлига дер эди: «Омон бўл, бор бўл!
Менинг оқ сутимдан сен миннатдор бўл!»
Артиб рўмолчага пешона терин,
У яна варақлар ҳаёт дафтарин:
«Оҳ, бизнинг боболар кўп жафо кўрди,

Тонгнинг хандасига интизор юрди.
Кулмади саодат, у жонон пари,
Ишқу муҳаббатнинг бахтли кунлари...
Кўрмадик меҳнатнинг кулар юзини,
Кул қилиб олишди, сотишди бизни.
Қиличдан ўтказди бизни бу оқлар...
Лоладай қизарди Амазо наҳри.
Оҳ, қириб тугатди бизни олчоқлар;
Кетди негрларнинг футури, баҳри.
Бир тупроқ фарзанди, мен бир рассомман,
Қани, қонунларни ёзсак янгидан...»
У хўрсиниб нафас олди, индамасдан турди бир дам;
Унинг сайёр хаёлида пайдо бўлди гўзал олам.
Москвага кўчар фикри... Қизил майдон ошиб-тошар;
Олисларда ботган қуёш шаҳар билан видолашар...
Ёнар Кремль юлдузлари, ёқут каби шуълаланар,
Сағананинг мрамарига ёруғ тушар, нур эланар...
Унда ётган бир қуёшнинг ҳарорати ҳеч бўлмас кам,
Унинг ҳаёт боғчасида фарқ қилмайди қиш ва кўклам.
Эллар унинг таъзимига оқиб келар гуруҳ-гуруҳ,
У Лениндир! Мангу нажот байроғидир юксак, улуғ...
Инсоният фахрланиб қарамоқда қудратига;
Минг бир илҳом, зийнат берар шоирларнинг санъатига...
(Менинг ҳам сўз рубобимнинг торларидан чиққан садо
Гоҳ Бокуда қўшиқ куйлар, гоҳо сайрар Москвада,
Азиз дўстлар! Қуриганмас сийнамдаги шўх ирмоқлар,
Эл созини, эл сўзини юз-юз йиллар эл ардоқлар!)
Ярим кеча... ҳовур босиб мизғимоқда улуғ шаҳар;
Тиниб қолди ер ва кўкнинг қалбидаги тирпинишлар.
Фақат Кремль биносида бир хонада чироқ ёнар,
Бир кишининг буюк қалби минг илҳомдан оловланар.
Унинг кўзи ўнгидадир ер юзининг харитаси —
Ҳар миллатнинг ўз толеи, ҳар тупроқнинг ўз нафаси!..
Гоҳо унинг сайёр фикри кезар араб элларида,

Негрлар-ла ўтиришар Африканинг чўлларида.
 Баъзан айтар ўз-ўзига:— зўр курашлар борар Чинда...
 Мард ўғлонлар жавлон қилиб қилич чопар ўт ичида!..
 У ҳурматлаб ёдга олар қурбонларнинг ол қонини,
 Сорбон бўлиб йўлга бошлар ҳар озодлик қарвонини.
 Ҳиндуларнинг қўлидаги кишанларга қараб ҳар дам,
 Пайқайдик: тутақишиб олов чиқар юраклардан..
 Кўриб Бомбай ишчисининг кафтидаги қадоқларни,
 Яшин бўлиб фикри ёрар зулматларни, йироқларни.
 Қараб юнон тоғларининг қорли, музли тепасига,
 Кеча-кундуз қулоқ солар замбараклар наърасига..
 Унинг кўзи ўнгидадир ер юзининг харитаси —
 Ҳар миллатнинг ўз толеъи, ҳар тупроқнинг ўз нафаси:
 Боқар экан бу кунларнинг, бу йилларнинг маъносига,
 Дерки:— Тарих ўлим ёзар жаҳонгирлар дунёсига!
 Ҳа, негрнинг хаёлидан ўтиб борар бу саҳналар,
 Унинг куюк юрагида жонланади нелар, нелар!
 «Қаранг,— дейди,— мен сураман ўз озодлик қарвонимни,
 Ўз қўлим-ла яратурман баҳоримни, армонимни.
 Америка! Яхшилаб уқ, поездимнинг илк товушин!
 Нафасимнинг оловидан бўлиб қолди у оташин...
 Америка, ҳар ҳукмнинг ўзига боп замон келар!
 Билиб қўйки, бандаларнинг ўч олиши ёмон келар!»
 Энди негр бу минбардан кўп савлатли тушиб келар,
 Унинг оғир қарашида умид сочар нур-шуълалар...
 У ажални енгиб чиққан бир касалдай уйғонганди.
 Зўр товуши дунёларни янгротиб кетган эди...
 Бу зўр товуш яшин бўлиб фазоларга отиларкан,
 Зарбасидан Труменининг қулоқлари йиртиларкан.
 Унинг карахт гавдаси ҳам бизиллайди, ўзи гаранг,
 Оломонлар келаётир қатор-қатор босиб, қаранг!
 «Яна очлик! Яна танглик! Иш ташловлар, яна исён!..»
 Бу ташвишлар уни қийнар худди дорга осгансимон...
 Қора негр рост айтади: ўч олгани замон келар,

Қора қуллер дунёсининг қасоси кўп ёмон келар!
Черчилънинг ҳам кўзларига қанот ёяр бир тажанглик,
Уни бўғиб панжасида эзиб ташлар қора танлик.
Кекса иблис нима ўйлар? Мўлжалида унинг нима?
Жундор қоши чимирилгач, ўйлар қандай макру ҳийла?
Яна ўлим шарпасидек чўзмоқдами панжасини?
Эски қассоб сўймоқчими одамнинг бир қанчасини?
Ёки яна пистирмада пода пойлар бу қарт бўри?
Ё ўлакса излаб юрар эл-юртларда йиртқич ўғри?
Нима ўйлар айғоқчилар дунёсининг каттакони?
Жаллодларнинг, фашистларнинг, қароқчилар дилу жони?
Ваболарми гавдаланар унинг машъум кўзларида?
Ёнғинларми оловланар Нерон каби назарида?
Нима ўйлар қари иблис? Унинг фикру зикри нима?
Ўсиқ қоши чимирилганда ўйлар қандай макру ҳийла?
Наҳот яна занжирларин узиб чиқар у қарт кўппак?
Наҳот бебақт ўлимларни, қиргинларни қизитажак?
Мутлақо йўқ! Кўҳна Шарқнинг фарзандлари уйғонгандир.
Тилка-тешик байроқларнинг туси қонга бўялгандир.
Жаллодларга бўйин эгмас қадим Миср эҳромлари,
Йиртар аза кўйлагини кўкнинг ғариб оқшомлари.
Ҳимолайнинг чўққисида ёз қуёши айланмоқда,
Қорли тоғлар янғирайди, оқар сойлар лойланмоқда,
Тўп тутуни бурқирайди тигиз ўрмон орасидан.
Булоқсимон қон қайнайди йигитларнинг ярасидан.
Буддаларнинг китобини йирта солиб варақ-варақ
Темирлардан, пўлатлардан кўйлак княр қора тупроқ.
Коммунизм байроқлари қаторлашиб келиб ўтар,
Англиянинг тош бағрини найза каби тилиб ўтар.
Гоминданнинг қўшинлари туёқлари кўпган хачир.
Чан Кай Ши кўп талвасада, унинг тахти ғажир-бужур...
Кўҳна Румо! Ярим тунда кўкка қуёш чиқиб олди,
Табриклайман, Тольяттининг яралари битиб қолди!
Яна жангда жавлон қилар, қизил байроқ қўлидадир,

Унинг ишқи, муҳаббати миллионларнинг кўнглидадир.
Оқим бўлиб катта-кичик саломига келар бари,
Кўҳна Румо! Қўйнингдаги кўрганларим: халқ сафлари.
Қаҳрамонлар қиличларин чайқашади қизил қонда,
Буни кўргач питирлашар дуохонлар Ватиканда...
Бу томонда яна Париж ер ва кўкни хўп қулатар:
Ишчи қардош оқ кунларнинг эшигини тақиллатар,
Чўкичини бир ёқ қўйиб олар экан яроғини,
Тепасида ҳилпиллатар коммунарлар байроғини.
— Сотқинларга ўлим!— дейди мард ўғлонлар, ботир қизлар,

Марат каби ялов ушлаб ҳамла қилар французлар.
Бунда гоҳо улуг шаҳар тўлқинланар океандай;
Гоҳо эса томир қотар жон берувчи бир инсондай.
Поезд тўхтар... Йўллар хомуш... Ер қимирлар оғир-оғир,
Тилим-тилим алангадай қарашлардан ғазаб ёғур.
Европанинг ўғиллари қинга солмас қиличларин,
Жаҳонгирлар сезмоқдалар ноилож ўз ўлишларин...
Нақ шу маҳал Кремлда бир хонада чиरोқ ёнар,
Бир кишининг буюк қалби минг илҳомдан оловланар.
Кўзларининг ўнгидадур ер юзининг харитаси —
Ҳар миллатнинг ўз толеи, ҳар тупроқнинг ўз нафаси...
У боқаркан бу кунларнинг, бу йилларнинг маъносига,
Дерки:— Тарих ўлим ёзар жаҳонгирлар дунёсига!..

1948 йил, октябрь

СУЛАЙМОН РУСТАМ

УЗБЕК ҚАРДОШ

Ўзбек қардош! Сени ҳар кўрганимда—
Нозик торда гўё диллар жаранглар.
Қўшигимга қўшганимда сен овоз,
Оқар сойлар, жўшқин селлар жаранглар.
Кўп севаман менга туғма тилингни,
Қаттиқ-қаттиқ сиқаман ўнг қўлингни,
Келганимда сенинг озод элингни,
«Ҳай, қардош!» деб ширин тиллар жаранглар.
Ўзбек қардош! Бор кўнглимда ҳурматинг,
Туганмасдир бойликларинг, сарватинг,
Ер юзига ёйилганда шуҳратинг,
Бир оғиздан ҳамма элда жаранглар.

1959

ТУҒМА ШАҲАР

Тошкент, қадим шаҳар, қулоқ сол бир оз,
Қардошинг Боқунинг шоир ўғлига.
«Жон» дейди бағрингда куйлаган бу соз,
Боғингда, боғчангда жой кўрсат унга.

Оғзимдан тушмайди шуҳратинг, отинг,
Сухбатда мен нуқул шаънингни дейман.
Кўзимдан бир лаҳза йироқ бўлмадинг,
Мен сени ҳар қайда ватан атайман.

Бирдир байроғимиз, бирдир орзумиз,
Бирдир қўшиғимиз эл орасида.
Пайқар соф ишқимни ҳар йигит, ҳар қиз
Шоир кўксимдаги сўз дарёсида.

Эй зангор гўппили, гул кийган шаҳар,
Она бешигисан қаҳрамонларнинг,
Манглайда қуёшдай порлайди зафар,
Иссиқ қучоғисан мард инсонларнинг.

Мен сенга мафтунман йиллардан бери,
Менинг армонимда, тилагимда сен.
Ўзбек қардошимнинг дилбар шаҳари,
Туққан шаҳаримдай юрагимда сен.

1959

ОЗОД*

Отинг Озод, ўзинг озод, тилинг озод, сўзинг озод,
Дўстларингдек озодларнинг ватанида туғилибсан.
Кулар кичик кўзларингда мен хоҳлаган буюк ҳаёт,
Азиз болам, сен-ку, менинг ўз борлиғим, ўз ўғлимсан!

Томирингда оқар қоним,
Тасаддуқдир сенга жоним!

Яхши-ёмон ёзганимни сарроф каби кечир кўздан,
Емонини кўм тупроққа, яхшисини танлаб қутқаз.
Мен ўз шеър саройимни бино қилдим содда сўздан,
Сен ҳам юрак дўстларингга ҳар сўзингни бундай ўтқаз.

Кўзим сенсан, ўзим сенсан,
Болдан ширин сўзим сенсан!

Партиянинг мен рядовой аскариман юзи очиқ,
Бу азалдан ёзилгандир менинг умр дафтаримда.
Сен эрталаб бахтим каби қуёш-ла бир олдимга чиқ,
Кўзларингнинг нури кулсин олис кўрар кўзларимда!

Энг хуш орзу, тилагимсан,
Тегиб турган юрагимсан!

Мендан кейин душманларга мендек кўксинг керарсан сен,
Тинчлик учун курашларда тўп қақшатмас қалъам каби.
Аммо мени унутсанг-да, ғам емасман дунёда мен,
Сени тупроқ тагида ҳам эслагумдир болам каби.

Тўп қақшатмас қалъам сенсан,
Ёлғиз, азиз болам сенсан!

1959

* Шоирнинг ўғли.

ШЕЪР НИМА?

Шеър нима? — сўради мендан оғайним кеча.
Дедим: — Дўстим, азизим, тингла, айтай қисқача.
Шеър — биз кўраётган ҳаётнинг оҳангидир,
Бизнинг она тупроқнинг ўчмайдиган рангидир.

Унинг башар-ла тенгқур қадим тарихи бордир,
Шеър — кўнгиллардаги энг ширин орзулардир.
Шеър — яъни: курашнинг, юксалишнинг ўзидир,
Шеър соф юракларнинг қулоғи ва кўзидир.

Шеър унар шоирнинг тўлқинли ҳавасидан,
Одамлар илҳом олар товуш ва нафасидан.
Унинг сўзи, овози ҳаёт билан умрдош,
Шу учун шоир ёшга тўлса-да, ҳамиша ёш.

Биласанми, шеър — у қандай кийим кияди?
Бил: либоси оҳангдир, вазндир, қофиядир.
Буларсиз қўшиқ соқов, ҳиссиз қора тош каби.
Япроқлари тўкилган яланғоч ёғоч каби.

1957

МЕНСИЗ

Бир кун бу дунёдан ўтаман мен ҳам,
Юлдузлар, ой, қуёш чиқади менсиз,
Айрилиқ шарбатин тотаман мен ҳам,
Одамлар чаманга боқади менсиз.

Ҳаёт ёзилади чўзиқ йўлларда,
Айланар дунёни қиш ҳам, баҳор ҳам,
Ёмғир ҳам, дўллар ҳам, пағалаб қор ҳам —
Кўкда ер юзига ёғади менсиз.

Еллардан қимирлар адл тераклар,
Тупроқдан қалқади гуллар, чечаклар.
Лоладек кулади дардсиз юраклар,
Дарёлар, булоқлар оқади менсиз.

Фарқланмай қолади қишлоқ ва шаҳар,
Хушвақт умр кўрар авлоди-башар.
Улуғ айёмларда бахтли йнгитлар
У айём қўлини сиқади менсиз.

Бахтини бахтимда топади олам,
Учириб қўйилар луғатдан «алам»,
Ватаннинг ерини, қўлида қалам,
Шоирлар сайрга чиқади менсиз.

Армонли тугамас дунёда йўлим,
Менинг нури-дийдам ягона ўғлим,
Юртнинг дилбарига бағишлаб кўнглим,
Қўлига узукни тақади менсиз.

Шод даврон суради бу туғма эллар,
Севиб севилади озод кўнгиллар,
Йигитлар қалбида танноз гўзаллар
Яна ишқ ўтини ёқади менсиз.

1956

ИЛК МУҲАББАТ

Севиб севилганлар кўп яхши билар,
Бўлмас-кан вафоси илк муҳаббатнинг.
Пойлайди ошиқни то қабргача
Ширин можароси илк муҳаббатнинг.

Менинг айтганларим шикоят эмас,
Юракни ёқувчи ҳикоят эмас,
Ҳақиқий ошиққа кифоят эмас—
Туганмас жафоси илк муҳаббатнинг.

Севгисиз гул, чечак битмас, эй кўнгул,
Инсон муродига етмас, эй кўнгул,
Негадир, билмайман, кетмас, эй кўнгул—
Бошимдан савдоси илк муҳаббатнинг?

Бу дардга не қилгай Луқмоннинг қўли?
Қўлимга тегмасдан жононнинг қўли —
Қоқди қопқамизни ҳижроннинг қўли —
Шуми-кан маъноси илк муҳаббатнинг?

Мен уни севгандим бир илк баҳорда,
У мени тишлади бўронда, қорда,
Ҳар яра соғайиб унутилар-да,
Соғаймас яраси илк муҳаббатнинг!

1944

БАДИИИ АСАРЛАР

- «Лойим соқчи». Шеърлар, 1932, Тошкент — Боку.
«Ун шеър». Шеърлар, 1933, Тошкент.
«Ундошларим». Шеърлар, 1933, Тошкент.
«Учинчи китоб». Шеърлар, 1934, Тошкент.
«Жумҳурият». Шеърлар, 1935, Тошкент.
«Ун икки». Шеърлар, 1937, Тошкент.
«Сайлов кўшиқлари». 1938, Тошкент.
«Янги девон». Шеър ва дostonлар, 1939, Тошкент.
«Кураш учун?». Шеърлар, 1942, Тошкент.
«Жанг ва кўшиқ». Шеърлар. 1948, Тошкент.
«Кўнгил дейдики...» Шеърлар, 1944, Тошкент.
«Жалолиддин Мангуберди», тарихий драма, 1945, Тошкент.
«Искандар Зулқарнайн». Поэма, 1946, Тошкент.
«Ун беш йилнинг дафтари». Шеър, баллада ва дostonлар, 1947, Тошкент.
«Қисмат». Поэма (уйғурча), 1946, Тошкент.
«Юрт шеърлари». Шеърлар, 1948, Тошкент.
«Замон торлари». Шеърлар, 1949, Тошкент.
«Олқишларим». Шеърлар, 1949, Тошкент.
«Шуъла». Шеърлар, 1950, Тошкент.
«Чорак аср девони». Шеър, баллада, рубоий ва дostonлар, 1958, Тошкент.
«Тошкентнома» (поэма). 1959, Тошкент.
«Улғай ёш авлод». Шеърлар, 1960, Тошкент.

- «Ииллар ва йўллар». Шеърлар, 1961, Тошкент.
- «Шеърлар». 1964, Тошкент.
- «Мирзо Улугбек». Беш пардали шеърӣй тарихӣй фожиа, 1964, Тошкент.
- «Хиёбон», 1967, Тошкент.
- «Улуг Октябрь». Шеърлар, «Еш гвардия», 1968, Тошкент.
- ШАЙХЗОДА. Асарлар.** Олти томлик. Биринчи том. Шеърлар. Фафур Гулом номидаги Адабиёт ва санъат нашриёти, 1969, Тошкент.
- ШАЙХЗОДА. Асарлар.** Олти томлик. Иккинчи том. Шеърлар, рубойлар, балладалар, поэмалар. Фафур Гулом номидаги Адабиёт ва санъат нашриёти, 1971, Тошкент.
- ШАЙХЗОДА. Асарлар.** Олти томлик. Учинчи том. Драма. Фафур Гулом номидаги Адабиёт ва санъат нашриёти. 1972, Тошкент.
- ШАЙХЗОДА. Асарлар.** Олти томлик. Тўртинчи том. Алишер Навоӣй мероси борасидаги илмӣй тадқиқотлар. Фафур Гулом номидаги Адабиёт ва санъат нашриёти, 1972, Тошкент

РУС ТИЛИДА

- «Стихи». 1935, Москва.
- «Грозой рожденные». 1941, Ташкент.
- «Сердце говорит». 1944, Ташкент.
- «Искандер» (поэма). 1946, Ташкент.
- «Сааз», стихи. 1943, Ташкент
- «Избранные стихи». 1958, Москва.
- «Три улыбки». Избранные стихи, 1961, Ташкент.
- «Поэма о Ташкенте». Перевод В. Державина, 1959, Ташкент.
- «Мирза Улугбек», историческая трагедия. Перевод Н. Гребнева. 1967, Ташкент.
- «Ласточка на проводах». Сборник стихов, 1967, Москва.

ИЛМИЙ-ТАНҚИДИЙ ВА ПУБЛИЦИСТИК АСАРЛАР

Алишер Навоий и жоди ҳақида

- «Навоийда аёл образи» — «Ёш ленинчи», 20/X — 1939.
- «Гениал шоир» — 1941, Тошкент.
- «Навоийда адлу инсоф масаласи» — «Ўзбекистон адабиёти ва санъати» журналі, 1941, 4-сон.
- «Навоий ва Бобир» — «Қизил Ўзбекистон» газетаси, 26/XII — 1940.
- «Навоий и жоди ва социалистик маданият» — «Қизил Ўзбекистон» газетаси, 1940, 23 ва 24/VII сонлари.
- «Буюк ўзбек шоири» — «Қизил Ўзбекистон» газетаси, 20/IX — 1940.
- «Навоий ва ёшлик» — «Вожағий», 1941, 1-сон.
- «Навоий и жодида фольклор мотивлари» — «Қизил Ўзбекистон» газетаси, 9/V — 1941.
- «Мерос ва ворислар» — «Қизил Ўзбекистон», 1940, 19/IX ва 21/IX сонлари.
- «Навоий ва Ватан» — «Қизил Ўзбекистон» газетаси, 14/VIII — 1942.
- «Навоийда ватанпарварлик куйлари» — «Қизил Ўзбекистон» газетаси, 20/II — 1942.
- «Классик адабиётимизнинг улуг сиймоси» — «Ўқитувчилар газетаси», 17/IX — 1948.
- «Навоийда лирик қаҳрамоннинг характеристикасига доир» — «Шарқ юлдузи» журналі, 1948, 5-сон.
- «Ошна образлар» (Навоий «Хамса»сидаги асосий образлар ҳақида) — «Ўқитувчилар газетаси», 10/V — 1948.
- «Навоийнинг лирикаси ҳақида» — «Ўқитувчилар газетаси», 15/V — 1948.
- «Шоирнинг орзуси» — «Қизил Ўзбекистон» газетаси, 2/II — 1944.
- «Улуг ватанпарвар шоир» — «Қизил Ўзбекистон» газетаси, 14/I — 1945.
- «Навоийнинг лирикаси ҳақида» — «Ёш ленинчи» газетаси, 10/V — 1948.
- «Классик адабиётимизнинг улуг сиймоси» — «Ўқитувчилар газетаси», 17/IX — 1948.
- «Навоийнинг илк достони», («Ҳайратул аброр» ҳақида) — «Ўқитувчилар газетаси», 5/V — 1948.

- «Юксак гоғлар ва чуқур туйғулар куйчиси»—«Қизил Ўзбекистон» газетаси, 1948, 6 ва 7/IV соғлари.
- «Навоийнинг лирик қаҳрамони»—«Улуғ ўзбек шоири» тўплами, 1948, Тошкент.
- «Навий ва ёшлик»—«Ёш ленивчи» газетаси. 13/V—1948.
- «Шоирнинг насибаси»—«Қизил Ўзбекистон» газетаси, 15/V—1948.
- «Навоийнинг Самарқандда кечирган кунлари»—«Қизил Ўзбекистон» газетаси, 25/IV—1948.
- «Навоийнинг бадийи услуби ҳақида»—«Ўзбекистон адабиёти масалалари» тўплами, 1959, Тошкент.
- «Устоднинг санъатхонасида» (биринчи мақола)—«Шарқ юлдузи» журнали, 1965, 10-сон.
- «Устоднинг санъатхонасида» (иккинчи мақола)—«Шарқ юлдузи» журнали, 1966, 5-сон.
- «Устоднинг санъатхонасида» (учинчи мақола)—«Шарқ юлдузи» журнали, 1966, 7-сон.
- «Устоднинг санъатхонасида» (тўртинчи мақола)—«Шарқ юлдузи» журнали, 1966, 12-сон.
- «Ғазал мулкнинг султони»—«Совет Ўзбекистони» газетаси, 18/XII—1966.
- «Алишер Навоийни бутун мамлакат олқишламоқда»—«Шарқ юлдузи» журнали, 1948, 5-сон.

ЎЗБЕК КЛАССИК АДАБИЁТИ ҲАҚИДА

- «Заҳриддин Бобир»—«Гулистон» журнали, 1940, 7-сон.
- «Эски тўн кийган камбағаллар куйчиси»—«Гулистон» журнали, 1938, 5-сон.
- «Ўзбек ўрта мактаблари учун адабиёт программаси», (Шайхзода, Ойбек, Ҳ. Ёқуб)—1941, Тошкент.
- «Мерос ва ворислар»—«Қизил Ўзбекистон» газетаси, 1939, 22—24/X сонлари.
- «Ўзбек адабиёти тарихи программаси»—1940, Тошкент.
- «Номус деб»—«Қизил Ўзбекистон» газетаси, 6/IX—1942.

- «Ватан гулзорининг ўтли буабули»—«Қизил Ўзбекистон» газетаси, 20/IV—1943.
- «Улуғбек ким?»—«Қизил Ўзбекистон» газетаси, 25/IV—1943.
- «Фурқат ҳақида қайдлар»—«Фурқат ва Муқимий ҳақида мақолалар» тўплами, 1958, Тошкент.
- «Фурқатнинг бадий маҳоратига доир», Ўзбек тили ва адабиёти масалалари» журнали, 1958, 4-сон.
- «Фурқатда Ватан ва гурбат образлари»—«Ўзбекистон маданияти» газетаси, 20/XII—1958.

ЎЗБЕК СОВЕТ АДАБИЁТИ ҲАҚИДА

- «Шоирлар — Кировга»—Киров ҳақида ёзилган шеърлар тўпламига муқаддима, 1935, Тошкент.
- «Қувноқ шоир» (Ҳ. Пўлат ҳақида)—«Совет адабиёти» журнали, 1935, 2-сон.
- «Фаҳмининг етилуви»—«Қизил Ўзбекистон» газетаси, 10/VIII—1935.
- «Бир поэтик имконият ҳақида»—«Совет адабиёти» журнали, 1936, 1-сон.
- «Қул боболар ва ҳур болалар»—«Совет адабиёти» журнали, 1936, 2-сон.
- «Давроннинг шеърлари»—«Қизил Ўзбекистон» газетаси, 14/V—1937.
- «Шоир Даврон ижоди ҳақида»—«Совет адабиёти» журнали, 1937, 5-сон.
- «Адибнинг ютуғи» (Ойбекнинг «Қутлуғ қон» романи ҳақида) — «Ёш ленинчи» газетаси, 10/IV—1947.
- «Ўзбек шоирларининг мажмуаси»—«Қизил Ўзбекистон» газетаси, 10/VI—1940.
- «Баҳодир ҳақида» (Туйғунининг «Баҳодир» пьесаси ҳақида) — «Қизил Ўзбекистон» газетаси, 12/VII—1940.
- «Улуғ Ватан уруши даврида ўрта мактабда адабиёт ўқитишнинг аҳамияти ҳақида» (методик қўлланма)—1941, Тошкент.
- «Ҳужумчиларнинг ҳужуми ҳақида» (фронтчи шоирларнинг шеърларига обзор)—«Қизил Ўзбекистон» газетаси, 19/V—1942.

- «Ўзбекистон қиличи»—«Қизил Ўзбекистон» газетаси, 7/V—1942.
- «Тирик Алишер» (Ойбекнинг «Нэвой» романи ҳақида)—«Қизил Ўзбекистон» газетаси, 10/XII—1944.
- «Шукур Бурҳон ўғли»—«Қизил Ўзбекистон» газетаси 28/III—1945.
- «Бизнинг Ҳамидимиз»—«Қизил Ўзбекистон» газетаси, 3/VII—1945.
- «Лауреатимиз ҳақида» (Ғафур Ғулум ижоди)—«Шарқ юлдузи» журна-
нали, 1946, 1—2-сонлар
- «Адабиёт ва санъатимизнинг дўсти»—«Қизил Ўзбекистон» газета-
си, 20/I—1946.
- «Ижод ва изланиш йўллари», «Ҳамза» театри тўплами — 1946,
Тошкент.
- «Шоирнинг садоси»—«Қизил Ўзбекистон» газетаси, 17/III—1946.
- «Хоразмнинг маданий анъаналари ва келгуси йўллари ҳақида»—
«Хоразм ҳақиқати» газетаси, 15/IV—1946.
- «Шеъримизнинг йўли ва янги куйчилари ҳақида»—«Қизил Ўзбекис-
тон» газетаси, 9/VIII—1947.
- «Ешлар поэзиясининг баъзи масалалари»—«Қизил Ўзбекистон» газе-
таси, 18/VIII—1947.
- «Ҳамиднинг сози»—«Қизил Ўзбекистон» газетаси, 3/VII—1948.
- «Ҳамза — оташин совет шоири»—«Қизил Ўзбекистон» газетаси,
6/VIII—1949.
- «Ўзбек халқининг улуг шоири»—«Қизил Ўзбекистон» газетаси, 4/X—
1949.
- «Ҳакимзода — янгилик жарчиси»—«Коммуна» газетаси (Фарғона),
10/X — 1949.
- «Ҳамза ҳақида суҳбатлар»—«Ленин учқуни» газетаси, 1949, ноябрь
сонларн.
- «Умр ва меҳнат» (Ойбек ижоди ҳақида),—«Еш ленинчи» газетаси,
31/I—1955.
- «Турмуш ва товушлар»—«Тошкент ҳақиқати» газетаси, 21/V—1957.
- «Оғир йўлларнинг тўғри қиссаси» (А. Мухторнинг «Опа-сингиллар»
романи ҳақида)—«Қизил Ўзбекистон» газетаси, 20/IV—1958.
- «Шеърят уммонидан қатралар»—«Совет Ўзбекистони» газетаси,
7/III—1965.

- «Юрак саховатидан» (Шухратнинг бир тўплами ҳақида)—«Совет Ўзбекистони» газетаси, 13/VIII—1965.
- «Қалам ва бурч» (шоир Шухратнинг кейинги шеърӣй тўпламлари ҳақида)—«Шарқ юлдузи» журнали, 1967, 5-сон.
- «Ўзбек шоирлари ижодида хорижий Шарқ темаси»—«Ўзбекистон маданияти» газетаси, 22/X—1958.

ЎЗБЕК ХАЛҚ ОҒЗАКИ ИЖОДИ ҲАҚИДА

- «Ғариб ва Шоҳсанам ҳақида»—«Ўзбекистон адабиёти ва санъати» журнали, 1937, 9-сон.
- «Достонлар хазинадори» (Фозил Йўлдош ўғли ижоди ҳақида)—«Қизил Ўзбекистон» газетаси, 15/VII—1938.
- «Халқ достони «Ширин-Шакар» ҳақида», достонга ёзилган сўзбоши — 1939, Тошкент.
- «Ажойиб халқ достони»—«Гулистон» журнали, 1940, 2-сон.
- «Бахшнинг ижод йўли»—«Қизил Ўзбекистон» газетаси, 28/XII—1948.
- «Алломиш» достонидаги баъзи бир поэтик хусусиятлар ҳақида»—«Ёш ленинчи» газетаси, 4/X—1956.

РУС КЛАССИК АДАБИЁТИ ҲАҚИДА

- «Чехов ҳақида»—«Ёш ленинчи» газетаси, 10/III—1931.
- «Н. А. Добролюбов»—«Гулистон» журнали, 1936, 2-сон.
- «А. С. Пушкиннинг лирикаси ҳақида»—«Совет адабиёти» журнали, 1937, 4-сон.
- «Буюк новеллист» (Чехов ҳақида) — «Қизил Ўзбекистон» газетаси, 18/VII—1938.
- «Чеховни нега севамиз»—«Ёш ленинчи» газетаси, 18/VII—1938.
- «Оташин шоир» (Лермонтов ҳақида)—«Ўзбекистон адабиёти ва санъати» журнали, 1939, 5-сон.
- «Лермонтов — барча совет халқларининг шоири»—«Қизил Ўзбекистон» газетаси, 15/X—1939.

- «Рус халқининг буюк инқилобий — демократик шoirи»—«Шарқ юлдузи» журналі, 1946, 12-сон.
- «Ажойиб мерос» (А. Островский драмаларининг ўзбекча нашрига ёзилган муқаддима)—1948, Тошкент.
- «А. Н. Островский»—«Шарқ юлдузи», 1948, 4-сон.
- «В. Г. Белинский»—«Шарқ юлдузи», 1948, 5-сон.
- «А. С. Грибоедов»—«Қизил Ўзбекистон» газетаси, 11/II—1949.
- «Улуғ шoirнинг овози»—«Қизил Ўзбекистон» газетаси, 5/V—1949.
- «Азалий ўрнак» (Пушкин ижоди)—«Ўзбекистон маданияти» газетаси, 13/II—1957.

РУС СОВЕТ АДАБИЕТИ ҲАҚИДА

- «Большевик адиб» (Н. Островский ҳақида)—«Совет адабиёти» журналі, 1937, 1-сон.
- «Совет шеърининг устози»—«Қизил Ўзбекистон» газетаси, 14/IV—1937.
- «В. В. Маяковский «Владимир Ильич Ленин» достонининг ўзбекча таржимасига ёзилган муқаддима»—1938, Тошкент.
- «Маяковский — шеъримизнинг байроғи»—«Совет адабиёти» журналі, 1938, 4-сон.
- «Маяковский — совет поэзиясининг классик шoirи»—«Совет адабиёти» журналі, 1939, 3-сон.
- «Маяковский ва ўзбек совет адабиёти»—«Ўзбекистон адабиёти ва санъати» журналі, 1940, 2-сон.
- «Қилич ва қалам» (Фурманов ижоди ҳақида)—«Совет адабиёти» журналі, 1939, 3-сон.
- «Устоз» (Маяковский ҳақида)—«Қизил Ўзбекистон» газетаси, 14/IV—1940.
- «Адабиётимизнинг ўлмас виждони» (М. Горький ҳақида)—«Қизил Ўзбекистон» газетаси, 18/VII—1940.
- «Янги шеър ва шуур курашчиси» (Маяковский ҳақида)—«Ўзбекистон адабиёти ва санъати» журналі, 1941, 4-сон.
- «Прогрессив кишиликнинг улуғ виждони» (М. Горький ҳақида)—«Қизил Ўзбекистон» газетаси, 18/VII—1943.

- «Владимир Маяковский»—«Қизил Ўзбекистон» газетаси, 18/VI—1948.
- «Владимир Маяковский ва ёшлар»—«Ёш ленинчи» газетаси, 22/VII 1948.
- «Совет халқининг улуғ шоири»—«Қизил Ўзбекистон» газетаси, 14/IV—1949.
- «Ҳамиша тирик»—«Шарқ юлдузи» журнали, 1950, 6-сон.
- «Ярим аср ижодий қалам билан» (К. Чуковскийнинг туғилганига 75 йил тўлиши муносабати билан)—«Қизил Ўзбекистон» газетаси, 31/III—1957.

ҚАРДОШ ХАЛҚЛАР АДАБИЕТИ ҲАҚИДА

- «Турк операсининг ўсиш йўллари — Ленин миллий сиёсатининг тўғрилигига жонли исбот»—«Ер юзи» журнали, 1931, 7-сон.
- «Ўт келини» (Жабборли Иёсали ҳақида)—«Ёш ленинчи» газетаси, 9/VI—1934.
- «Шайх Санъои» (Ҳусайн Ҷовид асари ҳақида)—«Ёш ленинчи» газетаси, 18/VI—1934.
- «Исёнкор шоир» (Т. Шевченко ижоди ҳақида)—«Гулистон» журна-ли, 1936, 3-сон.
- «Тарас Шевченко»—«Совет адабиёти» журнали, 1936, 6-сон.
- «Гуржи халқининг ўлмас шоири»—«Гулистон» журнали, 1937, 10-сон.
- «Улуғ грузин шоири — Шота Руставели», «Йўлбарс терисини ёпинган паҳлавон» поэмасининг ўзбекча нашрига ёзилган муқадди-ма — 1938, Тошкент.
- «Саккиз асрлик ижодий умр» (Руставели ҳақида)—«Шарқ юлдузи» журнали, 1966, 9-сон.
- «Озарбайжон халқининг санъати»—«Гулистон» журнали, 1938, 5-сон.
- «Озарбайжон халқининг улуғ фарзанди» (М. Ф. Охундов ҳақида)—«Қизил Ўзбекистон» газетаси, 30/XII—1938.
- «Шайх Низомий»—«Гулистон» журнали, 1939, 5-сон.
- «Шайх Илёс Низомий Ганжавий»—«Ўзбекистон санъати ва адабиё-ти» журнали, 1940, 3-сон.

- «Халқимизнинг қардошлик симболи» (Низомий Ганжавий ҳақида)—
«Қизил Ўзбекистон» газетаси, 14/IV—1940.
- «Дилларда ҳамоҳанглик» (Ўрта Осиё халқлари санъати фестивали ҳақида)—«Қизил Ўзбекистон» газетаси, 15/III—1944.
- «Жамбул ҳақида»—«Шарқ юлдузи» журнали, 1946, 7, 8-сонлар.
- «Низомий Ганжавий»—«Шарқ юлдузи» журнали, 1947, 9-сон.
- «Юсуф Илёс ўғли Низомий», «Гулдаста» китобига ёзилган муқаддима — 1948, Тошкент.
- «Шоирга эрк» (Нозим Ҳикмат ҳақида)—«Фрунзачи» газетаси, Фрунзе шаҳри, 20/VIII—1950.
- «Отоқли халқ шоири» (Самад Вургун ҳақида)—«Ленин учқуни» газетаси, 18/V—1956.

ЖАҲОН КЛАССИК АДАБИЕТИ ҲАҚИДА

- «Бернард Шоу — бизнинг дўстимиз»—«Ер юзи» журнали, 1933, 3-сон.
- «Беранже — эрклик куйчиси»—«Еш ленинчи» газетаси, 13/III—1934.
- «Буюк драматург» (Шекспир ҳақида)—«Гулистон» журнали, 1935, 2, 6-сонлар.
- «Қора Маврининг фожиаси» («Отелло» ҳақида)—«Еш ленинчи» газетаси, 10/V—1938.
- «Янги дунёни оташин трибуни» (Анри Барбюс ҳақида)—«Қизил Ўзбекистон» газетаси, 17/III—1938.
- «Улуғвор оҳанг» («Кармен» операси ҳақида)—«Қизил Ўзбекистон» газетаси, 9/VIII—1944.
- «Иогани Вольфганг Гёте»—«Ўзбекистон маданияти» газетаси, 20/III—1957.
- «Байрон — овозлик куйчиси»—«Ўзбекистон маданияти» газетаси, 10/VI—1958.
- «У ўз асарларида барҳаёт» (Тагор ҳақида)—«Ўзбекистон маданияти» газетаси, 6/V—1961.

ПУБЛИЦИСТИК МАҚОЛАЛАР

- «Худосизлар ҳамон жим»—«Шарқ ҳақиқати» газетаси, 10/1—1930.
- «Лавҳалар ва тушунчалар»—«Гулистон» журнали, 1936, 3-сон.
- «Мен — муаллим» (академик С. Умаров билан биргаликда ёзилган)—
«Қизил Ўзбекистон» газетаси, 31/V—1942.
- «Фанинг баланд даргоҳи»—«Қизил Ўзбекистон» газетаси, 4/XI—
1943.
- «Лафзи ҳалол»—«Қизил Ўзбекистон» газетаси, 20/IX—1944.
- «Жангчиларга жавоб»—«Қизил Ўзбекистон» газетаси, 23/II—1945
- «Отябрь қондаси»—«Қизил Ўзбекистон» газетаси, 7/XI—1946.
- «Юртдошларга хат»—«Қизил Ўзбекистон» газетаси, 1/I—1947.
- «Москваги севамиз»—«Қизил Ўзбекистон» газетаси, 7/IX—1947.
- «Қирқ саккиз»—«Ёш ленинчи» газетаси, 1/I—1948.
- «Яқунлар ва фикрлар»—«Қизил Ўзбекистон газетаси, 1/I—1949.
- «Урушга ўлим»—«Қизил Ўзбекистон» газетаси, 19/VII—1950.
- «Кишилик баҳорининг буюк ҳимоячиси»—«Ёш ленинчи» газетаси,
1/V—1951.
- «Исонинг қадри ва кунинг баҳри»—«Тошкент ҳақиқати» газетаси,
28/III—1956.
- «Еруғлик айёми»—«Ёш ленинчи» газетаси, 1/V—1957.
- «Муҳаббат — саодатбахш ижодий туйғудир»—«Ёш ленинчи» газета-
си, 21/VI—1956.
- «Интеллигенция ва замонамиз»—«Ёш ленинчи» газетаси 11/X—
1956.
- «Интеллигенция ва коммунизм»—«Қизил Ўзбекистон» газетаси,
19/X—1956.
- «Октябрнинг шарафи»—«Ёш ленинчи» газетаси, 6/XI—1956.
- «Октябрнинг нурулари»—«Ўзбекистон маданияти» газетаси, 7/X—
1956.
- «Совет кишида Ватан севгиси»—«Қизил Ўзбекистон газетаси,
26/VIII—1947.
- «Дўстимиз» («Қизил Ўзбекистон»нинг адабиёт ва санъатни ташвиқ
қилишдаги роли ҳақида)—«Қизил Ўзбекистон» газетаси, 5/XII—
1944.

- «Хотинлар ва нур» — «Ўзбекистон хотин-қизлари» журналі, 1956, 11-сон.
- «Огамиз» — «Тошкент ҳақиқати» газетаси, 4/XII—1956.
- «Ленин — кишиликнинг севимли устози» — «Ўзбекистон хотин-қизлари» журналі, 1957, 4-сон.
- «Бадий адабиёт — бизнинг гўзал дўстимиздир» — «Ўзбекистон хотин-қизлари» журналі, 1959, 12-сон.
- «Истиқбол жонбозлари» — «Ўзбекистон хотин-қизлари» журналі, 1963, 12-сон.
- «Чароғбонлар» — Ўзбекистон интеллигенциясининг I съездида сўзланган нутқ, 7/X—1957.
- «Китоб — бизнинг сахий дўстимиз» — «Ленин учқуни» газетаси, 12/IV—1957.
- «Салом эллик саккизинчи йил!» — «Ўзбекистон хотин-қизлари» журналі, 1958, 1-сон.
- «Жавобимиз — шеъримиз!» — «Ўзбекистон маданияти» газетаси, 8/I—1958.
- «Қурулгўйчилар» — «Тошкент ҳақиқати» газетаси, 18/II—1958.
- «Октябрь туфайли» — «Ёш ленинчи» газетаси, 6/XI—1958.
- «Йиллар ва йўллар» — «Ўзбекистон маданияти» газетаси, 7/XI—1958.
- «Порлоқ истиқбол» — «Ўзбекистон маданияти» газетаси, 19/XI—1958.
- «Ленин ҳамisha бизга раҳнамо!» — «Ўзбекистон хотин-қизлари» журналі, 1959, 4-сон.
- «Элда ҳам баҳор, дилда ҳам...» — «Ёш ленинчи» газетаси, 1/V—1959.
- «Дунёни титратган тўққиз саҳифа» — «Ўзбекистон маданияти» газетаси, 24/IX—1961.
- «Юрак бурчи ва ақл кучи билан» — «Тошкент ҳақиқати» газетаси, 9/IX—1961.
- «Битсин қонли мустамлака!» — «Ўзбекистон маданияти» газетаси, 18/II—1961.
- «Башарият иқболномаси» — «Ўзбекистон маданияти» газетаси, 9/VIII—1961.
- «Йўлдош эллар ва қардош ерлар овласида...» — «Ўзбекистон маданияти» газетаси, 12/IV—1961.

- «Хуш келибсан» олтмиш биринчи йилмиз!» — «Қизил Ўзбекистон» газетаси, 21/IX—1961.
- «Бир соатлик «Саёҳатнома»—«Қизил Ўзбекистон» газетаси, 28/IX—1960.
- «Асрларда ва насрларда чиқиқан дўстлик!»—«Қизил Ўзбекистон» газетаси, 21/I—1960.
- «Меҳнатнинг ҳусни ва ғайратнинг вази»—«Қизил Ўзбекистон» газетаси, 15/X—1960.
- «Янги йилда — ёруғ йўлда»—«Тошкент ҳақиқати» газетаси, 1/I—1962.
- «Башарият баҳори»—«Ўзбекистон маданияти» газетаси, 1/V—1962.
- «Буюк ҳиммат ва янги аломатлар»—«Совет Ўзбекистони» газетаси, 17/X—1962.
- «Урушга — йўқ!», «Тинчликка — ҳа!»—«Қизил Ўзбекистон» газетаси, 8/VII—1962.
- «Пахтанинг унуми ва пахтакорнинг удуми»—«Совет Ўзбекистони» газетаси, 18/XI—1964.
- «Янги замон, янги инсон»—«Қизил Ўзбекистон» газетаси, 11/IX—1961.
- «Муаллима»—«Ўзбекистон маданияти» газетаси, 9/V—1964.
- «Вақтлар меъёри»—«Совет Ўзбекистони» газетаси, 29/III—1966.
- «Жавобгарлик»—«Совет Ўзбекистони» газетаси, 25/VI—1966.
- «Орзуларим»—«Ўзбекистон маданияти» газетаси, 11/I—1966.

ШОИР ҲАҚИДА ЁЗИЛГАН МАҚОЛАЛАР

- «Интеллектуал шоир»—«Маданий инқилоб» газетаси, 13/VIII—1939.
- ОЙБЕК, ҒАФУР ҒУЛОМ.** «Жалолиддин» драмаси ҳақида»—«Қизил Ўзбекистон» газетаси, 18/II—1964.
- А. ХОДЖАЕВА.** «Джалалэддин»—«Правда Востока» газетаси, 18/II—1964.
- О. ШАРАФИДДИНОВ.** «Чарагон манзил куйлари»—«Ўзбекистон маданияти» газетаси, 10/V—1962.
- О. ШАРАФИДДИНОВ.** «Шайхзода» («Ўзбек совет адабиёти тарихи очерки», II китоб)—1962, Тошкент.

- О. ШАРАФИДДИНОВ.** «Шоир қалби дунёни тинглар»—«Ўзбек адабиёти масалалари» китоби, 1962 й., Тошкент.
- О. ШАРАФИДДИНОВ.** «Нур ошиғи»—«Гулистон» журнали, 1968, 2-сон.
- И. СУЛТОНОВ.** «Тарих ва замонавийлик»—«Қизил Ўзбекистон» газетаси, 23/1—1962.
- О. ИКРОМОВ** ва **Т. БОЗОРОВ.** «Улуғбек»—«Шарқ юлдузи» журна-
ли, 1964, 5-сон.
- Т. РАСУЛЕВ.** «Шайхзоданинг қаҳрамонлик балладалари»—«Ада-
биётшунослик ва тилшунослик масалалари», Ўзбекистон ССР
Фанлари академияси, А. С. Пушкин номидаги Тил ва адабиёт
илмий текшириш институтининг тўплами, 1961, Тошкент.
- О. ИКРОМОВ.** «Тошкент ҳақида поэма»—«Тошкент ҳақиқати» га-
зетаси, 1959, 28 февраль.
- О. ИКРОМОВ.** «Нур ва зулмат кураши»—«Ўзбекистон маданияти»
газетаси, 3/IV—1965.
- М. РАҲМОНОВ.** «Улуғбек юлдузи»—«Ўзбекистон маданияти» га-
зетаси, 23/XI—1965.
- М. ЗОКИРОВ.** «Тошкент ҳақида қўшиқ»—«Шарқ юлдузи» журнали,
1960, 9-сон.
- М. ЗОКИРОВ.** «Шоир дунёси», «Шарқ юлдузи» журнали, 1965,
12-сон.
- М. ЗОКИРОВ.** «Хиёбон тароналари»—«Совет Ўзбекистони» газе-
таси, 30/XI—1967.
- М. ЗОКИРОВ.** «Шоир, драматург, олим ва публицист»—«Тошкент
оқшоми» газетаси, 19/II—1968.
- М. ЗОКИРОВ.** «Еди буди шоир» (тожик тилида)—«Ҳақиқати Ўзбе-
кистон» газетаси, 20/II—1968.
- Т. ЖАЛОЛОВ.** «Яшасин табассум» («Адабий танқидий мақола-
лар») — Бадий адабиёт нашриёти, 1966, Тошкент.
- Ҳ. ОЛИМЖОНОВА.** «Шоир қалби дунёни тинглар»—«Ўзбекистон
маданияти» газетаси, 9/V—1967.
- Ҳ. ОЛИМЖОНОВА.** «Фикр торлари»—Ўзбекистон «Билим» жа-
мияти, 1969, Тошкент.

- Х. САЛОҲ.** «Гавжум хиёбон»—«Ўзбекистон маданияти» газетаси, 5/ХІІ—1967.
- Н. М. МАЛЛАЕВ.** «Устоз соҳиб қалам»—«Ўзбекистон маданияти» газетаси, 6/ІІ—1968.
- А. БОБОХОНОВ.** «Поэт и драматург»—«Вечерний Ташкент», 19/ІІ—1968.
- Ҳ. ЗУННУН.** «Шайхзода Мақсуд»—«Маданий инқилоб» газетаси, 1/У—1941.
- С. ИБРОҲИМОВ** ва **Н. МАЛЛАЕВ.** «Атоқли олим ва моҳир педагог»—«Уқитувчилар газетаси», 1949, Тошкент.
- Ф. НАСРИДДИНОВ.** «Шайхзода шеърларининг муҳокамаси»—«Қизил Ўзбекистон» газетаси, 14/УІІ—1956.
- Ш. ҲОЖИМАТОВ.** «Шоир ва олим»—«Ўзбекистон маданияти» газетаси, 26/ХІ—1958.
- И. ҒАФУРОВ.** «Оламнинг ҳуснига мадҳия»—«Шарқ юлдузи» журнали, 1968.
- И. ҒАФУРОВ.** «Жозиб» мақолалар тўплами — Ғафур Ғулом номидаги Адабиёт ва санъат нашриёти, 1970, Тошкент.
- М. ЗОКИРОВ.** «Ҳаёт ва ҳақиқат куйчиси» — «Гулистон» журнали, 1968, 11-сон.
- М. ЗОКИРОВ.** «Сўнги учрашув»—«Ленин учқуни» газетаси, 1968, 17 февраль.
- М. ЗОКИРОВ.** «Барҳаёт орзулар куйчиси»—«Тошкент оқшоми» газетаси, 1967, 29 март.
- М. ЗОКИРОВ.** «Поэт, мыслитель, драматург»—«Вечерний Ташкент» газетаси, 1969, 29 декабрь.
- М. ЗОКИРОВ.** «Ҳамиша барҳаёт тароналар»—«Тошкент оқшоми» газетаси, 1970, 13 апрель.
- М. ЗОКИРОВ.** «Партияни улугʻлайди куйимиз»—«Совет Ўзбекистони» газетаси, 1971, 15 сентябрь.
- М. ЗОКИРОВ.** «Устоз дафтаридан»—«Совет Ўзбекистони» газетаси, 1971, 19 февраль.
- М. ЗОКИРОВ.** «Табаррук иждоҳонада»—«Тошкент оқшоми» газетаси, 1971, 22 февраль.

- М. ЗОКИРОВ.** «Илк дафтари ва рақлаганда»—«Тошкент оқшоми» газетаси, 1971, 2 ноябрь.
- М. ЗОКИРОВ.** «Шайхзода», Ғафур Ғулом номидаги Адабиёт ва санъат нашриёти, 1969, Тошкент.
- МАҲБУБА РАҲИМ ҚИЗИ.** «Чин инсон эди»—«Тошкент оқшоми» газетаси, 1969, 29 декабрь.
- Ш. ЮСУПОВ.** «Тошкентнинг бадий ҳайкали»—«Ўқитувчилар газетаси», 3/II—1969.
- Б. ЗИЕЕВ.** «Жўшқин илҳом қаламкаши»—«Тошкент ҳақиқати» газетаси, 28/XI—1958.
- В. МАКОВ.** «Книга лирических раздумий»—«Правда Востока» газетаси, 7/II—1959.
- Ю. ШОМАНСУР.** «Шеърятнинг боқий умря»—«Совет Ўзбекистони» газетаси, 1972, 16 апрель.
- С. МАМАЖОНОВ.** «Умр китоби» (М. Шайхзоданинг биринчи томига тақриз)—«Ўзбекистон маданияти» газетаси, 1970, 10 июль.
- Е. ЯКВАЛХУЖАЕВ.** «Салом, Шайхзода» (М. Шайхзоданинг биринчи томига тақриз). —«Тошкент ҳақиқати» газетаси, 1970, 18 июнь.
- А. ОРТИҚОВ.** «Эзгулик куйчиси» (тақриз)—«Совет Ўзбекистони» газетаси, 1970, 18 октябрь.
- А. Шер.** «Юксак туйғулар куйчиси» (тақриз)—«Шарқ юлдузи» журнали, 1970, 12-сон.
- Ҳ. АКБАРОВ.** «Мавзу ва кинематография» («Улугбек юлдузи» фильми ҳақида тақриз)—I—II мақолалар. «Ўзбекистон маданияти» газетаси, 1970, 16 октябрь ва 20 ноябрь сонлари.
- Е. МИРЗО, М. ҚУДРАТОВ.** «Тугнаш» (М. Горький номидаги Акад. рус драма театрида «Мирзо Улугбек»нинг саҳналаштирилиши муносабати билан) — «Ўзбекистон маданияти» газетаси, 1971, 16 ноябрь.
- К. РИЗАЕВА.** «Шоир қаламида»—«Ўзбекистон маданияти» газетаси, 1969, 7 октябрь.
- М. ЗОКИРОВ.** «Шайхзода шеърятда Ленин образи»—«Тошкент оқшоми» газетаси, 1/XII—1969.
- М. ЗОКИРОВ.** «Шайхзода шеърятда инқилоб ва юрт тароналари»—«Тошкент оқшоми» газетаси, 2/XI—1970.

МУНДАРИЖА

ПУБЛИЦИСТИК МАҚОЛАЛАР

Башар дилбанди	5
Ўзбекистон интеллигенциясининг I съездида сўзланган нутқ	9
Интеллигенция ва замонамиз	14
Бадий адабиёт — бизнинг гўзал дўстимиздир!	19
Ҳаёт ижодчилари	24
Бири бирига шогирд, бири бирига устоз	28
«Урушга — йўқ!», «Тинчликка — ҳа!»	32
Пахтанинг унуми ва пахтакорнинг удуми	37
Бир соатлик «Саёҳатнома»	43
Вақтлар меъёри	47
Тошкент янзиласи (Жавобгарлик)	52
Ҳиндистон сафари	59

Э Ё Л О Н Қ И Л И Н М А Г А Н Ш Е Ё Р Л А Р Д А Н Н А М У Н А Л А Р

Озарбайжон	67
Қитъа («Ўзбек пойтахтидан...»)	68
Хушхабар	69
Педант ва юрак	71
Улуғ айём	72
Қитъа («Исмингнинг маъносин...»)	74
Қитъа («Самолётдан...»)	75
Ленив ёруғлиги	76
Рубоий	78
Зафарлар қутлуг	79
Шаҳарлик биродар	80
Янграсин қувончли дарс қўнғироғи	82
Партияни улуғлайди куйимиз	83
Теримчиларга	85
Телефоннома	88
Эл тўйи	89
Сув	91
Емғир	92
Шимол жаннати	93
Ҳамма нарса болалар учун	95
Улуғларнинг улуғвори	98

Ленин ҳақида қитъалар	99
Доҳий ҳақида ўйлар	101

ТА Р Ж И М А Л А Р Д А Н Н А М У Н А Л А Р

В. Шекспир	
Сонетлар	102
Байрон	
Чайльд Гарольд зиёратлари	110
В. В. Маяковский	
Тўёна	143
Сўл марш	156
Мажлисбозлар	158
Уртоқ Неттега, пароход ва инсонга	161
Бизнинг ёшларга	165
Энг яхши шеър	172
Н. Хикмат	
Умр дафтаридан	176
Шарқ — Ғарб	180
Ҳазар денгизи	184
XX аср саргузашти	187
Тун шеърлари	191
«Қамоқда...»	195
Тўртлик	196
Васият	197
С. Вургун	
Негрнинг орзулари	199
С. Рустам	
Ўзбек қардош	210
Туғма шаҳар	211
Озод	212
Шеър нима?	213
Менсиз	214
Илк муҳаббат	216
Қисқача библиография	217

На узбекском языке

М. Шейхзаде

СОЧИНЕНИЯ В ШЕСТИ ТОМАХ, ТОМ VI

Публицистические статьи, стихи и переводы

Нашрга тайёрловчи

М. Зокиров

Редактор **Муҳаммад Али**

Рассом **Э. Исҳоқов**

Расмлар редактори **И. Циганов**

Техн. редактор **М. Мирқосимов**

Корректор **Ш. Зухриддинов**

Босмахонага берилди 21/IV-1973 й. Босишга рухсат этилди 23 /IV-1974 й. Формати 70×103¹/₃₂. Босма л. 7,375. Шартли босма л. 10,32. Нашр. л. 8,17. Тиражи 10.000 P09464. Ғафур Ғулом номидаги Адабиёт ва санъат нашриёти. Тошкент, Навоий кўчаси, 30. Шартнома № 123-72.

Ўзбекистон ССР Министрлар Советининг нашриётлар, полиграфия ва китоб савдоси ишлари бўйича Давлат комитетининг Тошкент полиграфкомбинатида № 1 қозога босилди. Тошкент, Навоий кўчаси, 30. 1974 йил. Заказ № 1924. Баҳоси 1 с.

Шайхзода М.

Асарлар. 6 томлик. Т. 6. (Редколлегия: К. Яшин, Миртемир, Т. Тўла ва бошқ.). Т., Адабиёт ва санъат нашриёти, 1974.

Т. 6. Публицистика. Эълон қилинмаган шеърлар, таржималар. (Нашрга тайёрловчи: М. Зокиров). 1974. 232 б.

Мақсуд Шайхзода олти томлигининг сўнгги олтинчи томига шоирнинг публицистик асарларидан, эълон қилинмаган шеърларидан намуналар киритилди. Китобнинг катта қисмини таржималар эгаллайди. Улар орасида Шекспир, Байрон, Маяковский, Вургун ва бошқаларнинг асарлари бор.

Шейхзаде М. Сочинения в 6-ти т. Т. 6. Публицистические статьи, стихи и переводы.

Уз